

Széchenyi politikája.

Irta: GRÓF ANDRÁSSY GYULA.

SZÉCHENYI politikai pályája nem volt győzelmes. Sohasem volt a nemzet politikai vezére. Előbb WESSELÉNYI, azután DEÁK, majd KOSSUTH és később újra DEÁK befolyása vált döntővé, sohasem az övé.

A mikor körülrajongták, szeretettel bámulták, ő nem akart az activ politikában vezérszerepet vállalni; később pedig, a mikor ez megváltozott, a mikor ő az elsőség után vágyódott, a mikor KOSSUTH-nak kezéből, a kinek befolyásától a hazát féltette, ki akarta a vezető gyeplőt ragadni, ez eredménytelen maradt.

Mintha valami bűvölet védené KOSSUTH-ot, SZÉCHENYI mérges nyilai lepattantak a melléről és általuk önmaga sebesül meg. Minél erősebben, minél szenvedélyesebben támadja a nagy gróf, a legnagyobb magyar, a nagy múltú államférfiú a szegény »prókátort«, az aránylag kezdő politikust, annál hatalmasabb lesz az utóbbi, annál többet veszít SZÉCHENYI.

KOSSUTH alig védekezik. Röpiratban válaszol SZÉCHENYI vaskos kötetet tevő támadására, de győz. Mérsékelt hangja is javára szolgál. SZÉCHENYI sohasem bírja azt a népszerűséget többé visszaszerezni, a melyet e harcban elvesztett. És midőn megalakul az első magyar ministerium, a reformok atyja nem azért lesz annak tagja, mert nélkülözhetetlen hatalmat képvisel, hanem azért, mert BATHYÁNY benne KOSSUTH-tal szemben ellensúlyt keres, holott KOSSUTH nélkül már nem lehetett kormányozni. Ennek megfelelőleg az első magyar ministeriumot KOSSUTH irányítja, nem pedig SZÉCHENYI.

Midőn veszélyes percek közepette e nagy férfi megtört kedélyvel, túlszigázott idegekkel letűnik a politika színteréről, ez nem gyakorol a helyzetre döntő befolyást, mert annyira elvesztette hatalmát, hogy csaknem közömbös a helyzetre nézve, vájjon ő bársonyszékben vagy Döblingben sínylődik-e?

SZÉCHENYI fölött pálczat tör a lármás és hangotadó közönség. A sárospataki kastély emlékkönyvébe a Tiszaszabályozás teremtő áldásos munkája közben beírta dicső nevét s pár évvel reá, 1849-ben, 150 magyar ifjú, talán valamennyi derék hazafi, jó magyar, a fiatalság csalhatatlanságának tudatában és éretlenségük hatása alatt a szenvedélyek pillanatában oda-jegyzi nevéhez, hogy »elvesztél a haza számára«.

Tanulságos ez a tény, a népek lélektanának szomorú kórjele. Sok érdem, nagy eredmény, bámulatos hazafiság semmit sem számít, mihelyt az uralkodó áramlattal ellentétbe jut.

SZÉCHENYI sokszor mondotta, hogy nem keresi a nagyok hatalmát, nem a népszerűség babérkoszorúját, hanem csak használni akar. És mivel ő ezt nemcsak mondotta, de e szerint cselekedett is, ezért az igazmondás és a hazafiúi őszinteség mártyrjává válik. Bevált nála is az a szabály, hogy többnyire fent is, lent is azt becsülik jobban, a ki kényelmes és szellemes, mint azt, a ki hasznos, mert igazat mond. Fent nem biznak benne. Rhapsodikus eszejárású, alkalmatlan chauvinistának tartják, a ki érdekes, elmés ember, talán nem is rosszakarátú, de szereplési viszketeg vezet, népszerűséget hajszol s többnyire kellemetlen tanácsokat ad. Nálunk osztráknak, különcnek, személyeskedésből gyűlölködőnek és kicsinyes ellenszenvből következetlennek tartották, a ki lenézi fáját.

És csodálatos, hogy SZÉCHENYI-nek ezen önmagára nézve sikertelen pályája az országra nézve mégis a leghasznosabbak egyike volt, amelyet magyar államférfi általában befutott. Magának nem használt vele, de annál többet hazájának.

Álmából rázta fel a nemzetet, a mikor már ennek további tétlensége végzetessé vált volna. Akkor bírja arra, hogy szakítson a múlt lánczaival, a mikor már a lánczok nyomása veszélybe dönthette volna.

Magyarország a Rákóczi forradalmának legyőzése óta tespedésben szenvedett. Nem voltak nagy céljai. A függetlenségnek elhalványult eszméjét nem pótolta a belső haladás és a művelődés vágya, hanem a szűkkörű rendi érzés és egoizmus uralkodott rajta és talált modus vivendit Bécs hatalmaival. Annak a félelme, hogy a kormány nem bántotta a rendi kiváltságokat és nem törekedett Magyarországnak az eddiginél teljesebb alávetésére, a magyar nemesség nem avatkozott bele a magasabb politikába és úgy viselkedett, mintha engedelmes osztrák provinciának volna a rendje.

II. JÓZSEF, akit mintha a gondviselés küldött volna a nemzeti érzés fölébresztésére, e hallgatag paktumtól eltért. Nyers kézzel a nemesi joghoz nyúlt és a még valóban létező csekély autonómiát is össze akarta törni, úgy hogy a rendi egoizmus mellett a szunnyadó nemzeti érzés is fölélnkül és nem volt lehetetlen, hogy egy nemzeti renaissance indul meg. A nemzet őseredeti faji érzése a végső veszély percében újra feltámad és belső reformokra gondol.

Ha ekkor felülről is kívánják e reformokat, amint ezt azelőtt néha tették, talán azonnal sikeres munka indulhatott volna meg. De ekkor a francia forradalom szelleme megijeszti a bécsi kormányt és új útra tereli. II. JÓZSEF merész újításait I. FERENCZ vaskalapos reakciója és METTERNICH doctrinarismusa váltja fel. S ugyanakkor a nemzetben is megszilárdul a rendi felfogás. Az Európa-szerte veszélyeztetett osztályérdek nálunk is retteg a gondolat erejétől. A rövidlátó önzők megértik egymást és elzárkóznak az életadó világosság elől.

Ekkor szólal meg SZÉCHENYI ébresztő tárogatója, harsona hanggal; ekkor mondja, hogy szakítani kell a múlttal és hogy a nyugati nagy nemzetek mintája szerint át kell alakulnunk, különben tönkre megyünk.

Szava megváltásként hatott. Mint az első meleg eső után a tavaszi kikelet, úgy fakadt nyomában új élet, új növés, új mozgás. A nemzet lerázza az álmot, amely szemére nehezedett. Nem csak a múltra tekint többé. A jövő nagy reményei és ambíciói erőt vesznek rajta. Megindul az a munka nagy remények és nagy ambíciók megvalósítására, amely a mai napig tart és változó szerencsével tartani fog, míg – amint SZÉCHENYI mondja – él magyar, áll Buda még.

Megkezdődik a tudatos küzdelem fajunk tökéletesítése céljából.

SZÉCHENYI nincs hivatalban, nem pártvezér és közepes szónok, de azért a nemzet gondolkozását mégis átalakítja s törekvéseinek új irányt szab.

Ez az eredmény páratlan. Nem ismerek reformert, aki ilyen csekély eszközzel «ilyen fényes eredményt ért volna el, aki állandóan annyira új mederbe tudta volna a nemzet politikai gondolkozását terelni, mint ő.

ADAM SMITH, a nagy angol nemzetgazdasági genie, az angol közvéleményt tollával átalakította, de csak egy kérdésben és csak lassú munkával. NAGY PÉTER, vagy COLBERT a nemzeti szervezetet átgyúrták, de az államhatalom minden eszköze rendelkezésükre állt. Ujabban Japán államférfiai is csodálatos eredményeket mutattak fel, de ott is összeműködött uralkodó, kormány és nemzet.

Mi magyarázza SZÉCHENYI-nek kivételes eredményét? Mi biztosíthatott reformtörekvéseinek ilyen meglepő sikert azon ellenszenv mellett is, amelyre sok helyütt talált.

Először az, hogy SZÉCHENYI éppen azt mondta, amire akkor szükség volt, amit a múlt előkészített. Az irodalomban az a szent tűz, amelyet a II. JÓZSEF császár idejében átélt veszély gerjesztett, tovább égett és a magyar nemzetnek legősibb tulajdonságát, faji érzését, hazaszeretetét, amely a kuruczok kínjai után hanyatlott ugyan, de egészen sohasem aludt el, újra fölélesztette.

A nemzetiségi érzés, mint NAPÓLEON világbirodalmának reakciója Európa-szerte is emelkedőben volt és szintén ébresztően hatott a magyar faji öntudatra. Amit nálunk II. JÓZSEF centralisatiója és germanizáló törekvése elleni reactio idézett elő, azt másutt I. NAPOLEON csodás geniejének óriási hatalmától és szertelen ambíciójától való félelem táplálta.

A francia császárság universalis jellege, az új világhatalom ijesztő árnya adott új erőt a régi természetes, – hogy úgy mondjam – állati ösztönnek, a különleges faji érzésnek.

Ebben a kor szellemének megfelelő érzésben talált szövetségesre SZÉCHENYI és ezért volt sikere olyan átható, oly csodás.

Megértette a nagy közönséggel, hogy elvész, ha nem

vesz erőt magán, nem alakít egységes nemzeti társadalmat, amely az osztály, felekezeti és érdekkellentéteket magasabb harmóniában képes felolvasztani.

A nemzet gondolkodó tagjai belátják, hogy az eddigi tespedés az Európa-szerte megindult pezsgő élet mellett halált jelentene. Magyarország már úgysis óriási időt veszített, nem volt szabad továbbá is tétlennek lennie. Ha létezni akart, gyorsabban kellett haladnia, mint a többi népek; hisz teljesen el volt maradva. 1830-ban alig álltunk messzebb, mint egy századdal előbb.

Pedig Európa és Magyarország között már a XVII. század elején is rendkívül nagy volt a különbség. Hisz Magyarország alig szabadult volt meg a török járom alól és alig heverte volt ki annak a nagy küzdelemnek a sebeit, amelyet a király és a nemzet egymással folytattak, holott Franciaországnak már megvolt a maga RICHELIEU-je és COLBERT-je, Angliának ERZSÉBET királynője és a dicső 1688-diki forradalma, Poroszországnak nagy választófejedeleme, s mindenfelé megtették az állami organisatio, az iparfejlődés első nagy lépéseit. S a már akkor is nagy különbség, amely megvolt közöttünk és a Nyugat között, azóta is fokozódott. Azóta a királyság a Nyugaton ujjabb meg ujjabb alkotó munkát végzett. Azóta II. FRIGYES, CHATHAM, II. JÓZSEF, I. PÉTER és II. KATALIN nevei az állam megerősödésének és a civilisatio haladásának új mérföldmutatóivá váltak, olyan eredmények hirdetői, amelyeket a társadalmak és kormányok közös munkája teremtett.

Azóta bekövetkezett a nagy francia forradalom is, a modern kor e véres nyitánya, a társadalmi felfogásoknak nyomában járó átalakulásával, a lekötött erők felszabadításával, a szabad versenynyel, a mesterséges korlátok bukásával, a productio csodás hatványozásával. S I. NAPOLEON bukása után Európa hosszú békét élvezett, amely anyagi haladással, intensiv belső munkával járt. A vasutak és gőzhajók építésével a modern technika korszakának első lépései is megtétettek. bennünket azonban mindez a haladás nem érintett. Rajtunk a felvilágosodott absolutismus nem segített, mert ellenünk dolgozott. Nálunk a társadalom nem szabadult fel, a béke kora nem járt intensiv gazdasági munkával, hanem csak a régi tétlenséget tartotta fenn.

Úgy hiszem, kevés olyan más kor volt, amelyben a magyar közállapotok és a nyugat-európaiak között a mi hátrányunkra olyan nagy lett volna a különbség, mint SZÉCHENYI nyilvános fellépése percében.

S éppen akkor, amikor ennyire gyengék voltunk, a közlekedési eszközök nagy forradalma Európa távol fekvő zugait is mind közel hozta egymáshoz és ezzel a gyengének a helyzetét megnehezítette, mert a gyenge az erősebb kezeügyébe került, az erősebb befolyása alá jutott.

Ilyen körülmények között Magyarország csak úgy maradhatott életben, ha a verejtékes munka korába lép, ha elfogadja azokat az eszméket és állapotokat, amelyek a munka erejét és értékét másutt annyira hatványozták.

A nemzetnek újra megerősödött életfentartó ösztöne, amely hajdan kereszténynyé, még pedig a nyugati egyház tagjává tette; amely a Kelet népét a Nyugathoz lanczolta és a nyugati civilizáció körében megtartotta akkor is, amikor a Kelet túlereje döngette a kapuját; az az ösztön, amely létünket a német és török túlhatalmai között megbírta óvni és amely lehetővé tette, hogy szabadságunkat a reánk nézve okvetetlenül szükséges támasz ellenében is megvédjük: a politikai belátás és faji érzet emez ösztöne volt az, amely SZÉCHENYI irányát győzelemre segítette.

A felismert szükség adott SZÉCHENYI mellé mindig új meg új erőt, az küldte harczba WESSELÉNYIT, DEÁKOT, KOSSUTHOT, BATTHYÁNYT és mindazokat a nagyokat, akiknek sikerült rövid tizenhatsz év alatt megteremteni az új Magyarországot.

SZÉCHENYI nagy sikereinek másik oka abban rejlett, hogy tanácsa helyes is volt. Nemcsak a jó perczen, a végszükség-órájában lépett fel, hanem reformja jól átgondolt, bölcs egész is volt, minden túlzás nélkül, nagy gyakorlati ösztönnel összeállítva.

Nem ismerek politikust, aki nálánál átgondoltabb, többoldalú és gyakorlatibb reformprogrammal bírt volna, akinek tervei között nem volt egyetlen utópia, sem keresztülvihetetlen elmélet, sem képzeletszülte számítás.

SZÉCHENYI rendszere azért volt olyan hibátlan, mert nem járt töretlen utakon. Ő nem saját eszméiből akart új világrendet megalkotni, nem az elmélet csalóka fényénél akart új

világrendet kigondolni, mint pl. a socialisták teszik, akik vélt igazságokból kiindulva új és ki nem próbált követelményeket állítanak fel s ezekhez akarják a társadalmat idomítani és azért csaknem biztosan tévednek is, hanem csak azokat a reformokat sürgette, amelyek már a Nyugaton beváltak, amelyek az odavaló nagy haladásnak okai voltak.

Kísérletekre, mondja SZÉCHENYI, sok tehetséget fordítani bűn. Az olyan nemzet, mint a magyar, amelynek se költeni való ideje, se pénze nincs, amelynek állása igen kétes, ne kalandozzon eddig sehol ki nem próbált teoriák között, hanem maradjon a kipróbált tények biztos talaján.

Éles észszel és megfigyelő tehetséggel, amelyet a hazaszeretet irányított és mindig ébren tartott, SZÉCHENYI sokat látott, sokat olvasott és azzal a megfeszített munkával, amely nélkül nagyot senki sem bír alkotni, meg bírta találni azokat a törvényeket, amelyek a nyugat fellendülésének főbb rugói voltak.

SZÉCHENYI érzi is, hogy biztos alapon áll, hogy reformja tekintetében nem csatlakozhatik. Ez adja neki azt a megrendíthetetlen önbizalmat, amely hypnotikus erővel képes másokra hatni és az elméket meghódítani.

Mathematikai biztosságra, axiomaszerű tisztaságra, a természettudományok csalhatatlanságára hivatkozik minduntalan, amikor a reformjait ajánlja.

SZÉCHENYI politikájának végcélja, »az emberiségnek egy nemzetet megtartani, sajátságait, mint ereklyét megőrizni s szeplőtlen minőségben kifejteni, nemesíteni erőit, erényeit« és így az európai civilizatio munkásait egy teljesen eredeti tyussal szaporítani.

Magyarországon – szerinte – a teendők között a nemzetiség fentartása a legelső. Kifejlett nemzetiség nélkül neki »más progresszió« nem kell, erre »állít« mindent, enélkül »zagyvalék nép« lennének, amelynek talán több pénze lesz, de ez őt nem elégíti ki. Előtte a főtekintet a hűség a fajtájához s főczélja a Duna és Tisza között a kiművelt magyarság suprematiáját fentartani. A főszempont nála nem az alkotmány, hanem a nemzetiség, mert veszendőbe ment alkotmányt vissza lehet szerezni, de a romba dőlt nemzetiség örökre oda van.

SZÉCHENYI szerint az európai művelődés érdekében is van suprematiánk érintetlen fentartása. Hogyha az oláh és a tót nem is bir magyar földön teljesen kifejlődni, másutt mindazt elérheti, ami a fajának dicsőségére, kifejlődésére szükséges. »Amit ember feltalálhat és amennyire önereje által feljuthat, mindazt végbevitetni látják odakint testvéreik által«, holott a magyar e nagy világban egészen egyedül áll s bár éljen, bár vesszen, örömét vele rokon vér nem osztja, könyeket érte rokon vér nem hullat s ami nekünk itt nem sikerül, azt sehol sem érhetjük el. Ha itt elbukunk, kitörlődik a magyar név az emberiség könyvéből. Pedig a civilizatio érdeke a sokoldalúság és »nem lehet a földön oly alávaló nép, melynek kitörlése az egész emberiségre, sőt az egész alkotásra nézve ne volna veszteség«. S a magyar fenmaradása különösen is hasznos Európára nézve, mert a német, török és szláv között, amelyek egyike sem birt az emberiség legnagyobb kincsével, alkotmányával, a magyar századokon át szabad államot birt fentartani.

SZÉCHENYI szerint fajunk még sohasem érte el azt a tökélyt, amelyre a természet képesítette s amelyet a szerencsésebb fajok elértek. Múltunkért nem lett volna érdemes élnünk s csak a jövőben mutathatjuk azt meg, hogy mire vagyunk képesek. A múlt büszkévé nem tehet bennünket. Legyünk azon, hogy a jövő tegye nevünket dicsővé s a jövőben váljunk a cultura egyik komoly tényezőjévé.

SZÉCHENYI pedig a jelent még szomorúbbnak látta a múltnál. Nem vagyunk többé – úgy találja – a durva, erős harczosok, akik hajdanában rettegésben tartották a keresztény világot s később hősiezen küzdöttek a muzulmánok ellen s nem vagyunk olyan kiműveltek sem, mint a nyugat népei. »A magyar nem többé a természet azon vad, de erős fia, amilyen azelőtt vala, se nem ura még a vad természetnek értelmi súlya által, hanem közepére sülyedvén azon magas és ezen még sokkal magasabb nemzeti foknak, durva ugyan még most is, de többé nem erős, elbizott már, de még nem hatalmas.«

El kezdjük veszíteni fajunk eredetiségét és ujjal fognak reánk mutatni, mint önálló élet nélküli utánzókra. Gúny tárgyává válunk. A magyar egy része szégyenli, hogy magyar

s már anyanyelvét sem beszéli, mindig külföldön van, itthon unja magát. Soknak műveltsége átvett, idegen, értéknélküli. »A nagyobb rész latinban, olaszban, haj porban és efféle dicsőségben fénydegélt«, de magyar műveltsége semmis. »Sok a magyar szférából kiesett német-magyar.« Emellett sok magyar soha sem lépi át az ország határát. Műveletlen, ritkán mosakszik, délben, munka közben ebédel, örökké pipázik, sokat pök, idegen élő nyelvet nem ért, piszokban lakik. Nálunk férfi férfit szájon csókol.

Jó és tisztán magyar társasélet alig van, mert a jó modorú körök nem tisztán magyarok, ahol pedig tisztán magyar élet van, ott nincsen jó modor.

A magyar belső értékben is elmaradt.

Anyagi és szellemi haladás nélkül meg nem állhatunk a haladó Európa közepében. Ha azonban haladásunk nem ál nemzeti alapon, akkor, mint egyesek boldogulhatunk, de mint nemzet tönkre megyünk.

Míg nincs intenzív magyar kulturális élet, veszélyes a műveltség, mert az idegen műveltség megölhet s veszélyes a műveletlenség is, mert tehetetlenséghez vezet.

Nyelvünket elhanyagoljuk, pedig nyelv nélkül nemzet meg nem élhet. Erélyesen mondja SZÉCHENYI: »Az a magyar, aki mostoha körülményei között, ahol szintén minden egyes könnyen gyilkolhatja hónap, rossz magyar és nyelve fölött nem virraszt, csak azt a levegőt, csak azt a földet sem érdemli, melyet szi, melyet tapod s a nagy mindenségnek leggyávább, legutálatosabb teremtménye, salakja.«

»Csak olyan kevesen tudják átlátni, hogy a magyaroknak léte és a magyaroknak nyelve synonym és ő akkor veszti nyelvét, amikor veszti létét és akkor veszti létét, amikor veszti nyelvét.«

Nincs nálunk elég kiművelt emberi agyvelő, pedig az értelmi súly ad felsőséget a világon. Nem az arany és ezüst s nem a pusztaság szám, »nem a nép sokasága okozza a vidék virágzását, hanem a nép mineműsége«. Bajunk nem annyira az, hogy kevesen vagyunk, mint inkább az, hogy súlyunk parányi.

Minél több a tudás, annál hatalmasabb az ország, nemzet dicsőségének mértéke, hogy mennyi nagyeszű

embere van. »A nemzeti értelem legnagyobb kifejtése azon nemző ok, amelyből nemzetiség, hazaszeretet, közlélek, polgári erény, közboldogság s nemzeti dicsőség fakad«. Nálunk ez a »közintelligentia« nincs eléggé kifejtve. Nálunk a helytelen társadalmi rend fogva tartja a »közértelmet«, pedig »az értelmi súly erő s az erő boldogság«.

S az ész mellett »az ember legszebb tulajdonsága a szép lélek« és az »erkölcsi tudomány«, mely minden egyébnek a talpköve, e tekintetben pedig nem vagyunk a kellő magaslaton.

A főszükséglet az önálló jellemű férfi; az olyan, akit semmi tekintet sem hátráltat abban, hogy a nemzet jussáért éljen vagy haljon, ha az veszélyben van, de másrészt törvényes urát, ha kell, a féktelen nép ellen, hazafiai ellen is megvédje, ha neki van igaza.

Oly hazafiakra van szükség, akik mindig igazat mondanak, holott nálunk sok az egoista politikus. »Nem volt a szerencsétlen magyar nemzet soha is oly maga kebelében táplálta csúf fiak híjával, kik szolgai készséggel, sőt kolomposként ne dúlták volna az anyahazát.« S hányan szolgálják a nép kegyét, hányan futnak a taps és a népszerűség lidérczfénye után, hányan vannak az »örökké népszerűek«, akik bármiként fejlődjék az ország dolga, a galériák kegyét, a túlzók tapsát maguk számára mindig biztosítják, akik azt a szerepet, amelyet játszani akarnak a közélet színpadán – »telik, mibe telik«, »ha törik, ha szakad«, – ha a nemzet megbánja is, hiúságból végigjátsszak. Irányító csillaga a közélet férfiának egyedül lelkiismerete legyen, ne mások megalégedése. Ne felejtjük, hogy az államférfiú gyakran éppen akkor részesül a fejedelmi kegy jeleiben, vagy a nép akkor szereti meg a legjobban, amikor életének legnagyobb hibáját követi el.

Nincs elég kötelességérzetünk. Főleg nincs elég a magasan állóknál. »A magyar nemes a sors kedveltje, sok joga, kevés terhe.« Tehát használja fel ezen kedvező helyzetét az ország érdekében. Szerencséje »nem titulusában, sem a gyapjából, gubacsból, pióczából s. a. t. kerekedő« jövedelmében rejlik, sem a rajtunk függő kulcsokban, »melyek a világnak egyetlen ajtáját sem nyitják meg«, sem számtalan efféle, szinte bölcsőben lelt elsőségünkben, hanem abban áll, hogy sokat hasz-

nálhat«. De azután éljen is ezen előjogos helyzetével. Kapcsolja a joghoz a kötelességet, másképpen a jogot is el fogja veszíteni. Nemzetünk olyan gyenge, hogy szégyenletes a magyaroknak ha nem teljesíti iránta való kötelességét.

A nők legyenek magyarok és jó háziasszonyok. Legyenek hű hitvestársak és jó anyák. Nemesítsék a társas életet. Elismerés által buzdítsák jóra a férfit és nemesítsék a társadalom életét.

Egyáltalában SZÉCHENYI a nemzeti probléma kedvező megoldását egyesek szellemi és erkölcsi felsőbbtségének útján véli elérhetni.

Ne keressük, mondja ő, mentőnket sehol is egyebütt, mint személyes erényeinkben s lelki felsőbbségünkben, mert nemzetnek erénye s felsőbbsege csak annyiban van, amennyiben lehető legtöbb egyes tagja ugyancsak betölti saját helyét férfiulag és szeplőtlen.

Képzeljünk csak egy milliónyi népet, amelynek minden egyes tagja tökéletes, kiválóbb más nemzetek tagjainál is, nem fog-e e nemzet a felsőségek által hódítani, magába olvasztani és ez által terjeszkedni?

A társadalomban nincs összetartás, az osztályok, vallásfelekezetek, nemzetiségek egymás ellen agyarkodnak, mindenki csak a saját érdekeire gondol, nem tudnak egyesülni nagy célok szolgálatában sem. Pedig az egyesült erő érhet el csak eredményt. Egyesnek minden nehéz, soknak semmi sem lehetetlen. Nincs közös szabadság, csak privilégium van. Nem vagyunk egységes nemzet, hanem csak kiváltságok által darabokra tört nép.

Alkotmányunk a szabadság csiráit bírja ugyan, de hűbéri »szeny« lepte el, melyet ki kell tisztítani.

Elviselhetetlen hiba, hogy minden jog és hatalom pár százezer emberé, minden teher azoké a millióké, akik a jogból ki vannak zárva.

Az elmaradt társadalom és aki nem csiszolt »emberi agyvelő« következtében szegény az ország is. A társadalmi rend nem kedvez a szorgalomnak, azért nincs gazdagság, nincs munkakedv, nincs szakértelem, mértföldekre menő területek víz alatt állanak, folyóink hasznavehetetlenek és pusztítók, túlságos nedvességen kívül a szárazság és a por akadá-

lyozza az emberi jólétet. Hol egészségtelen, mocsaras levegő, hol szárító por teszük beteggé az embert. Útjaink nincsenek. Ha jó termésünk van, nem tudunk mit csinálni a fölösleggel, ha rossz van, nyomor és éhhalál uralkodik. Szegénységben és minden kényelem nélkül kell élnünk. Nincs elég szükséglete a magyarnak. Nem akar jobban élni és ezért nem akar dolgozni.

Ezer mértföld földbirtok legjobb föld, mely se távol, se muszka kézben nincs, hanem víz alatt áll, vér nélkül bizton meg volna hódítható. Hazánk szívében nyitva ál előttünk egy egész uj királyság, csak szorgalom és helyes törvények kellenének. És e királyság éppen a magyar faj lakta vidékeken van.

Ezeket és sok más kegyetlen igazságokat vágja a nemzet fejéhez SZÉCHENYI. Könyvekkel, cikkekkel, élő szóval, nyilvánosan és a magánéletben ismertette gyöngeségeit. »A parasita mindent dicsér, mondja, de a hű barát igazat mond, mert tudja, hogy az önismeret, ha fájdalmas is, mindig javít.«

SZÉCHENYI nem törődik saját magával. Igazat mond és rendszeres hadjáratot folytat gyengeségeink ellen, reá nézve bármi legyen ennek a következménye.

SZÉCHENYI gyökeres reformot akar. A magyar közéletet át akarja teljesen alakítani, a széttagolt nemzeti testet egygyé olvasztani s a nemzeti önérzetet felébreszteni, a magyar művelődést fejleszteni, a magyarral a közigazdaság fontosságát megismertetni.

S ez nagyarányú reformok nélkül nem megy. Ha fenn akarjuk tartani azt, ami múltunkban szép és jó volt, mindazt ki kell törölni belőle, ami a rossz. Ha nem reformálták volna a múltban alkotmányunkat, már rég megsemmisült volna; ha korábban nyírtuk volna le elkorhadt részét, ma sokkal előbb volnánk.

Conserválni csak reformmal lehet. »Kivétel nélkül mindennek az egész roppant világegyetemben időszakonként reformáltatni, vagy pedig veszni kell. A természetnek ezen törvénye alól nem képezhet kivételt az emberiség gyermekkorában szendergő szittyá csoport által összehalmozott s egymásra rakott alkotmány.«

Reformterve leglényegesebb alapja: »honunk minden lako-

sának polgári létet adni«, amelyből eddig a nagy többség ki volt zárva.

A lakosság többsége nem bírhatta tulajdonban a földet s szinte senki sem munkálhatta saját földjét, »hanem mindenki a másét«. Ezt meg kell szüntetni. Csak a teljes tulajdon megnyerésének lehetősége fog munkára, előrelátó tőkebefektetésre ösztökélni, mert csak így lesz a szorgalom megjutalmazva. Az ingatlan tulajdon utáni emberi vágy a legmostohább vad-ságot is termékenynyé képes varázsolni. Ezért SZÉCHENYI el akarja törölni a nemesi birtoknak az ősiségben rejlő megkötöttségét és meg akarja engedni, hogy földet teljes tulajdonban mindenki bírasson, földet mindenki szabadon vehessen és adhasson el. Jó, olcsó hitelre is szükség van. Főleg föld-hitelre. Minden befektetést, minden intenzív gazdálkodást lehetlenné tesz az a magas kamat, amelyet ma a tőkéért adni kell, ami pedig a hitelviszonyok következménye. Ezért a föld felszabadításán kívül szigorú és gyorsan ható hiteltörvényeket is akar alkottatni.

»A tőkepénz nálunk nem talál biztos elhelyezést, a kölcsön-vevő nem talál kölcsönzőt.« S ez így marad mindaddig, amíg nem tesszük szabaddá a földbirtokot az ősiség és a fiskális kötelékétől és míg meg nem hozzuk a szigorú és gyors eljárással párosított váltótörvényeket.

Ma a kölcsönadó nem jut pénzéhez, mert pereink végtelenek, mert a nemesi földbirtokra a családnak s a koronának van joga, úgy hogy azt a pénze helyett a kölcsönző csak ritka esetben kaphatja meg.

A földbirtok még a nemesnek sincs szabad és teljes tulajdonában és ezért nincs dologi hitele még neki sem. Pedig mindig ez a legolcsóbb, mert a legbiztosabb. Csak személyi hitel van nálunk, amely pedig mindig a legrosszabb.

A nemesé minden jog, de azért, ha nem változtatjuk meg a törvényeket, a nemes sem gazdagodhatik és biztos bukásnak néz elébe. Amint szaporodik, a birtokot meg tartozik osztani s intenzív gazdálkodás által nem fokozhatja a generációról generációra kisebbedő birtokrész jövedelmét. Csak a szabad birtok s jó hiteltörvény mentheti meg a bukástól, mert a szabad tulajdonná vált birtok értéke és vele együtt a föld jövedelme a könnyebbé lett beruházások segítségével emelkedni fog. Jó

hiteltörvények nélkül a külföldi tőke sem jöhet be és semmi nagyobb vállalat nem létesülhet.

SZÉCHENYI a munkát is fel akarja szabadítani. Eddig a nálunk végzett munka zöme kényszermunka volt. SZÉCHENYI fölismeri, hogy a haszonvágyból szabadon vállalt munka nem csak igazságosabb, hanem gazdaságosabb és a robotok eltörlésétől várja az intenzívebb erőfeszítést, a nagyobb munkakedvet.

A polgári lét másik kelléke SZÉCHENYI szerint a törvény előtti egyenlőség.

A nemes főelőnye, hogy »kirekesztőleg csak a törvény alatt áll«, holott a paraszt a nemestől függ, pedig a férfiúi öntudat alapja: »halandó kegyelmétől s önkényétől nem függni«. De ezt a szerencséjét, amely annyira a török fölé emeli, aki mindenét a szultánnak köszöni, csak úgy fogja megőrizni, »ha a férfiúhoz illő méltóságot hazánk minden lakosára ruházzuk«. Bánjunk másokkal úgy, amint akarjuk, hogy velünk mások bánjanak. Ha mi féltékenyen őrizzük önállóságunkat a királylyal szemben, ami »dicső és felséges«, akkor ne tagadjuk meg mástól sem azt, amit magunk forrón óhajtunk. Aki alkotmányos királyt akar, az ne akarjon önkényes ura lenni jobbágyainak. Legyen a büntetőjog egyenlő mindenkire nézve: hajtassék végre a törvény mindenkivel szemben egyenlő szigorúsággal; ha teszünk különbséget az osztályok között: inkább a felsőbbeket büntessük szigorúbban, mint megfordítva: mert a magasabb állótól többet követelhetünk és az ő hibája nagyobb bűn.

A birtokos és az adófizető egymáshoz való viszonya természetellenes, és ezért előbb-utóbb »szétpattan«. Eddig fennállott, mert a jobbágy »állatilag vegetált« és az úr patriarchális volt. De ma ez nem megy tovább.

SZÉCHENYI az áraknak hivatalból való megállapítását, valamint a cézeket is el akarja törölni.

Általában SZÉCHENYI alapgondolata az, hogy csak a béklyóiból felszabadult munkának a szabad birtokon való versenye fogja a nemzetet dolgozóssá és a fokozott erőfeszítés útján gazdaggá tehetni, mert szerinte: »Minden csak a szabadság örömezésében fejt ki magát egész tökéletességében.«

E reformokkal használnánk magunknak és igazságosak is volnánk, ami különben is együtt jár, mert a »legfőbb igazság a legnagyobb boldogsággal synonym és az ország morális alkotmányának legigazságosabb elrendezése is a legtöbb boldogságot hártja a fejedelemtől lefelé a közönség minden tagjára«.

SZÉCHENYI azt is megköveteli, hogy ne csak a szegény, birtoktalan, jogok nélküli, a nemességnek alávetett paraszt viselje az állam terheit, mint ahogyan eddig történt, hanem a nemes is, aki egyetlen tulajdonosa a magyar földnek; ami nemcsak igazságtalan, hanem annyira gyengévé teszi a magyar államot, mintha sokkal kisebb volna a területe és kevesebb volna a lakossága, mert egész erejét a legszegényebb osztályra alapítja.

A hivatalok se legyenek a nemesség monopóliuma, hanem legyenek mindenkitől elérhetők.

SZÉCHENYI összefüggő nagy tervet készít a közlekedési eszközök tekintetében is.

E tervével egyrészt összpontosítani, másrészt a tenger útján a külfölddel érintkezésbe hozni, Európa részévé tenni akarja Magyarországot, amelyben nem volt egységes társadalmi és gazdasági élet, és amely nem volt kellő contactusban a világgal.

Igaz, hogy SZÉCHENYI-nek nincs illúziója a Duna és Fiume értékére nézve, mert ezek nem kötnek bennünket össze a nagy tengerrel, de azért föllakarja használni azt, amink van és erélyesen sürgeti a Duna szabályozását, a Vaskapu megnyitását és Fiume kikötőjének helyrehozását.

Budából és Pestből, e két kis városból egy nagy központot akar alakítani. A lánczhid által összeköti őket egymással. A szerény viskók közé helyezett hid monumentális arányainak nem az volt a célja, hogy alkotója örök dicsőségét hirdesse, mint a saharái pyramisé, hanem az, hogy vele előre jelezze azt a magas nívaut, amelyre a porban és sárban úszó városnak emelkednie kell. Előrevetett árnyéka akart az lenni a szép és nagy jövőnek, amelyet SZÉCHENYI »a fiatalság e városának« megjósolt.

Budából és Pestből tényleg Budapest vált s a város fejlődésének méretei SZÉCHENYI várákozását el is érték, sőt talán

túl is tettek rajta. De hol marad az az ízlés, amely a láncz-hidban megtestesül, hol az az átgondolt tervszerű kialakulás, amely SZÉCHENYI szeme előtt lebegett? Hol vannak azok a kertek, azok a fák, amelyekkel ő a levegőt jobbá, a várost kellemesebbé akarta tenni? Tudtuk-e az idegen számára is vonzóvá tenni fővárosunkat, mint azt SZÉCHENYI akarta?

A megyéenként décentralisait és sűrlődás, eszmecsere, munkamegosztás és munkakiegészítés hiányában megakadt nemzeti életnek Budapesten vonzó és egyesítő központot akar SZÉCHENYI adni s e célból ellátja versenyekkel, klubokkal, magyar színházzal, sport-egyesületekkel. Ezekkel az intézményekkel meg akarja teremteni a társaséletet, amely más országoknak annyi bájt kölcsönöz, amelyben a modor és a műveltség külső formái nemesülnek.

S legyen ez az egész élet teljesen magyar: a biztos és sűrű összeköttetések által az egész nemzeti test minden porcikájával érintkező nemzeti szív magyarsága. Terjeszsze mindenfelé a magyarságot.

SZÉCHENYI a magyar nyelv fejlesztésének egyáltalában igen nagy jelentőséget tulajdonít. Az előkelő társadalom körében amellet agítál, hogy divatossá tegye a magyar nyelvet. A nő járjon elől jó példával. SZÉCHENYI maga sem maradt ele tekintetben. Még törte a magyar nyelvet, de már ostentative él vele. Amikor a latin nyelv ismerete adott tekintélyt és a törvényhozás azt használta, ő a főrendiházban magyarul beszélt. Első föllépése az Akadémia megalapítása volt, amelyben a magyar nyelvnek hivatalos őrt állított, arravalót, hogy rossz időkben ménes vára, védője lehessen nyelvünknek. Magát a nyelvet fejleszteni akarja. Új kifejezésekkel akarja gazdagítani. Azt akarja, hogy ha nem bírják ezeket önállóan eredeti szavainkból kifejleszteni, vegyük azokat át az idegenből és alkalmazzuk a magyarhoz, mert a fejlődő műveltségnek csak fejlődő nyelv felelhet meg. Nem annyira orthodox tisztaságra, mint gazdagságra, sokoldalúságra, szabatosságra és rövidségre kell törekedni, hogy minden gondolatot és ennek minden árnyalatát világosan ki lehessen fejezni. Magyar nyelvű, művelt társas élet, irodalom és színház együtt működése teremtsen meg és tökéletesítse nyelvünket. Ne »csak kocsisok között és előszobában tengjen a magyar nyelv«, mint eddig.

A legfőbb súlyt arra helyezte, hogy a latin nyelv uralmát megtörje. Holt nyelv nem felelhet meg egy élő nemzet igényeinek. Ne azt a nyelvet cultiváljuk, amelyben legfolebb jó utánczók lehetünk, amelyet legtöbbnyire eltorzítva használunk, hanem saját nyelvünket, amely elvész, ha mi nem ápoljuk. Ha nyelvünket kifejlesztjük, egy egész új típusú nyelv kincseivel gazdagítjuk az emberiséget. Törvényeink ne olyan nyelven hozassanak, amelyet csak a tudós ért, mert azok az egész nép számára vannak alkotva és csak akkor részesülhetnek tiszteletben, ha érthetők. Amíg a tudomány, politika és jog nyelve a latin, addig a nő és férfi nem állanak ugyanazon a kulturai alapon; amíg a nemzet zöme ki van zárva a politikai és kulturális életből, addig életerős, igazán nemzeti műveltség nem keletkezhetik.

Legyen a latin helyett a magyar »a hivatalos nyelv« mindenütt, az állam egész életében. Az országgyűlésen, a feliratokban, a megyéknél, a városoknál egyaránt annak a fajnak a nyelvével éljünk, amely nevét adta az országnak s amely alkotmányos életét századok óta fentartotta. Ennyit minden nemzet megkövetelhet. Ennyit a hottentotta is elér.

Olyan nagy súlyt helyez SZÉCHENYI a nyelvre, hogy szokott mérséklete is elhagyja e kérdésben és azt írja, hogy míg nem emeltük államnyelvvé a magyart, addig meg ne nyugodjunk és legyünk elhatározva »addig semmit sem tenni«, sőt veszni, ha kell.

»Minden nép, akár merre forduljak is a világ hátán, saját anyanyelvével egész kiterjedésében él.« Még a mi nemzetiségeink is, amelyek ugyan nálunk nem alkothattak államot és ezért nálunk a magyar hivatalos nyelvet el tartoznak-fogadni, másutt részesülnek abban az áldásban, hogy nyelvük az állam nyelve.

»Az oláh nyelv Oláhországban, a szláv nemzetiségek nyelvezete Muszkaországban és a szerbek között, a görögé az új Hellaszban, a német több országban hivatalbeli törvényes nyelv. És ezek között még a legelnyomottabbban is, amely kegyelemből él, *a*-tól *z*-ig minden, még a fegyverek jelszava is saját nyelvén foly. Csak a magyar van, az emberiség között egyedüli példa, ezen minden emberek közös jogából kitagadva.«

SZÉCHENYI a nemzetiségi politikában is »axióma tisztasággal« látja nézeteinek »kirekesztő helyességét«.

Nem szabad az idegen nemzetiségek ellen erőszakot alkalmazni, mert az erőszak »előbb-utóbb egyedül saját magának ássa sírját«. »A legkisebb erőszak is ellenhatást és egyetlen igazságtalanság ezer megbosszulót szül.« Amit magunknál megbecsülünk, azt tiszteljük másoknál is. Ne magyarosítsunk erővel, mert aki magyarul tud, még nem magyar érzésű, még nem hazafi. Csak felsőbbsséggel hódíthatunk. »Ki erkölcsileg bármi kicsinynyel is felsőbb, az terjeszkedik, midőn a, bár hajszállal, alantabb álló csonkul.« »Nemesülve« terjedjünk. Nyelvünk terjesztése tekintetében éppen annyira féljünk a túlhévtől, mint a közönytől. »Olvasztási felsőbbsséggel kell birni. Ámde bír-e ilyessel az, aki szeretetreméltóság és rokonszenygerjesztés helyett kuruzslóként csak külsőleg hat s mert gramatikát tanít, mindenüvé zsinórt varr s mindent veres, zöld és fejjérel eltarkít, már azt hiszi, szíveket bájolt és velőket hódított?«

SZÉCHENYI szenvedélyesen kifakad azon ripők magyarok ellen, akik a nemzetiségbelieket gúnyolják; akik »a tótról azt mondják, hogy nem ember; a görögről, hogy graeca fide nulla fide; akik a svábot lenézik«.

E helyett vegyük be a nem magyart is az alkotmányba, »úgy, hogy a legkisebb se legyen abból kizárva, de arra is bármily csekély részben s lépcsőkön eljusson jóltevő melege s ennek fejében csak azt kívánjuk, hogy míg otthon, családja körében, magán életében anyanyelvét szabadon használja: a a közdolgokat magyarul tárgyalja«. Eddig el kell mennünk, de ezt a határt nem szabad átlépnünk.

Vallási kérdésekben SZÉCHENYI a türelem és a szabadság álláspontján van. Tanuljunk e tekintetben, mondja, Amerikától, ahol »mindenki önlelkének legjobb világa szerint imádja istenét«. Vegyük Amerika »türelmességét« például, nehogy »nyomorék meghasonlásaink következtében örökleg sínlődjék e hon«. Keressünk valami egyeztető köteléket.

Ha ezt ott nem találjuk meg, »hol annyi felekezet, annyi nemzet, annyi vallás irigyli, csaknem gyűlöli egymást«, »ha külön kincseink árnyéklatait« nem köti valami egyeztető nemzeti kapocs össze, akkor elveszünk.

Fajaink, vallásaink »már-már egymás ellen kifakadó mérges pezsgéseit sokáig nem bírjuk ki«.

SZÉCHENYI ideálja a teljes vallásszabadság. Azt mondja: »A kereszténység tiszta szellemében én mindenekelőtt türelmes és nemcsak szóval, hanem tettleg vagyok türelmes«.

Ezért ő mindig felszólalt és mindig fel fog szólalni az evangélikusok mellett, »míg a reciprocitásnak elve, s nemcsak szín, de lényeg szerint, kivivé nem leszen. Minden, ami innen marad, keble vágyát kielégíteni nem fogja?

Amíg valamely vallás külső gyakorlata nem ütközik az állam céljaiba, addig tisztelni kell szabadságát, még ha a legnagyobb abszurdumokat tanítja is. Meg fognak jönni az idők, amikor a »kábultságok«, hogy csak egy úton lehet az istent megközelíteni, meg fognak szűnni, amikor a természet igaz szavát meg fogják érteni, amikor a philosophia szelleme fogja a kormányokat áthatni. Addig is törekedjünk megközelíteni ezt az ideális állapotot.

SZÉCHENYI nem is gondolkodhatott másképp. Hiszen egész működésének alapgondolatát fejezi ki, midőn azt mondja: »Főczélom az, hogy hazánk erői központosuljanak, a megyei, városi, mágnási, nemesi, polgári, vallási, nemzeti, stb. különzések egy magasabb célra olvadozzanak össze«, hogy felébredjen a közlélek, hogy erősebb legyen a haza és dicsőbb a fejedelmi szék. Hisz egész életének törekvését fejezi ki abban a pohárköszöntőben, hogy az »egyetértés és egyezés istennője töltsé be honunk minden rendű és minden hitű lakosait.«

Ezekben ismertettem SZÉCHENYI nagyszabású programjának főbb elveit.

Nem hiszem, hogy ezen időben nemesebb és okosabb tanácsokat lehetett volna adni a magyarnak, mint amelyek SZÉCHENYI tanaiban foglaltatnak.

Igaza van a diagnosisban, helyes volt a gyógmódja. Ami meg nem valósult terveiből, azt meg kell valósítani a jövőben. Gondolatainak elvi és erkölcsi része örök igazságon alapul. Legfőbb célja, az állam magyar jellegének fenntartása, a magyar nemzeti egyéniség teljes kifejtése – legyen mindenkoron ami főczélunk is -- s rendeljünk e célunk minden más tekintet alá. Ne gazdag, művelt és szabad minta álla-

mot akarjunk nálunk felállítani, hanem gazdag, művelt és szabad magyar nemzeti államot. Csak így bírjuk Európa békéjét biztosítani, csak így bírjuk a szláv és germán fajok élet-halál harcát megakadályozni s csak így gazdagíthatjuk a civilizáció munkásait egy új fajjal.

SZÉCHENYIT azzal vádolják sokszor, hogy materialista, hogy opportunista és amint maga mondja: »pénz bálványozó és fukar számoló«. Másrészt az arany borjú imádói benne akarják apostolukat feltalálni. Az a sok egoista, aki csak gazdagodni akar, aki semmi más iránt nem érdeklődik, csak az iránt, ami az ő anyagi helyzetét előmozdítja, az SZÉCHENYI tanaiban vélte saját eljárásának igazolását megtalálni.

De mindannyian csalódnak. SZÉCHENYI felfogása a lehető legmagasztosabb.

Ő maga a legmélyebben, a legszenvedélyesebben érző politikusok egyike volt ami nagyjaink között. Politikája magasröptű, nemeslendületű. Nemcsak, amennyiben céljai nemesek és fenkölteek voltak, hanem amennyiben a legfőbb jónak és erőnek nem a jólétet, nem, mint mondja, Körmöczöt és Selmeczet, nem" az aranyat és ezüstöt, hanem az eszményi értéket tartja, az emberi tulajdonokat, az emberi észet és jellemet. Hisz – úgy véli, – hogy a legtökéletesebben felszerelt modern ország csodás eszközeivel egyetlen egy emberi agyvelőt sem tud produkálni, holott a kiművelt emberi agyvelő magának minden szükséges eszközt meg tud szerezni.

»Nem a művészetek, mesterségek, tudományok és életkellemelek felhalmozott tömege képezi az igazi nagyságot, hanem a szabadság. A zsarnokság által szerzett jólét mulékony, csak a szabad nemzet munkája, erényei által elért eredmények állandók. Boldogabb a szabad, habár éhes farkas, mint a lánczra vert, habár jóllakott kutya«.

Anglia nagyságának oka szabadsága, nem pedig gazdagsága. Vagyona csak következménye és nem oka nagyságának. Sokáig nálánál Spanyolországnak több volt az aranya, nagyobb a coloniája, erősebb a flottája s hadserege, de ma Anglia messze túlszárnyalta, mert szabad volt; holott a másik absolutismus alatt élt.

A munka nélkül szerzett vagyon értéktelen. A gazdagság

csak eszköz, a *czél* a nemzeti kifejlődés, a nemzet ideális tulajdonságainak tökélyre emelése.

Csak azért helyezi nálunk SZÉCHENYI első sorban a vagyonosodást a teendők közé, mert ebben vagyunk a leghátrább; azért beszél sokat a nemzetgazdaság törvényeiről, mert azokat nem értjük, mert nem érezzük, hogy a vagyonosodás a művelődésnek, a valódi »felsőbbség« megszerzésének és ezért a függetlenségnek is eszköze.

»Ha görög volnék, mondja, nem beszélnék a hitelről, hanem talán a szabadságról, de mivel a magyarnak nem kell intés, ha szabadságról van szó, ha pegazusra kell ülni, miután nem a szabadságszereteten és a hazafiségben van nálunk szükség, hanem a számítóképességben, a gazdasági érzésben, azért beszélek annyit anyagi kérdésekről. Vagyonosság nélkül nincs függetlenség, ezért kell gazdagodnunk.

De azért figyelmeztet arra, hogy óvakodjunk az olyan gazdagodástól, amely a nemzetiséget veszélyeztetheti, amely túlsók idegen elem beözönlésével és idegen nyelv terjesztésével járna. A gazdagság ad életerőt, de ha a nemzetiség kárára szolgál, inkább mondjunk le róla. A magyar nyelv érdeke az ő szemében, mint mondja, nagyobb súlyú, mint minden gyapjú, minden bank, minden borjú, minden pusztá, minden bánya.

Nem, SZÉCHENYI-t nem foglalhatják le maguknak a szárazlelkű egoisták, Ő az idealistáknak mindig egyik legideálisabb vezéralakja marad.

SZÉCHENYI kora óta, főleg pedig a hatvanhetedik kiegyezés óta nagyon meggazdagodtunk.

Az alkotmány és a szabadság mögött álló erkölcsi súly növekedése azonban nem tartott lépést vagyoni fejlődésünkkel és aligha felelt meg SZÉCHENYI várakozásainak.

Ez a szomorú eredmény még sem czáfolja meg SZÉCHENYI-t, mert ez egyrészt annak a következménye, hogy gyors haladásunk inkább növelte az egyesek jövedelmeit mint szaporította a független existenciák számát; az ellenállási erőt pedig em a mástól függő nagyobb jövedelem, hanem csak a mástól független existencia nyújtja.

A szomorú eredmény további oka az volt, hogy az igények még jobban növekedtek, mint a tőke. SZÉCHENYI is

gyakran rámutatott arra, hogy legnagyobb hibánk egyike, hogy többnyire többet költünk, mint amennyink van. Ezen hiba fennmaradása okozta, hogy a gazdagodás nem járt a társadalom függetlenségének megfelelő növekedésével.

De mindezek ellenére még ma is igazak SZÉCHENYI azon állításai, hogy nem becsüljük eléggé meg a gazdasági és kulturális munkát s hogy gyakran nálánál nagyobb becset tulajdonítunk a napi politikának, kicsinyes hatalmi vágyaknak s hogy erőnket legjobban a becsületes munkán alapuló vagyon emelkedése fokozhatná, az, amely tiszta erkölcsessel jár és a jellem függetlenségének támpontul szolgálhat.

De ezzel végeztem SZÉCHENYI politikai céljainak méltatásával s áttérek feladatomban másik részére, arra a taktikára, arra a módra, amelylyel céljait el akarta érni.

Az eddigiekben két alaptételt állítottam tel.

Az egyik az volt, hogy SZÉCHENYI politikai pályája magára nézve nem volt győzelmes. A másik az, hogy SZÉCHENYI politikai céljai igazak és hogy elérésükre égetően szükségünk volt.

Önként támad a kérdés, mi okozhatta mégis ezt az ellentétet és hogy bukásának pusztán csak a nemzet hálát lansága, a nemzet túlságos szenvedélyessége és vaksága volt-e az oka?

Nem. Ezt nem hiszem.

SZÉCHENYI önmaga is hozzájárult sikertelenségéhez.

SZÉCHENYI éppen olyan részletes tervet dolgoz ki a haladás mikéntjére, egymásutánjára nézve, mint a célokra nézve. Tragicuma, hogy ezt az egymásutánt alig tarthatta be a nemzet, s aggódó hazafisága saját eszméinek hirdetői, saját eszméinek folytatói ellen sorompóba hívta őt még, mielőtt ezek bebizonyítható, a közönség által is felfogható hibát követtek volna el.

SZÉCHENYI nem törődött saját érdekeivel s önmagát meggyőződésének oltárán feláldozta.

SZÉCHENYI ezé!ja felé lassan akart haladni, mert a természet nem ismer ugrást s csak fokozatosan lehet a tökélyt megközelíteni. Lassan hanyatlott a nemzet, csak lassan emelkedhetik újra. Chrónikus betegség után csak kimondhatatlan béketűrés, gyengédség és idő győzedelmeskedhetik, nem pedig egy mechanikus szer.

SZÉCHENYI ezért sohasem ragaszkodik programja föltétlen megoldásához. Megelégszik a fél eredmény nyel is, ha a teljes el nem érhető, vagy még korai. Csak azt akarja, hogy minden lépés előre vigyen és a további haladás útját nyitva hagyja.

Ezért nem köti magát az ösiség teljes eltörléséhez, hanem megelégszik annak reformjával. Ezért nem követeli a közteherviselés elvének teljes megvalósítását sem, ámbár annak lelkes híve. S ezért elégszik meg azzal, ha egy vagy más czímen az adófizetésbe a nemességet bevonhatja. Részleges propositiókat is tesz ez irányban és a legkisebb eredményt is hálás szívvel fogadja. Nagy hibának tartja, ha a reform hívei példáját nem követik.

Mindig arra számít, hogy az elv érvényesülését majd követni fogják az elv többi következményei is.

Amit lehet, azt a társadalom szabad szervezkedése által akarja megvalósítani. Ne várjunk mindent a kormánytól. Ahol csak a kormány gondolkodik és tesz, ott nincs meg az a »lelki ruganyosság, amelyre szükség van.«

Az önérdek a legerősebb munkaösztön s a haszonvágy által vezetett s egy célra egyesített társadalmi erők nagy eredményeket lesznek képesek elérni. A kormány támogassa a közhasznú vállalkozásokat, a közlekedési eszközökbe fektetett tőke bizonyos kamatját garantálja, de a munkát magát az érdekeltek irányítsák.

Mindent a »persuazió eszközével törekedjünk kieszközölni«. Ő maga mindig nagy fáradtsággal bizonyítja, hogy amit akar, az az összes érdekelteknek javára van. O nem akar senkitől sem concessiókat, mindenkitől csak azt, ami reá nézve is hasznos. A király csak akkor lehet erős, ha a nemzet szabad, művelt és gazdag. Az osztrák monarchia érdekében van, hogy Magyarországból erőt merítsen, ami pedig kizárólag csak sajtáságaink, individualitásunk tiszteletben tartása mellett lehető. Európa mérlegébe az ausztriai közbirodalom csak akkor léphet fel nagy súlylyal, ha Magyarország »valódi lényegéhez képest lesz kifejtve«.

A nemesség is nyer, ha privilégiumairól lemond, mert a szabad munka jobb és mert erősebb lesz az alkotmány, ha a milliók is érdekelve vannak benne, mintha azok a felsőbb

osztályok ellen harczra bírhatók. A *közadózás* elve is hasznos, mert általa számtalan milliókat hasznos befektetésekre lehet eszközölni. Az igazság okosság is mindenkire nézve. Do ut des, adjunk igazságot, hogy kapjunk szeretetet, hogy megtarthassuk, amink van. Kisbirtok nélkül bizonytalan, levegőben lóg a nagybirtok.

Óvakodjunk a párthatalom túlzásaitól. Az ellenzék ne támadjon mindent, ami a kormánytól jön, hanem csak azt, ami rossz. A kormánypárt ne fogadjon el mindent, amit a kormány akar, akár jó, akár nem, akár megegyezik meggyőződésével, akár nem. Ne várjuk »kitárt szájjal« mindazt, amit a kormány »befeszíteni, becsúztatni vagy becsepegtetni kegyesen fog«. Ne foglaljunk mindig és mindenben állást aszerint, amint valamit felülről vagy alulról pendítettek meg.

Ne engedjük magunkat alulról vezetetni. Jöjjön az irányítás a vezérektől és ne tolassuk magunkat, hanem vezesünk. Ne azt tegyük, amit a nép követel, hanem azt, ami hasznos reá nézve.

Az ész, a belátás vezessen, a szív csak lelkesítsen és melegítsen. Legyünk olyan alkotmányos magyarok, akik képesek életüket kockáztatni vérük és alkotmányuk védelméért, ha azonban ezen kincsüket kímélve, sőt pártolva látják, legyenek »tractabilisak«, anélkül azonban, hogy azért »elaludnának vagy az udvar fényétől magukat elszédíteni hagynák«.

Nem újjhuzás, egymás orra alávaló borstörés, nem sárdobálás és anathemakiáltás a helyes modor, hanem egymás megértése.

Ne vakítson el a pártszenvédély, a pártgyűlölet. Vezessen mindenben a haza érdeke.

Ne dolgozzunk erőszakkal, terrorral, mert erőszakkal lehet ugyan kényszeríteni, de győzni nem. Legalább reméli SZÉCHENYI, hogy magyaron soha. Legyen szégyen azok fején, akik »borral, pénzzel, erőszakkal és efféle durva eszközökkel okoskodnak«.

Mennyien tanulhatnak ma is ezen becsületes, önérzetes igazságokból.

Ne legyünk olyanok, mint nálunk annyian, akik Krisztus Urunkat újra felfeszítenék, ha nem tartoznék saját pártjukhoz.

SZÉCHENYI-nek legfőbb célja az, hogy a nemzet szükséges átalakulása békében menjen végbe. Eddig ugyan minden ilyen nagy socialis reform csak erőszakkal ment, de mi tanulhatunk a többi nemzetektől és elkerülhetjük azokat a veszélyeket, amelyeket amazok még nem ismertek. Az állatok nem tanulnak egymás bajából és generációról generációra ugyanazon csapdába esnek. Náluk az utód nem tanul az elődtől, de az ember ne legyen ilyen.

A francia és az angol elbírta a forradalmakkal járó rázkódtatást. Mi ezt nem viselhetnők el. Kevesebben és szegényebbek vagyunk. Nem vagyunk egységesek sem, úgy hogy a forradalom végzetes hatással lehetne nemzetiségünkre s valószínűleg tönkre tenné a magyart. Ezért vigyáz SZÉCHENYI minden egyes lépésére, ezért követeli, hogy óvatosak, ildomosak legyünk s reámutat arra is, hogy ami másutt egyszerű viszonyok között forradalom nélkül menne, nálunk könnyen összeütközésekhez vezethet.

Amit kívánunk, azt úgy állítsuk be, hogy a főrendek és a kormány is hozzájárulhassanak, mert ezek nélkül lehet »protestálni, vociferálni és vezércikkeket papirosra vetni vagy dagályosan philippikázni és elvégre búba és fekete melanco-liába esni, ámde valódi diadalt hazánk, véreink számára kívívni nem«. Legyünk óvatosak, mert a sok nemzetiségi és val-lásos előítéletre tekintenünk kell.

Vegyes házasságban élünk az osztrákkal, részéi vagyunk egy nagy birodalomnak, amelynek complicit viszonyai között minden lépés összeütközéshez vezethet, mert rajtunk kívül álló, tőlünk független más tényezőkre is visszahathat.

Az elvek és az írott betűk szerint »társország vagyunk, amely foederativ kötésben áll a közbirodalommal, de független, holott tényleg beteg provinciái életet élünk«.

Aki a jogi állapotunkból indul ki, könnyen szem elől tévesztheti a birodalmi érdekeket és ezért összeütközést idézhet elő. Az pedig, aki pusztán csak a tényleges állapotokat tartja szem előtt, könnyen az ország alkotmányi jogát csorbíthatja meg. »Az egyik bécsi levegőben ítél a magyar lelke vagy a fölött, a másik a hortobágyi pusztán bírálhatja a közbirodalom szövevényes gépezetét« s egyik sem tudja kellőleg ket szempontból bírálni a helyzetünket.

Nálunk szabadság van, Ausztriában absolutismus, úgy hogy amit mi alkotmányosnak és jogosnak tartunk, azt urunk könnyen az absolutismus szemüvegén át nézve elitéli és amit az uralkodó más országainak szokása szerint tesz, azt mi, alkotmányos felfogásunkkal, jogtalanak tartjuk. Ami nekünk jó, az az uralkodó többi népeinek árthat és mi nem követelhetjük, hogy uralkodóink más népeinek kárt tegyen.

Pedig nem válhatunk el Ausztriától, mert létérdekeink összeesnek. Mióta a török legyőzött Mohácsnál, a németnek állandó szövetségére szorulunk s csak az osztrák birodalommal való kapcsolatban élhetünk meg.

Nem értjük eléggé meg az érdekazonosságot, azt, hogy »nem vagyunk önállóak, nőtlenek, de házasok és hogy ezért bár tessék, bár ne, belé kell magunkat illesztenünk azon nemzetek családi körébe, amelyek a közbirodalmat képezik«.

S nagy bajt lát SZÉCHENYI abban is, hogy nincsen rendezve a közös érdekek elintézési módja, sajnos, anélkül azonban, hogy erre vonatkozó terveit kifejtette volna, ami DEÁK-ra maradt, akinek történelmi hivatása a közös ügyek rendezése lesz.

SZÉCHENYI szerint érdekeink a dynastiáéival azonosak, ezért törekedjünk harmóniára, a »szószentség, kölcsönös méltánylat és a közös érdekmegismerés« legyen alapja egymáshoz való viszonyunknak.

Ezen nehéz helyzetben SZÉCHENYI csak az olyan kérdésekben kíván rögtöni reformokat, amelyeknek eldöntése egyedül tőlünk függ. Ezért, ámbár tudja, hogy az Magyarországra nézve milyen nagy fontosságú, s ámbár első sorban az anyagi fejlődés feltételeit akarja megteremteni, még a vám viszonyok reformjától is vissza akarja tartani a nemzetet. Ezért fél az alkotmányjogi követelésektől is, ámbár elvileg a kormány felelősségének a barátja. Ezért a tiszta képviselői rendszer behoztalát sem sürgeti, ámbár annak helyes voltát belátja és egyetlen államjogi követelése, hogy évenként tartsanak Budapesten országgyűlést. Arra számít, hogy a többi fokozatosan fog ebből az egyből kifejlődni.

Arra is nagy súlyt helyez, hogy a kormányt ne idegenítsük el rendszeres és szenvedélyes támadásokkal, hanem törekedjünk utilizálni a haladás czérjaira. Komoly eredményt a

kormány támogatása nélkül csak nehezen érhetünk el, ellene plane semmire sem vagyunk képesek.

SZÉCHENYI törhetetlen erővel ragaszkodik ezen taktikájához és idegesen feljajdul valahányszor azt látja, hogy a nemzetben a merészebb politika erőt látszik venni.

Sok nagy igazság, sok mély gondolat, a nemzet gyengének csodás felismerése rejlik SZÉCHENYI-nek ezen taktikája mögött; de betartása csaknem lehetetlen volt.

Alig volt lehető a nemzetet előre kigondolt rendszer szerint irányítani, a politikát a szenvedély és a sikertelenség által felidézett dacz hatása alól emancipálni és a pártokkal úgy rendelkezni, mint egy jól fegyvelmezett hadsereggel, vagy valamely saktáblának akarata nélkül való figuráival. És hogyan sikerüljön ez SZÉCHENYI-nek, aki párton kívül áll, aki nem rendelkezett megszervezett, önzés által hozzákapcsolt táborral sem?

De SZÉCHENYI ezt nem latolgatja. Amint a legkisebb elhajlást vél látni attól az iránytól, amelyet maga elé tűzött, attól az eljárási módtól és egymásutántól, amelyet helyesnek tart, azonnal nyugtalanná válik és be akar avatkozni. Annyira szereti hazáját, hogy a leglehetőlenebbet is megkísérli: a csaknem biztos bukásnak is kiteszi magát, – amint azt tartja kötelességének. WESSELÉNYI-től a kebelbaráttól, a nemes jellemről elhidegül, mert túlságosan heves ellenzéki, mert ahol SZÉCHENYI többnyire igen helyesen csak szamárfület lát, ő mindig ördögsvartat vél felismerni s mindenütt rosszakaratot tételez fel, ahol sokkal gyakrabban csak az ügyetlenség szerepel. És e szerint akar eljárni. DEÁK-kal sincsen egészen megelégedve, ámbár nagyon nagyra tartja és tőle várja a helyes középírány megjelölését, mert attól fél, hogy nála az államférfit a jogász háttérbe szorítja s hogy nem nézi ügyünket . külpolitikai szempontból is, hanem csak belpolitikaiból.

De legjobban nyugtalanítja KOSSUTH LAJOS.

Alig kezd előtérbe lépni ez a tüneményes férfi egy napilap kiadásával, SZÉCHENYI azonnal megtámadja és azt állítja, hogy e lap agitatójával bizton tönkreteszi a hazát. De a közönség nem ad neki hitelt. Annál kevésbé tekinti igazoltnak heves, szenvedélyes támadásait, mert SZÉCHENYI maga elismeri, hogy KOSSUTH elveinek túlnyomó nagy része

azonos az övéivel, mert a vita közben is hangsúlyozza, hogy a KOSSUTH által kívánt reformok sürgősek, fontosak, sőt nélkülözhetetlenek és hogy eddig alig történt komoly lépés a kitűzött cél felé. A közvélemény nem bírja belátni, hogy miképpen teheti tönkre a nemzetet a censura által fékezett az a lap, amely úgy is csak a helyeset, a szükségeset akarja az által, hogy a hangja túlzó.

S én sem adhatok igazat SZÉCHENYI vádjainak azon kegyetes szeretet mellett sem, amelyet emléke iránt táplálok.

SZÉCHENYI attól fél, hogy KOSSUTH a társadalom alsóbb rétegeit gyűlöletre izgatja a felsőbbtség ellen. De e tekintetben semmi támpontja sincsen. A Kelet Népében felsorolt cikkek egyike sem lázító.

Még SZÉCHENYI hatalmas eszének nagyító szemüvegén át nézve sem látunk semmi olyat, ami akarattal, vagy anélkül socialis forradalmat vagy összeütközést idézhetett volna elő. Ha KOSSUTH itt-ott szívtelen gazdagról szól, ezzel még nem izgatja a szegényeket a vagyonosok ellen. Ha a nyomor eseteit és egyes közigazgatási hibákat felsorol, ezzel még nem ássa alá a tekintély elvét és nem támaszt osztálygyűlöletet, amint SZÉCHENYI gondolja.

KOSSUTH-nak akkori tervei nem is voltak radicalisak, akkor ő még nem állt a török-szakad, a semmit vagy mindent álláspontján.

Első cikkeiben, azokban, amelyeket SZÉCHENYI a Kelet Népében felsorol, inkább azt lehet „kifogásolni, hogy sok, aránylag kisebb kérdést érintenek, hogy nem tárnak a nemzet elé összefüggő, nagy reformprogramot, hogy nem emelik ki kellőleg a legfőbb teendőket, mint azt, hogy felforgatók.

KOSSUTH csak később lesz keményebb és túlzóbb. Csak a siker mámoros hatása teszi követelőbbé, s később a szerencsétlenség szegzi le a legtúlzóbb álláspontnak.

KOSSUTH még az utolsó rendi országgyűlésen is hajlandó compromissumra, ő ekkor is a legnagyobb tisztelettel beszél a nemességről és azt mondja: »hogy Magyarország lett, hogy Magyarország van«, az a nemesség műve. A magyar nemesség soha sem tanult »jármot tűrni«, ezért KOSSUTH nem is akarja a nemességet hátra szorítani, – ellenkezőleg, azt monja róla – »legyen testvérek között hű első szülött,

a háznak első szegletköve.« Ne ura, hanem vezére legyen a nemzetnek. S KOSSUTH sohasem lett az osztályharcz, a socialis forradalom hőse, ő minden ízében nemzeti alapon áll és mindig az egész nemzet érdekeiért és szabadságáért küzdött, sohasem egy osztályáért. Igaz, hogy a középnemességben látta a jövő talpkövé, holott SZÉCHENYI a liberális aristocratia kezében szerette volna a vezetést meghagyni. De azért KOSSUTH-nak sohasem jutott eszébe a történelmi alappal szakítani és még 1848-ban is mondja: hogy a király, az aristocratia és nép barátságos összesítéséből fejlődjék ki azon erő, mely a polgárzat jövődjének biztosságot s állandóságot ígér. KOSSUTH főczélja nem az volt, hogy az egyik osztálynak túlsúlyt szerezzen az országban, hanem az, hogy megtörténjék mindaz, amit az egész nemzet közös érdeke megkívánt.

Ő nem hasonlít Maratra, nem Robespierre-re, hanem inkább Garibaldi-ra.

KOSSUTH nem volt republicanus, míg a szenvedély el nem ragadta; nem egyszer mondta, hogy nálánál senki sem lehet hübb a szeretett dynastiához. Sőt még az általános választói jogot sem követelte és 1848-ban azt mondja, hogy lelke óhajta ugyan feléje lobog, de a jelen körülmények között azt nem tartja kivihetőnek és azért nem szavaz a census mellőzésére.

S hogyan hathatott volna lázítólag a jobból kitagadottakra esetleges túlzó czikkeivel, amikor olvasói túlnyomó részben a jogosultak és vagyonosok voltak és az ország általános helyzete socialis forradalomnak nem kedvezett. Az a mozgalom, amelyet SZÉCHENYI megindított, s amelyet Kossuth élesztett tovább, nem a kitagadottaknál fogamzott meg és mindvégig a nemesség körében maradt.

SZÉCHENYI a francia forradalom iszonyától féltett bennünket. De mennyire más volt a helyzet nálunk, mint Franciaországban.

Az első nagy, véres francia forradalmat az okozta, hogy a vagyonos művelt középosztály az állam életében az őt megillető helyet el akarta foglalni és a politikai hatalom és a jog megosztása nem felelt többé meg a vagyon és műveltség megosztásának.

Nálunk nem volt ilyen középosztály. A parasztság pedig,

amelynek jogairól volt első sorban szó, nem volt megszervezve és nem volt fogékony a politikai propaganda számára és nem bírt kifejlődni osztályönérettel. A politikai hatalom nálunk azoké volt, akiké a föld, a vagyon, társadalmi súly és műveltség.

A későbbi francia forradalmakat pedig a negyedik osztály politikai ambíciója és gazdasági szükségletei okozták - az, hogy a gyáripárnak megszervezett, gyűlöltre tanított milliói reális nyomora és szegénysége az elmélet terén feltétlenül uralomra jutott egyenlőségi elvet nemcsak a jog terén, hanem a reális életben is ki akarta vívni és nem bírta azt a nagy luxust béketűréssel elviselni, amelylyel Paris utczáin minduntalan érintkezésbe jött.

Nálunk azonban nem volt gyáripár, nem volt megszervezett munkásöntudat, nem volt egyenlőségi cultus, nem volt luxus, nem volt nagyvárosi élet sem. A pauperismus és a plutocrazia harcától nem kellett még tartanunk, mert nem volt pauperismus és nem volt plutocrazia.

Nem. SZÉCHENYI aggodalmai e tekintetben alaptalanok voltak. Ma háromnegyed század után vagyunk csak azon veszélyek küszöbén, amelyektől ő már féltette hazáját.

S ha néha kétely fog el fajunk jövője iránt, ha a jelen sok szomorú és csúnya tünetei közepette attól tartunk, hogy az önző osztálygyűlölet erőt fog venni nemzeti egységünkön, éppen a XIX. század renaissanceja szolgálhat vigasztalásunkul, éppen az, hogy egyetlen egy vonás sem volt az akkori mozgalomban abból, amivel SZÉCHENYI KOSSUTH-ot vádolta.

Nincs történelmi tény, amelyre büszkébbek lehetnénk, mint arra, hogy az a nagy átalakulás, amelyen 1830-tól 1848-ig átmentünk, vérontás és erőszak nélkül történt meg, és hogy a nemesség anélkül vette be a többi osztályokat az alkotmány sánczai közé, hogy azok a kapukat döngették volna, vagy a bástyákat ostromolták volna.

Nemzetünk okosságának és életrevalóságának egyik leghíresebb bizonyítéka, hogy az egész reformmozgalom ereje nem az alsó osztályok önző követelése, nem azoknak el nem nyomható, hátra nem szorítható hatalma volt, hanem a vezető osztályoknak belátása és hazafias kötelességérzete.

KOSSUTH-ot is főleg ez a tekintet irányította, nem annyira

a demokratia elve. A nemesség, a vezető osztályok gondolkozó és hazafias része, közöttük első sorban maga KOSSUTH, azért küzd ezen privilégiumok ellen, amelyekben maga is osztozkodik, mert a közérdek követeli.

Hol van erre példa?

SZÉCHENYI azt mondja, hogy azért javasolja első sorban a föld megadóztatását, mert földbirtokos s nem akarja a közterhet másra tolni. Abból a dicső szellemből, amely e szavaiban megnyilatkozik, ebből a dicső szellemből volt valami az egész akkori generatióban. Bár volna belőle ma is. Az agráriusok, mercantilisták, socialisták és capitalisták mindnyájan megszívelhetik SZÉCHENYI ezen tanítását, még pedig annál inkább, mert ő róla, arról a politikusról, aki nálunk az anyagi érdek nagy fontosságát először ismerte fel, biztosan nem mondhatják, hogy olyan egyoldalú idealista volt, aki a gazdasági érdekek súlyát és a gazdasági egoismus jogosult voltát meg nem értette volna.

KOSSUTH-ot SZÉCHENYI hangjának szertelenségével is vádolja, azzal, hogy fenyeget, ijeszt, a helyett, hogy meggyőzne, és hogy ezért nem fog célt érni. SZÉCHENYI megjósolja, hogy a főrendek és kormány meg fognak makacsodni. Sőt SZÉCHENYI – a reformok atyja – odáig megy, hogy jobban is szereti, ha ez megtörténik, ha a reformok megakadnak, mintha az erőszak elől való félelem hajtáná keresztül.

De nem szólva arról, hogy KOSSUTH cikkeinek hangja alig nevezhető durvának vagy élesnek, már azért sem lehet KOSSUTH hangján csodálkozni, mert nehéz küzdelem folyt, amelyben nem lehetett glacé keztyűkkel dolgozni s a nemesség tömegeinek a phantasiájára is kellett hatni.

SZÉCHENYI már egy évtizede capacitált és persuadeált, de egyetlenegy lépés sem történt előre; egyrészt azért, mert METTERNICH rendszere elvi ellensége volt a reformok nagy részének, másrészt, mert a nemességnek tényleges túlhatalma mellett alig lehetett annak jogait megnyirbálni.

A reactionárius felsőtábla az alsótábla minden javaslatát számtalanszor visszautasíthatta, anélkül, hogy ez arra hivatkozhatott volna, amire a mai képviselőház, arra, hogy az egész nemzetet ő képviseli, míg a felsőház csak egy osztályt reprae

sentál, mert a KK. és RR. szintén csak a nemesi osztály választottai voltak.

Maguk a követek a megyéktől függtek s a reformnak kedvező többség az utasítások megváltoztatásával minden perczen újra meg volt dönthető. A kormány és a conservatív párt kiaknázza az első nemesség alárendelt állapotát, azt az erőt, amelyet a választók tudatlansága és vagyontalansága mindig ad a sötétségnek és a reakciónak, és a szegény, megvásárolható bocskoros nemest a szabadelvű intelligencia ellen háborúba vezette.

Nagyatyám, ANDRÁSSY KÁROLY, akkor általánosan elfogadottan bunkókracziának nevezte a bunkóval capacitáló nyers tömeget, amelynek nem egyszer sikerült a liberalismus haladását megakadályozni.

Ilyen körülmények, ilyen nehézségek közepette lehet-e KOSSUTH hangját elitelni?

SZÉCHENYI elismeri, hogy ő maga is használt éles hangot, amikor reformactióját megindította, de szerinte akkor ez helyes volt, mert a nemzet aludt és fel kellett rázni. Most azonban, amikor lázban van, az erős hang veszélyes lehet.

De SZÉCHENYI nem tekint arra, hogy nem lehet az ostromló tömeget megállítani, mielőtt nem ért el eredményt.

Sokszor történik, hogy államférfiak, amikor célzt érnek, azok ellen fordulnak, akik azonnal újabb eredmények után törnek. így tett a nagy olasz államférfi, CAVOUR, aki, miután Olaszország legnagyobb részét egyesítette, azok ellen foglalt állást, akik Rómát és Triesztet is azonnal meg akarták szerezni. Így tett az angol lord Rüssel, aki a választási reform előharcosa volt, miután azonban az első reformot keresztülvitte, szembe helyezkedett azokkal, akik új lépéseket akartak előre tenni. Így tett DEÁK FERENCZ is, aki, miután a kiegyezést megkötötte, állást foglalt azok ellen, akik messzebb akartak nála menni.

De SZÉCHENYI megtámadta programjának híveit, mielőtt ezek eredményt értek volna el; meg akarta őket állítani, mielőtt az ellenség sánczait bevették volna és ezért lehetetlenségre vállalkozott.

A hangulat momentán javulását nem gyors előnyomulásra, hanem megállásra akarta felhasználni és ezért a pártok termé-

szetes ösztönébe ütközött, és olyat akart, amit el nem érhetett. SZÉCHENYI aggódott azon is, hogy a reform szelleme mellett az ellenzéki szellem is terjed. Attól tart, hogyha az oppositio, amely a közbirodalom viszonyai közepette nem veheti át a kormányzást, még a főrendiházban is győzedelmeskedik, végzetes conflictus támad a király és a nemzet között. Vértó szívvel gondolt arra, hogy a gyenge magyar faj e küzdelemben halálos sebet kaphat.

De lehetett-e változtatni azon, hogy a reform barátjai ellenzéket képezzenek, amikor a kormány védekezett s e reformokat hátráltatta? Hogyan követelheti SZÉCHENYI azt, hogy az ellenzék bizalommal viseltessék a kormány iránt, amikor még ő maga sem lesz kormánypártivá s 40-48-ig a kormány sok tényét nyíltan rosszalta és igen kevés cselekedetét helyeselte? amikor még a végső összeütközés percében sem helyezkedik a kormány álláspontjára, hanem közvetít és legfontosabb rendszabályát, az administratorok kinevezését elítéli? Lehetett-e várni, hogy az a nemzeti önérzet, amelyet SZÉCHENYINEK sikerült álmából felrázni, azokat a közállapotokat elfogadja, amelyek Magyarországot Ausztria elhanyagolt provinciájává alakították. Lehetett-e arra számítani, hogy a nemzet, amely SZÉCHENYI tanácsai nyomán gazdagodni akar, belenyugodjék abba a vámrendszerbe, amelynek célja Ausztria fölényének fentartása volt s amelyet SZÉCHENYI sem tart jónak, amikor az árképződés nagy tényezője, a vámrendszer képezte mindég és mindenütt a productiv osztályok főgondját.

De bármiképpen ítéljük ezek fölött, utólag SZÉCHENYI-nek tévedéseiért is hálásak lehetünk. A KOSSUTH elleni küzdelem bevilágított SZÉCHENYI lelkébe, mint egy modern fényszóró az éjjeli tájba és látni engedti értékének, hazafiságának mérhetetlen nagyságát.

Nem mindig az a legnagyobb hazafi, aki a legnemzetibb állásponton áll, aki a nemzet minden vágyát és természetes hajlandóságát képviseli, hanem az, aki a legönzetlenebb és a haza javáért a lehető legtöbb áldozatot tudja hozni. S ebben SZÉCHENYI tündöklő példa. RÁKÓCZI óta egyetlen más magyar államférfi sem hozott szabad akaratból annyi áldozatot és egy más államférfi sem szenvedett annyit hazájáért és

meggyőződéséért, mint SZÉCHENYI, azon harczban, a melyet KOSSUTH ellen folytatott.

SZÉCHENYI szerette a népszerűséget, mert tudta, hogy az hatalom és mert jól esett neki, ha vére szereti. Aki annyit tett fajáért, az el is várhatta tőle az elismerést. S amint a Naplója bizonyítja, SZÉCHENYI nagyon érzékeny volt, s olyan mellőzés, csekély figyelmetlenség és tiszteletlenség is fájdalmat okozott neki, amilyen a hozzá hasonló nagy férfiakat más-különben alig szokta bántani.

De amint vele használhat, ingadozás nélkül oda dobja a közszeretetet és tétovázás nélkül szembe helyezkedik a közvéleménnyel, úszik az ár ellen, és pedig nemcsak a zajos tapsokról mond le, ami utóvégre nem is olyan nagy áldozat, hanem szakít barátjaival is, ami mindig fájdalmas dolog. Megingatja azoknak belé helyezett bizalmát is, akiket maga nagyrabecsült.

Érzi, hogy elfordulnak tőle a leghűbb szivek is, látja, hogy elhidegülnek iránta régi barátai is. Mindenütt kétségbe vonják őszinte komolyságát és személyeskedéssel vádolják országszerte. Pedig annak az államférfinak, akit nem vezet önző cél, akit nem vezet a kitüntetés vágya, sem a hatalom szeretete, annak azon érzésen kívül, hogy kötelességét teljesítette és jót tett, nincs is más jutalma, mint honfitársai színe-javának megbecsülése.

De erről is lemondott. SZÉCHENYI tudja, hogy régi hívei elhagyják s ujak nem fogják felkarolni; hogy Magyarországon elhidegülnek iránta, Bécsben meg nem fognak benne bizni; hogy az egyik tábor taktikája miatt ellenségévé válik, a másik elvei miatt az marad, tudja, hogy két szék között a pad alá fog esni . . .

Tudja, hogy heves támadása azok ellen, akik az ő céljait szolgálják, a következetlenségnek, a szeszélyes kapkodásnak vádját fogják támasztani.

Tudja, hogy saját múltja is reá fog czáfolni, hogy a maga által megindított áradat el fogja sodorni; de érzékeny szívéen, a közbecsülést kívánó hajlamán erőt vesz és hona érdekében tudatosan tarthatatlan politikai helyzetbe juttatja magát. Mitsem törődik a következetlenség vádjával. Büszkén visszavágja ellenfeleinek, hogy nem az jár el helyesen, aki

mindig a kormány, vagy mindig az ellenzék híve, hanem az, aki azzal tart, akinek igaza van, s hogy a helyes következtetés nem abban rejlik, hogy tekintet nélkül a viszonyok változására mindig ugyanazt tegyék, hanem abban, hogy mindig és kivétel nélkül csak azt tegyék, amit az ország érdeke megkövetel.

Hova tűnnek e nagyság mellett azok a minden országban előforduló parlamenti akrobaták, akik, ha ügyesek, koruk bámulatát is meg tudják szerezni, akiknek egész céljuk maguknak és pártjuknak a hatalmát fokozni, mindig győzni, még akkor is, amikor a haza érdeke mást kíván.

Különb, ha SZÉCHENYI-nek nem is volt igaza, amikor a reformmozgalmat meg akarta állítani, mielőtt eredményt látott volna; ha KOSSUTH, DEÁK, BATTYÁNY, EÖTVÖS eljárása volt a helyes, még akkor sem lehet tagadni, hogy SZÉCHENYI aggodalmai nem voltak alaptalanok és a KOSSUTH elleni támadása csodálatos emberismeretének volt a következménye.

KOSSUTH-ban SZÉCHENYI megismerte a rendkívüli erejű hypnotiseurt, azt az embert, aki egy egész nemzetet varázslatba képes ejteni, aki a nemzetet arra bírhatja, hogy Önmagát felülmúlja és csodás eredményeket vívjon ki; de egy tévedésével a nemzetet sírba is képes dönteni. Felismerte, amikor még senki más nem vette észre, hogy KOSSUTH egyike azon férfiaknak, akik világtörténelmi szerepre születtek, akikben megvan az akarat, a tehetség, az ellenállhatatlan ösztön, hogy maguknak a nemzetnek élő erejével s ha másképpen nem lehet, a nemzetnek vérével, halhatatlan nevet szerezzenek; akik saját dicsőségükben látván saját fajuk dicsőségét is, a jóhiszemű lelkesedés démoni erejével sodorják korukat olyan bonyodalmakba, amelyek egyéniségük kifejtésére szolgálnak ugyan, de éppen olyan könnyen vezethetnek fényes eredményekhez, mint katasztrófához.

SZÉCHENYI felismerte, hogy KOSSUTH a gyors alkotások, a merész lépések és a genialis ösztönzések embere, aki a szerencse perceiben csodákat művelhet és pillanat alatt elérhet olyan eredményeket, amelyeket évszázadok munkája sem bír megközelíteni, aki azonban balsors közepette mindent elveszthet.

SZÉCHENYI nem akarja megengedni, hogy ezen merész

egyéniség a helyzet urává váljék, ő a nemzetet gyengének tartja arra, hogy kockázatot vállaljon. Szerinte úgy kell a magyar politikusnak cselekedni, mint aki mocsárban halad, mielőtt egy lépést tesz előre, meg kell próbálni, vajjon szilára talajra lép-e, olyanra, amely elbírja.

Mikor még az a nagy ellentét kettőjük politikája között alig volt észrevehető, SZÉCHENYI felismeri KOSSUTH rendszerében az övének homlokegyenest ellentétét és ezért félti tőle annyira a hazát, ezért akarja, bármibe kerül, mi alatt szárnya megnőne, emelkedését megállítani. De aggodalmait nem bírja objectiv érvekkel igazolni és ezért elbukik.

Kortársai meg nem értik, meg sem érthetik, amikor azt mondja, hogy egy napilap tönkre fogja az országot tenni, amikor a vezércikk egy-egy kifejezésének túlzásában már halálos veszedelmet sejt, amikor az erélyes hangot forradalmi lépésnek tekinti. De mi mély megilletődéssel és csodálattal méltányoljuk hősiességségét és megértjük aggodalmait, megértjük, hogy féltette hazáját attól az óriástól, aki a márcziusi napok utolérhetetlen eredményeit vívta ki, aki lánglelket bírt nagy veszélyek közepette a nemzetbe lehelni, aki azonban másrészt végzetes conflictusokat fog előidézni segíteni és a debreczeni országgyűlésen égbekiáltó hibát fog elkövetni.

A kórtársak meg nem érthették, amikor SZÉCHENYI egy lapnak ilyen döntő fontosságot tulajdonít. Mi a későbbi fejleményekből megértjük, hogy KOSSUTH fellépésében korszakalkotó eseményt látott.

S SZÉCHENYI aggodalmainak alapos voltát nemsokára megmutatták az események is.

KOSSUTH-nak azt az elhatározását, hogy a párisi forradalmat és a bécsi mozgalmat arra használja fel, hogy genialis rögtönzéssel megvalósítsa mindazt, amit SZÉCHENYI-vel együtt akart véghezvinni, s hogy azonkívül megszerzi a nemzet számára a parlamenti kormányt és a népképviselőket, én csak helyeselni tudom.

S SZÉCHENYI is megbékül KOSSUTH ezen elhatározásával. Eleinte aggódik ugyan KOSSUTH merész játéka fölött, elfogadja az új jogalapot, tagja lesz az első felelős minisztériumnak, collegája KOSSUTH-nak s annyira megbarátkozik az új helyzettel, hogy tőle várja Magyarország eddigi függési viszonyának megszűnését.

SZÉCHENYI igaza és a végleges ellentét közte és KOSSUTH között csak akkor tűnik ki, amikor ez a helyzet föltétlen urává vált. Ekkor bizonyult be, hogy veszélyes is lehet az az erő, amely ott is annyi jót és nagyot hozott létre.

Nehéz helyzetben volt az ország. Nagy baj volt, hogy a közös érdekekről az új törvények nem gondoskodtak s hogy azok meg nem állapították, hogy milyen más módon fogják a felelősség elvének megvalósítása után azokat a közös érdekű ügyeket intézni, amelyeket eddig a fejedelem saját közegei láttak el. Az egységes szervezetű hadsereg sorsa fölött sem történt döntés, úgy hogy valóban kényes kérdések maradtak elintézetlenül, olyanok, amelyek békés időkben is csak nehezen voltak megoldhatók. A levegő pedig telve volt a vihar csiráival. A sértett érdekek mindenfelé bosszúra leselkedtek. Az a forradalmi atmoszféra, amely Európaszerte uralkodott, idegen nemzetiségeinket is magával ragadta.

E nehéz helyzetben nem volt szabad ürügyet adni a reakciónak és a legnagyobb mérséklettel és önuralommal kellett volna a kiegyenlítést keresni a monarchia reális érdekeivel. SZÉCHENYI szellemére és politikájára lett volna szükség, arra az irányra, amely szeretettel fordul a dynastia felé, amely felkarolja ennek hatalmi érdekeit, azonosítja magát külpolitikájával, szóval, amely bizalmat gerjeszt. S minden esetben tartózkodni kellett volna a provokálástól. Az elért eredmény után meg kellett volna állapotodni. Amit SZÉCHENYI a győzelem előtt kívánt, azt most utána kellett volna megtenni.

De ez nem történik meg. KOSSUTH csodálatos hatalmat gyakorol. Amit ő akar, az megtörténik; amit nem akar, az elmarad.

Sohasem élt egyszerre annyi nagy ember Magyarországon, mint ekkor, de ezek az óriások e perczekben mind eltörpülnek KOSSUTH mellett, aki viszi magával a nemzetet, mint a vihar a nádszálát.

Benne van a legelszántabb akarat, a legnagyobb tetterő es azért senki sem bír vele megküzdeni. SZÉCHENYH az események súlya megtörte. DEÁK nem a gyors elhatározások, a forradalmi idők embere; nem vállal olyan kockázatot, amely nélkül a láz e pillanataiban sikert nem érhetni. BATTYÁNY

pedig nem bír KOSSUTH varázserejével megbirkózni, úgy hogy KOSSUTH akarata érvényesül, akinél azonban a mérséklet nem tart arányt hatalmával. A siker magával ragadja s ambitiaja mindig fokozódik. KOSSUTH nem apasztja a gyúanyagot, ellenkezőleg: szaporítja az összeütközés lehetőségeit. Eleinte, amikor először kér Ausztria számára alkotmányt, az eseménydús 1847. felirati vita alkalmával egyenesen felajánlja, hogy az érdekellentétek ki fognak egyenlítettetni, hogy ha ez nem érinti önállóságunkat, érdekeink paritását vagy alkotmányunkat.

Később azonban erről semmit sem akar hallani. Midőn a birodalom államadósságainak nem vállalja a Magyarországra eső részét, mélyen megsérti a különben megnyerhető osztrák közvéleményt, érdekeiben megtámadja természetes szövetségünket, a német polgári osztályt. Amidőn mint minister azt mondja, hogy ő, az egyszerű polgár, az osztrák trón sorsa fölött döntően határozott, olyan szellemet árult el, amilyen-nel semmi dynastia sem bír megférti, a legkevésbé a büszke Habsburg. Amidőn nyilvánosságra hozza, hogy a cabinet a császárt Olaszországban a külső ellenség támadása ellen csak föltételesen támogatja; amikor azt mondja, hogy szive örül, amikor királya ellenségének, az olaszoknak győzelméről hall, amikor a háború folyamata alatt nyilvánosan kimondja, hogy Ausztriának olasz tartománya egy részéről le kell mondanania, amikor a végső szakítás előtt előkelő és kicsinylő hangon beszél az osztrák kormányról, olyan politikát folytat, amelyet egy uralkodó sem helyeselhet.

Nem mondom azonban, hogy ezekkel a hibákkal a bekövetkezett összeütközést KOSSUTH okozta volna. Hitem szerint a bécsi kamarilla és a reactio volt a támadó fél, amely cél-tudatosan akarta a márcziusi napok vívmányait megdönteni, amelyekkel az udvar soha sem békült meg, s amelyet csak a pillanatnyi gyengeség miatt fogadott volt el. De azért mégis valószínű, hogy ha mérsékelték maradunk s nem adunk ürügyeket, e vészes irányok nem bírtak volna olyan tökéletesen felülkerekedni, és egészen bizonyos, hogy KOSSUTH sok olyat tett és mondott, ami mindig és minden körülmények között veszélyes válságot idézett volna elő, és hogy ezzel egy részét az ódiumnak a bekövetkezett csapásokért reánk háritotta.

SZÉCHENYI látja a hibák nagy részét, de nem segíthet.

Népszerűségét elvesztette, amikor KOSSUTH-ot megtámadta, mielőtt ez nagy hibákat követett volna még;el. Most már nincs hatalma a nép lelke fölött, nem tud megbirkózni a győzelmes ellenfelével, akinek merészsége olyan dicső eredményeket szült. Ki tudja, nem alakul-e sok minden más-képpen, ha SZÉCHENYI nem szakad el a szabadelvű ellenzéktől, amelynek elveiben osztozott, s ha nem helyezkedik a párton-kivüliség álláspontjára? Ki tudja, ha ő DEÁK-kal, KOSSUTH-tal, BATTHÁNY-val együtt irányítja az ellenzék politikáját, nem sikerült volna-e jobban mérsékelni azt, s negyvennyolczban nem bírt volna-e nagyobb erőt kifejteni?

SZÉCHENYI lehetetlen helyzetbe kerül. Nagy lelki szenvedéseken megy át. Tagja egy kormánynak, amely nem az ő politikáját követi, amelyet el nem hagyhat, mert különben talán nem neveznek ki új alkotmányos ministeriumot.

Tépelődő lelke, bonczoló esze, már akkor is önmagát vádolta a lehető következményekért, amikor még semmi baj sem történt. Most, amidőn bekövetkezett, amitől félt, megbomlik lelke egyensúlya.

Szenvedélyesen szereti hazáját és magát tartja bukása okának. Van-e ennél borzasztóbb lelki állapot?

Érthető, hogy az a megfeszített munka által idegessé vált nagy ember ezen viszonyok lelki fájdalomja közben vég-képp elveszti actióképességét, önuralmát és egészségét.

Volt-e igazság SZÉCHENYI-nek ezen önmaga ellen emelt lesújtó vádjában? Nem. Hitem szerint SZÉCHENYIT a bekövetkezett bajokért nem lehet korholni. Az kétségtelen ugyan, hogy a SZÉCHENYI által megindított nemzeti újjáébredés olyan nagyhatalom ölelő karjai között, amelynek akkori életformái éppen Magyarország apathiájára és tehetetlenségére voltak alapítva, komoly veszélyekkel járt és súlyos összeütközésekhez vezethetett. De a további alvás, a középkori viszonyok további fentartása, annak a nemzetietlen szellemnek további tenmaradása, amelyet SZÉCHENYI Magyarországon talált, biztos halait jelentett volna, olyan csúnya, olyan dísztelen kimúlást, amely után még a feltámadás reménye sem maradt volna meg.

S nem szabad elfelejteni azt sem, hogy ha a nemzet

életének^ eme fontos tizenhét év alatt egy hibát sem követtünk volna el, a katasztrófát talán el lehetett volna kerülni, s hogy az elkövetett hibákért SZÉCHENYIT a legkisebb felelősség sem éri. Azonban, ha érné is őt ezért a felelősség, vagy ha az átélt veszély az ő ébresztő szavának elkerülhetetlen következménye lett volna, akkor is áldott volna emléke, mert a képzelhető legcsúfosabb haláltól, a közönyből és egoizmusból következő nemzeti öngyilkosságtól ő mentett meg.

A birtokviszonyok Olaszországban.

Írta: PETHEŐ KÁLMÁN.

Napjainkban az agrárkérdés mindinkább előtérbe nyomul és a legtöbb európai államban mint az állami és társadalmi élet egyik legfontosabb problémája vár megoldásra. Majd itt, majd ott mozdulnak meg kisebb-nagyobb, a mai agrárviszonyokkal elégedetlen tömegek, erőszakosan követelve azok reformálását. Különösen Olaszországban követik sűrűn egymást, egy évtized óta, a mezőgazdasági strike-ok, melyek romboló hatásukkal még inkább megnehezítik az úgyszólván csak lassan fejlődő, szinte stagnáló olasz mezőgazdaság előhaladását; maga GHINO VALENTI, a neves egyetemi tanár is elismeri »L'Italia agricola dal 1861 al 1911« című tanulmányában, hogy Olaszország különböző társadalmi és gazdasági okok hatása következtében az utóbbi évtizedekben nem tudott lépést tartani mezőgazdasági téren a többi európai állammal. »L'Italia agricola nel trentennio 1771 -1900 non abbia in alcun modo progredito« mondja a kiváló író és a kedvezőtlen mezőgazdasági viszonyokat első sorban a belterjes gazdálkodáshoz szükséges tőkének feltűnő ritkaságával magyarázza. E tőkeszegénységet jórészt maga az állam idézte elő az egyházi jószágok nagymérvű árúba bocsátásával, aminek következtében a rendelkezésre álló tőkék a földbirtok megszerzésére fordítottak; a földnek javítására, trágyázásra, öntözésre csak igen kevés hányad jutott. Az egyházi javak eladásának eredményéről az alábbi táblázat számol be:

Időszak	Eladási ár
1867-1870	312,577.086 lira
1870-1880.	244,375.560 »
1880-1890	48,151.095 »
1890-1900	18,455.132 »
1900-1907	5,218.196 »
Összesen	628,877.069 lira

Mindenesetre e nagykiterjedésű földek szabad forgalomba való bocsátása kedvezően hatott a birtokmegosztásra, mert a birtokosok számát emelte, ha nem is oly mértékben, mint amely socialpolitikai szempontból kívánatos lett volna; akis-birtokos-osztályon azonban, kevés kivétellel, vajmi keveset segített az egyházi és részben állami birtokok felosztása, mert a földrésztleteket első sorban nagybirtokosok és spekulánsok vették meg, másrészt a kisbirtokos által megszerzett részlegek is, a rendkívül nyomasztó adóterhek, a tőkehiány és rendezetlen hitelviszonyok következtében rövid idő alatt szintén a nagyobb birtokosok és tőkések kezébe kerültek.

Az kétségen felül áll, hogy az agrármozgalom közvetlen okai országonként mások és mások és hogy megoldásuk is különféle módon és eszközökkel történhetik, mindazonáltal általánosan jelentkezik a kibontakozást keresőknek az a törekvése, hogy a birtokmegosztást szilárdabb, a jelen gazdasági és társadalmi viszonyainak inkább megfelelő alapokra állítsák. Bizonyos időn túl ugyanis az eddig fennálló termelési rendszerek már nincsenek arányban a modern gazdasági technikával, ennek alkalmazása nélkül pedig a folyton szaporodó népesség ugyanazon a területen nem bír megélni. Az eddigi birtokelosztás és művelési rendszer nem felel meg az intenzívebb termelés követelményeinek, az összeütközések és súrlódások az egyes gazdasági elemek között szinte folytonossá válnak. E mind erősebben jelentkező összeütközéseknek mélyebb okát tehát a modern gazdasági termelés követelményeihez való alkalmazkodás meg nem létezésében kell keresnünk. Az agrárkrisis annál erősebben lép fel, minél lassúbb vagy minél nehezebb a modern gazdasági technika követelményeihez való alkalmazkodás. A mondottak megvilágítására éppen az olaszországi viszonyok szolgálhatnak legjobban; Olaszországban az agrárkérdés, különösen Róma vidékén, már szinte a történelem előtti idők óta egyre kísért. Az első római agrártörvény Kr. e. 486-ból való, az utolsó pedig 1908-ból; Cassius consulságától a Giolitti-cabinet kormányrajutásáig pedig szinte egymást érték az agrárkérdés megoldását célzó törvények.

Olaszország első sorban mezőgazdasági állam. Az 1901. évi népszámlálás alapján a 9 éven felüli lakosság közül az

őstermelésben és bányászatban 9,758.126, az iparban és kereskedelemben pedig csak 5,094.871 lélek nyert alkalmazást. Rendszeres mezőgazdasági művelés alá az ország területének azonban csupán 51.9%-a kerül, de ez is csak az utolsó évtizedben. A legtermékenyebb vidék jórésze nem lakható a malária miatt. A legújabb időben mindazonáltal egyes helyeken már diadalmasan halad előre az emberi munka; a türelmes olasz viruló olaj- és dús szőlőkertekké varázsolta a Riviera lejtőit, Sorrento szikláin pedig citrom- és narancserdőt teremtett. Az öntözés alatt levő terület 1905-ben meghaladta az 1,364.000 hektárt s már JACINI említi, hogy van olyan belterjes művelés alatt álló terület, mely hektáronként 2.000 líra jövedelmet hajt. Az ország változatos éghajlati és magassági viszonyai a mezőgazdasági termékek sokféleségét vonja maga után. Főtermék a búza, 4,758.600 hektáron lefoglalva a maga számára a művelés alatt álló területnek majdnem V_s-ét, értékben pedig meghaladja az összes mezőgazdasági termékek $\frac{1}{3}$ -át; a búza mellett még csak a tengeri termelése számottevő, különösen az ország északi részén; a Po síkság rizsföldjei egyrészt a talaj kimerülése, másrészt az alacsony árak folytán mind kisebb területre zsugorodnak össze. A búzatermelés hozadéka az extensív művelés következtében oly csekély, hogy e tekintetben csupán Oroszország áll mögötte az európai államok között; míg ugyanis Belgiumban 25, Nagy-Britanniában 22, Németországban 20, Franciaországban 14 mm. terem átlag hektáronként, addig az olasz hozadék alig haladja meg a 10mm.-t; a Po völgyében azonban, ahol a termelés nagy gonddal történik, a búza 16 mm.-t ad.

Több mint valószínű, hogy a magas vámvédelem (7.5 líra mm.-ként) egyik oka annak, hogy a termelők nem tartják szükségesnek a belterjesebb művelésre való áttérést, megmaradnak a már rég meghaladott művelési rendszerek mellett, ami pedig az olasz mezőgazdaság fejlődésének legerősebb kerékkötője. Pedig számos példa van rá az ország különböző vidékein, hogy az okszerű művelés, különösen helyes vetésforgás, műtrágya használata stb. folytán a hozadék rövid idő alatt 100-250%-kal is emelkedett; nem nagy fáradságba kerülne tehát otthon előállítani még azt a 9.8 millió mm. búzát is, mely az utolsó évtizedben átlag évente behozatalra kerül 70.2 millió líra értékben.

Igen,, nehéz tiszta képet adni az olasz mezőgazdasági osztályok helyzetéről egyrészt, másrészt pedig a fennálló birtokviszonyokról, olyannyira nagy itt a különféleség, mely nem kis mértékben a történeti alakulások következménye. Ugyanabban a szomszédságban a socialis viszonylatoknak legtöbbször a legnagyobb változatosságát találjuk. Táplálkozásban, viseletben, nevelésben, erkölcsben, gazdasági rendszerben oly sokféleség tótul élénk, hogy itt az általánosítás szinte lehetetlen. Itt van a franczianyelvű aostai parasztbirtokos, ki szorgalmas, intelligens munkás, jólétben él, politikájában erősen liberális, vallásra nézve protestáns vagy szabadgondolkozó. Lombardia mesterségesen öntözött földjén találjuk a hektáronként körülbelül 180-240 korona tőkével rendelkező gazdát, kit talán legjobban a kitűnő angol farmerrel hasonlíthatunk össze és akinek, bár nincs tele a feje gazdasági teoriákkal, annál nagyobb a gyakorlati tudása s mint munkaadót benső socialis kapcsok fűzik munkásaihoz, bár gyakran kicsinyes érdekeitől nem tud egészen szabadulni.

Toscanában és Marche vidékén él a felesbe dolgozó földműves, elégedetten a maga szűkes viszonyaival; őt nem érinti s nem veti ki a conservatismusból semmiféle politikai vagy vallási pártszenvédély; keveset gondol a culturalis haladással s a gazdasági élet küzdelmeit a régi rossz eszközökkel igyekszik még ma is megvívni. Az Appenini hegyek lejtőin meghúzódó községekben találjuk a romantikus pásztornépet, de csak rövid időn át, mert amint megenyhül az idő, elhagyja tűzhelyét s nomádmódra hatalmas nyájaival bejárja a hegyi legelőket. Nápoly és Salerno mellett laknak a konyhakertészet mesterei, derék munkásnép, minden socialis törekvéstől távol s köztük az irni-olvásni tudó ritkaságszámba megy. Igen nagy Apuliában az olajbogyó termelésére fogadott munkásoknak a száma, kik verejtékes munkájuk mellett olajjal, főzelékkal és pörkölt tengerivel táplálkoznak. Végre a civilisatió legalsó fokán áll a sicziliai nagybirtokhoz kötött paraszt, kinek alig van jobb sorsa az iga-vonó baromnál. Ablaktalan viskóját megosztja a gondjára bízott háziállatokkal; annyira szegény, hogy leányát kenyérrért adja férjhez; a legsötétebb babonába sülyedt, teljesen műveletlen.

Nem kisebb a változatosság a birtokmegoszlás tekintetében sem. Az »Inchiesta agraria« elnökének szavaival élve, Itáliában olyan nagy eltéréseket látunk a birtokok nagyságában, a művelési rendszerben, mint sehol másutt Európában; a nagy s lehető legextenzívebb gazdálkodással vezetett latifundium mellett megvan a birtokterjedelmek legváltozatosabb skálája, le egészen a törpebirtokig, melyen a termelésnek a legmesszebbmenő specializálódása hajtatik végre, a földnek legbelterjesebb megmunkálása mellett.

Itáliáról nem mondhatjuk, hogy a parasztbirtokosság hazája. Bár igaz, hogy a földbirtokosok száma nagy és növekedőben is van (az 1901-iki népszámlálás szerint 3,286.691), mégis a birtokok többsége nem biztosítja a megélhetést kis területénél fogva. A törpebirtokok száma mind kisebbre zsugorodik a rendszerint bekövetkező végrehajtás folytán. A némely helyen szinte hihetetlen mértékben észlelhető birtokfeldarabolás különböző, történeti, társadalmi, sőt pszichológiai okok együtthatására vezethető vissza, melyekre azonban a rendkívül szűk keretben nem térhetünk ki. Bolton King angol író »Italy-to-day« című munkájában 1.300 ezerre teszi azon 9 éven felüli egyének számát, kik saját földjüket művelik, ami körülbelül 400.000 birtokos parasztcsaládot jelentene. A birtokrendszernek ez a fajtája (coltivazione per economia o a manó propria) főleg Piemonte és Liguria dombos vidékein található, de elszórva az ország más tartományaiban is. Az olasz parasztbirtokost erősen jellemzi a földéhség s általános a panasz, hogy megtakarított pénzecskéjén megint újabb és újabb, bármily kis kiterjedésű földet vesz, ahelyett, hogy tőkéjét beruházásra és a meglevő földje javítására fordítaná. Brescia és Basilicata vidékén apró földdarabok aránylag óriási árak mellett kelnek el s a részletek törlesztése gyakran 25-30 esztendőn át is húzódik. Alba mellett, különösen az Amerikából visszavándoroltak nagy kereslete folytán, a föld értéke 20 év alatt megkétszereződött.

A művelési rendszerek második főcsoportját – alkotja különösen Toscana, Umbria, Marche vidékén a feles rendszer (colonia parziaria, mezzadria), mely mint a belterjesebb művelés bevezetésének és terjesztésének kiváló eszköze talált sok dicsőítőre, sőt még ma is nem egy kiváló olasz író hangoztatja

egyedül üdvözítő voltát. GENNARI a kitűnő író és politikus szerint »az agrárkérdés megoldása a feles rendszer továbbfejlődési feltételeinek lehető legkedvezőbb biztosításában rejlik«. A szerződési formula, mely a tulajdonos és a felesbe dolgozó földműves (*mezzadro*) között létrejő, még ma sincs sem jogilag, sem szokás útján egységesen megállapítva; sokszor ugyanabban a szomszédságban mások és mások a szerződésben megállapított jogok és köteleességek. Mégis mindenkor fennáll e rendszer elve, hogy a földbirtokos adja a földet és a tőkét, a feles földműves – a *mezzadro* – pedig munkájával járul a termeléshez; rendszerint a tulajdonos viseli a földadót, minden befektetés őt terheli, ő adja a lakóházat, gazdasági épületeket, sőt a háziállatokat is. Ezzel szemben a *mezzadro* tartozik, különösen ami a gazdálkodás irányát illeti, a földbirtokos kívánságaihoz alkalmazkodni; szolgáltatja a gazdasági eszközöket s résztvesz a folyó kiadások terhében; köteles az évi termésnek és egyéb hozadéknak felét természetben beszolgáltatni. Általában a földbirtokos társnak tekinti a termelésben a feles földművest, a szűkebb esztendőknben méltányosabb hányaddal elégszik meg, sőt szükség esetén pénzbeli segílyt is előlegez. A legújabb időben azonban, különösen egyes vidékeken, ahol a belterjes művelés már erősen tért hódít, a feles rendszer fenntartása régi formájában mindnagyobb akadályokba ütközik. Romagnában, hol ma már nagy tőkével dolgozó, mondhatnánk mezőgazdasági vállalkozókat találunk, kik nem kiméinek semmiféle költséget, hogy földjüket minél termékenyebbé tegyék, a feles rendszer régi formája nem tartható fenn. Modern gazdasági gépek beszerzése s más beruházás is csupán a földbirtokost terhelvén, csakhamar felmerült a kérdés, hogy az eddig felében dolgozó földműves mily arányban részesedjék a földbirtok hozadékában. Kétségtelen az, hogyha a jövőben meg is marad e rendszer, azt a modern gazdasági és socialis követelményeknek megfelelően kell mielőbb átformálni. Különösen két oldalról kerül a *mezzadria* támadás alá: egyrészt a földbirtokosok, másrészt pedig a socialisták oldaláról. A földbirtokosok részéről azért, mert a vezetés és felügyelet, másrészt a nyersterményeknek ily kis mennyiségben való piaczi elhelyezése rendkívül időtrabló és fáradságos, gyakran kisebb a tiszta haszon, mint ha a birtok

bérbe adatnék, s végre mert a helyi szokásjog annyira védelmébe fogadta a *mezzadrot*, hogy a feles rendszer átalakítása már emiatt is nehézségbe ütközik. Éppen Romagnában észlelhetni, hogy a feles rendszerrel elégedetlen földbirtokos kezdi bérbeadni földjét vagy saját kezelésbe veszi, vagy végre közvetítőre bízva, ki azután vérig kihasználja a *mezzadrot*. De a legnagyobb ellenségei a feles rendszernek a socialisták, azon ürügy alatt, hogy ez a belterjes művelés terjedésének áll útjában, valójában pedig azért akarják a földbirtokossal érdekközöségben álló *mezzadrot* kipusztítani, hogy azután teljes erővel fordulhassanak az így elszigetelten maradt földbirtokos ellen. Bár igaz, hogy a feles földművelő csak nehezen adja magát az újításra, inkább a házi szükségletre termel, s ezért gazdaságában sokféle, de mindenképp csak kevés terméket állít elő, ennél fogva a termelési költség nagyobb, mintha egyes speciális termékekre összpontosítaná tevékenységét, de mind emellett súlyosabb ellenvetésnek kell tekintenünk azt, mely a *mezzadro* önállóságának teljes hiányát emeli ki a gazdaság vezetése, a conjuncturák kihasználása szempontjából. Ahol a föld tulajdonosa tehetetlen, ott a feles sem boldogul, mert – mint említettük – teljességgel kötve van amannak rendelkezéséhez.

A bérrendszer melletti termelés szűkebb hazája Lombardia és Veneto, de előfordul az ország déli részén és Szicíliában is. A bérleti idő változó, a bérösszeg rendszerint pénzben állapítatik meg, de különösen délen természetben is, s így itt a bérrendszer észrevétlenül a feles rendszerbe simul át. Campaniában, Lombardiában s néhol Szicíliában is a bérlők igen kis területet művelnek s nagyjából konyhakertészettel foglalkoznak; gyakran gyümölcsöskerteket bérelnek, s ily esetben óriási az általuk fizetett bérösszeg; THOMAS OKEY szerint a Conca d'Oro narancskertjeinek a bére meghaladja hektáronként az 1.400 koronát is. A kisbérlő helyzete Olaszországban rendkívül nyomasztó; a magas bérek mellett a bérleti idő rendszeren elégtelen arra, hogy beruházásokat tehessenek, ha ugyan megvolna a szükséges üzleti tőkéjük; kemény, nehéz munkát végeznek s alig táplálkozhatnak jobban, mint a mezőgazdasági napszámos. Egyes helyeken hosszúlejárathú bérlettel, sőt örökbérlettel is találkozunk, mely még megőrizte *classicus* nevét (*enfiteusi*). A vélemények eltérők e rendszerrel szemben. Szembetűnő a kisbérlők kétségbe-

ejtő helyzete; pedig az ő verejtékes munkájuk teremtett s"ok köves pusztaságból viruló gyümölcsöskertet. Példák bizonyítják, hogy különösen a bérleti idő kiterjesztésével s méltányosabb bérösszeg mellett e rendszer nagy hasznára válhatnék az olasz mezőgazdaságnak. A kérdés égetően követeli a törvényhozás ily irányú beavatkozását.

A nagybirtokok Apuliában, Calabriában, Milano és Cremona körül fekszenek, valamint Siciliában Trepani és Girgenti mellett. Az igazi latifundium jellegét azonban a római provinciában találjuk meg, hol 1,200.000 hektár területen az 5.000 hektáron felüli birtok aránya 36%. Ez a vidék az igazi latifundium birodalma, melynek jellegzetes vonása a külterjes művelés, tekintet nélkül arra, hogy községek, egyházi és kulturális testületek vagy magánosok birtokát alkotják. Ez utóbbiak közt legnagyobb birtokkal rendelkeznek a római hercegi családok; a Caëtani hercegeknek több mint 30 ezer hektár földjük van. E roppant területek jórésze csupán legelő, mert a vidék, különösen nyáron, a malaria miatt nem lakható, s mert a föld urai minden befektetés nélkül is nagy jövedelmet húznak az állattenyésztésből. PAUL Roux »*La question agraire en Italie*« című munkájában kimutatja, hogy a latifundium mai napig fennmaradását a helyi viszonyoknak, a maláriának és a nagy mértékben külterjes állattenyésztésnek köszönheti. A latifundiumot pedig századok óta nyomon követi mindenütt az agrárkérdés, mert a nagybirtok, ahol extensív művelés alatt áll, bizonyos fokon túl lehetetlenné teszi a népesség megélhetését s ennek folytán a lakosság egy része a túlnépesség következtében kivándorolni kénytelen. Az olasz egyike a leggyorsabban szaporodó népeknek s a különben is igen magas születési arány azokon a vidékeken mutatja a legnagyobb számot, ahol az alsó néposztály a legszegényebb és a legműveletlenebb. Calabriában és Siciliában, de Basilicata és Puglie tartományaiban is a vidék ma már valósággal kihalt. Az ország e vidékein lassanként egészen összeroppan a gazdasági élet és mind válságosabb lesz az ellentét, mely Itália északi és déli részeit egymással szembeállítja, s amely vörös fonálként végigvonul az egész olasz belpolitikán. Az olasz kivándorlók száma 1906-ban, a hivatalos kimutatás szerint, megütötte a 788 ezret, az eltitkolt kivándorlás e számot még

ióval emeli. A »*Bolletino dell' Emigrazione*« jelentése szerint 1909-ben a kivándorlók 36%-a az agricol foglalkozásokból került ki, és azonban a provinciákban, hol túlnyomó a nagybirtok, arányuk elérte a 60%-ot is. A belső vándorlásban elsősorban az alkalmazást kereső gazdasági munkások szerepelnek s számuk, különösen a mezei munka idején, hatalmasan megnövekszik.

A tengerentúli kivándorlás mellett igen nagy a belső vándorlás is, mely legszembetűnőbben a római provincia felé irányul; a statisztika 35 ezerre teszi e bevándorlók számát, kiket évente, a nyár elején, a mezőgazdasági munka elvégzésére a nagybirtokosok által megbízott munkásközvetítők idetoborzának, hogy ősszel ismét hazabocsássák őket. E tény azt mutatja, hogy bármily külterjes is e területek művelése, mégis tekintélyes számú munkásra van szükség, s kétségtelen, hogy belterjesebb mivel és mellett a munkás utáni kereslet tetemesen növekednék. Így azonban a jelen birtokviszonyok mellett a vándormunkások helyzete bizonytalan s a legnagyobb mértékben nyomasztó; csak az év egy részében kapnak állandó munkát a rendkívül egészségrelen vidéken, bérük oly csekély, hogy abból megtakarítani semmit nem lehet; kizárólag a munkásközvetítő (*caporale*) hatalma alatt állanak, ki néha ezrivel fogadja fel őket. A *caporale* gyakran igen nagy összegeket szerez, mert az ő kezén megy keresztül az összes munkabér, ő látja el a munkást élelmiszerral, előleget ad neki és mindenkor a legkegyetlenebbül kihasználja e szerencsétlenek védtelen helyzetét, kiknek így nem sokkal jobb sorsuk van a rabszolgáénál. E szégyenletes viszonyokról megkapó képet fest *CELLI (Come vive il eampagnolo dell'Agro romano)*. A bérlőnek azonban, ki a latifundium tulajdonosától átvette a birtokot, a munkásközvetítő nagy hasznára van; egyszerűen megrendeli nála a munkásokat s a felügyelettel sem kell törődnie, pazar és gondnélküli életet folytathat, mert a nagyberlet jól jövedelmez s a legtöbb esetben éppen oly absentista, mint maga a latifundium tulajdonosa. A latifundium okozta visszás állapotokkal nem foglalkozhatunk bővebben, csupán a tényeket soroljuk fel. A latifundium tulajdonosa nem érzi ivatását, mely reá, mint nagybirtokosra, nem csupán termelési, hanem szociális szempontból is messzemenő köte-

lességet ró. A külterjes művelés alatt álló latifundium nem tűr meg nagyobb számú települt, állandó népességet; a népet szinte nomád életre kárhoztatja, ami első sorban a családi élet szétbomlását vonja maga után s erkölcsi és kulturális tekintetben is rendkívüli veszélyeket rejt magában. Végül a munkást egy sereg közvetítő prédájává teszi. A latifundium a haladás útjában áll.

A római provincia északi részében sajátos birtokközösségi alakulatokat látunk, melyek az ottani nagybirtokokból nőttek ki. A területeket állandóan letelepült népesség lakja, melynek régi időktől fogva bizonyos, a szokásjogon alapuló haszonélvezeti jogai voltak a latifundium egyes részein. Ezek a jogok (*usi civici*) a népesség szaporodásával mind erősebben korlátozták a földbirtokos tulajdonát, annyira, hogy idővel magára a tulajdonjogra is bizonytalan állapot állott elő; lassanként e használati jogok szinte közbirtokká alakították a magántulajdont. Világos, hogy az eredeti birtokos nem egykönnyen akart engedni, vele szemben pedig az egyre növekvő népesség arra hivatkozott, hogy nem tud megélni a haszonélvezeti jogok további kiterjesztése nélkül s gyakran erőszakosan foglalta el a földeket. Ily körülmények közt a törvényhozás volt kénytelen közbelépni s a kisajátítást elrendelni és szabályozni, akár a földbirtokos, akár az együttes haszonélvezők javára, de mindig a másik fél megfelelő kárpótlása mellett. Az 1888-iki törvény értelmében számos kisajátítás történt, már eddig mintegy 106.900 hektár területen. A közös, a *collectiv*-birtok tehát nem utópia, sem *hypothesis*, tényleg fennáll s lételet törvény biztosítja; hogy a gyakorlatban beválik-e, az máris kétséges, mert mint PAUL Roux kimutatja, megint az egyéni birtok felé hajlik a szakszerű vezetés és szervezet; e mellett főleg az intenzív termeléshez szükséges tőke hiánya nyomja ezeket a birtokokat. A tények amellet bizonyítanak, hogy sok esetben az érdekeltek a végleges felosztást, máskor a földek örökbérbeadását követelik, s hogy a belterjes művelés csak úgy vihető keresztül, ha a föld hosszabb időn át nem kerül újabb felosztásra. S bár öntudatlan az individuális birtoklás utáni törekvés, mindazonáltal határozottan észlelhető. A jelen pillanatban a *collectiv*-birtok legfőbb előnye, hogy biztosítja a parasztság függetlenségét, mert megszabadí-

totta azt a latifundium szolgáltatásából és ez nagy lépés a czéltudatos termelés, a gazdasági szabadság felé.

Olaszországban az összes adóteher 54%-a a legszegényebb néposztály vállaira nehezedik és a fogyasztási adó a legszigorúbb megfordított fokozatos adó jellegével bír. De a súlyos adók leginkább a kisbirtokos-osztályt sújtják. Adóhátralék miatt évente mintegy 13 ezer birtok kerül árverésre. A rendkívül magas földadó, melynek községi pótdója a 400%-ot is meghaladja, már csak azért is igazságtalan megterhelése az adózóknak, mert az országban nincs egységes földkataszter; a kataszteri munkálatok technikai okok miatt csak lassan haladnak előre.

A legtöbb polgárosult államban a legújabb időkig a földbirtokon fekvő jelzálogi terhekről csupán homályos és alig megbízható adatok álltak fenn, pedig a jelzálogi rendszernek helyes szervezésétől függ nagyrészt az ingatlan birtokok mobilizációjának a kérdése, melyet az európai, amerikai, sőt ausztráliai törvényhozások oly sokféleként igyekeznek megoldani. A hiányos adatok mellett éppen ezért annál nagyobb értéke van az olasz pénzügyministerium legújabb hivatalos kiadványának (*Statistica del debito ipotecario fruiifero*), mely kitűnő és nagyszabású munka részletesen ismerteti az olasz ingatlanon fekvő terheket. E teher az 1903-iki adatok szerint 3 milliárd és 42 millió líra és csupán a kamatozó adósságot foglalja magában. Tisztán a földbirtokon 790 millió a teher és körülbelül ugyanennyi a földekre és épületekre együtt fölvetett kölcsön; a fennmaradó másfél milliárd adósság tisztán épületekre nehezedik. A földbirtokon fekvő terhek Dél-Olaszország birtokait sújtják leginkább, ezek közt is legerősebben a Siciliában és Puglie vidékén elterülő földeket. Általában azonban az olasz jelzálogi terhek a legújabb statisztikai adatok szerint sokkal kedvezőbb színben tűnnek fel, mint azt a régebbi kimutatások alapján várni lehetett volna. Az ingatlanon fekvő teher megoszlása s az a körülmény, hogy az ország északi tartományai, melyek fejlett iparral tűnnek ki, az összes adósságnak majdnem felét viselik, továbbá, hogy igen nagy hányad csupán az épületeket terheli, mindez erősen csökkenteti azon felfogás értékét, mely a földművelő Itáliát, mint a jelzálogi hitelezők mindjobban elerőtlenedő prédáját tünteti fel.

A legújabb időkig az olasz mezőgazdaság haladását, az egybehangzó szakvélemények szerint, a roppant súlyos adóteher mellett a tőkehiány és a kedvezőtlen hitelviszonyok akasztották meg. Az olasz kiscgazda, ha állatállományát akarta, növelni, ha szőlőt akart ültetni vagy modernebb gazdasági eszközökre volt szüksége, csupán méregdrága, havonta 4-12. %-os kölcsönt kaphatott s ezt magánhitelezőtől vette fel, mert az helyben volt; hogy ily körülmények közt mily könnyen az uzsorás kezei közé került, azt nem kell bizonyítani. A terhes feltételek mellett földjavításra, beruházásra alig gondolhatott. Bár az állam megpróbálkozott e visszás állapotok megszüntetésével, kísérlete nem siketült; az általa subvencionált hitelintézetek oly biztosítékokat követeltek, melyeket a kisbirtokos megadni nem tudott. A kérdés megoldására ujabban az érdekeltekből alakult hitelszövetkezetek különféle formái vállalkoztak s az utolsó évtizedben messzemenő eredményeket értek el; azóta a népbankok és takarékbankok egész serege támogatja az ország különböző vidékein létesült mezőgazdasági szövetkezeteket s jórészt ők látják el a földhitel minden szükségletét. Ez intézetek a kiscgazdáknak nagy hasznára vannak. A népbankok tagjainak negyedrésze közülök kerül ki, sőt a mezőgazdasági munkások is 4%-kal vannak képviselve. A bolognai »Banca popolare« húsz év alatt 27.8 millió korona hitelt, a cremonai népbank 1897-ben 3.4 millió korona hitelt nyújtott a parasztbirtokosoknak: a piacenzai takarékbank kölcsönei után csupán 2½%-ot számít; más bankok a mezőgazdasági szövetkezetek hitelleveleit különös kedvezményekben részesítik.

Igen nagy szolgálatot tesznek továbbá az u. n. »*Consorti Agrari*«, mely intézetek (számszerint 192) a legkisebb, tehát a hitelt leginkább nélkülöző gazdák és földműveseknek nyújtanak természetbeni előleget. Évente mintegy 45 ezer egyént látnak el vetőmaggal, gazdasági eszközökkel stb. E nagymérvű szövetkezeti tevékenység mellett is megmarad azonban a földtörvény reformjának kérdése, különösen a méltányosabb bérszerződés megállapítása, a közvetítők kiküszöbölése, a természetbeni fizetés megszüntetése, sürgősen követelve ez égető kérdések törvény általi szabályozását.

Az agrársocialisták Olaszországban az utolsó tíz év alatt

mind több hívet nyernek féktelen izgatásaik révén, különösen a gazdasági munkások közül, kiket már a 80-as évek elején egyesített a socialista mozgalom. Velük szemben a földbirtokososztály legfőbb támasza a felesként dolgozó földműves, a *mezzadro*, ki létérdekből szükségképpen a földesúrhoz csatlakozik. A socialisták éppen ezért követelik a feles rendszer eltörlését, hogy az így meggyengített földbirtokost annál könnyebben kényszeríthessék a földbirtok kisajátításának elfogadására. Ezen erősen forradalmi ízű törekvésekkel szemben a conservatív irány a régi rendszer alapján akarja megoldani az agrárválságot. Hogy a küzdelem melyik fél javára fog eldőlni, azt csak a jövő mutathatja meg.

KÖZLEMÉNYEK ÉS ISMERTETÉSEK

Társadalmi politika.

A munkások viszonya a szegényügyhöz.

(*Jacobsohn M.*: Die Arbeiter in der öffentlichen Armenpflege. Leipzig: Duncker & Humblot. 1911. VII, 95. 8°.)

Ez a mű a munkásokkal, mint a szegénygyámolítás alanyaival, a támogatókkal nem pedig mint tárgyaival: a gyámolítottakkal foglalkozik. Persze a proletár lét bizonytalanságából folyik, hogy az alanyból könnyen objectum válhatik. Ezért a dolog természetéből folyólag a kulturásabb munkások nagyobb mértékben érdeklődnek a szegénygyámolítás iránt, mint más osztályok és ezért hozzájuk közelebb fekszik az a kérdés, mint más csoportokhoz, hogy minő állást kell elfoglalniok a szegénygyámolítással szemben?

Erre nagyon nehéz volna kimerítő választ adni. A munkásság nem egyöntetű elemekből álló tömeg; különböző rétegekből áll, amelyek különböző culturfokot mutatnak és különböző egyedeket. Ebből a körülményből az folyik, hogy minden általánosítás veszélyes és helytelen. Azonkívül a szegénygyámolítás szervezete és céljai tekintetében különböző helyeken mást és mást jelent. Nagyon helyes tehát, ha a munkásság egy bizonyos fajtáját tartjuk figyelemmel, a nagyvárosi ipari munkást, aki a modern munkás típusát legtisztábban mutatja. Ha ezt nézzük, azt tapasztaljuk, hogy kimondottan ellenszenvvel viseltetik mindaz iránt, aminek szegénygyámolítás és jótékonyosság a neve. Sőt mondhatni, hogy minél magasabban áll a munkás szakmabeli minősítés és műveltség dolgában, annál élénkebben kidomborodik ez az ellenszenv.

Egészen más az az álláspont, amelyet a munkásság a modern sociálpolitika, jelesen a munkásbiztosítás teljesítési-

vei szemben elfoglal. Mindenekelőtt azért, mert költségeihez való vagyoni hozzájárulásával jogi igénye van rájuk. A teljesítések törvényesen körül vannak írva, úgy hogy minden kezeléssel önkény nagyjából ki van zárva. A munkásbiztosítás más alapon is áll, mint a szegénygyámoltás; hiszen az osztó, kiegyenlítő igazságosság alapján áll és egy nagy osztálynak a közönséggel szemben fennálló meghatározott jogát proklamálja. A társadalom solidaritásából indul ki és ebből vezeti le kötelezettségeit. A modern sociálpolitikában van valami személytelenség; nem törődik az egyes speciális viszonyaival, jellemével, milieujével. Nem tologat jó tanácsokkal, nem megy az egyes ember lakásába, közegek útján érintkezik tárgyilagos formában. Továbbá még egy mozzanat is figyelembe veendő: nem felülről jövő segítséget ad; a munkásnak joga van a biztosítás igazgatásában részt venni, abban elhatározó tényezőnek lenni.

Ha összefoglaljuk előnyeit a végből, hogy megállapítható legyen, miért ismeri el a munkás, akkor azt látjuk, hogy az jogi intézményi jellegében rejlik és abban a körülményben, hogy szabadságérzését nem sérti a formája. Hogy áll viszont a két szempont a szegénygyámoltás körül? Szemben a socialpolitikával, kritériuma a kiterjedés és minőségbeli nagyobb mozgékonyosság. Azonban az ínségesnek nyilvános támogatásra irányuló perelhető joga nincs. Legfeljebb panaszkodhatik, de sikertelenül. A másik pont, amelyben a közjótékonyosság és a szegénygyámoltás a socialpolitikától különbözik, a segítségre szorulókkal való bánásmód. A sociálpolitikában személytelenség uralkodik, a közjótékonyágban az egyéni kezelés a legmagasabb eszmény. Tisztán emberi természetű viszonylat kell, hogy keletkezzék a támogató és a gyámolt közt: ne csak anyagi legyen a támogatás, hanem a lelki élet terére is nyúljon át. Ez a paedagogiaiak mondható befolyásolás nagy nehézségeket rejt magában, amelyeket kiküszöbölni vajmi nehéz. De ha egyesül is a jótékonyágban a szívjóság és az emberekkel való bánni tudás, a szegénynek a gyámoltástól való függése csak erősödik. A kiinduló pont a gazdasági kényszerhelyzet marad. Ha nem volna, senkinek sem volna joga embertársait befolyásolni akarni; ez kényszeríti a szegényt, hogy nyomoráról beszéljen. Beszélnie kell, jelesen a magánosokkal való érintkezésben, hogy rokonszenvet ébresszen. Sorsa attól függ, minő benyomást tud kelteni, ezért alkalmazkodik jóltevőjéhez és hol tudatosan, hol öntudatlanul elaljasodik. Nem tiltakozhatik, ha lakásába behatolnak: megállapítandó, vajjon csakugyan segítségre szorult-e. Persze ez az eljárás minden okszerű szegénygyámoltás elengedhetetlen feltétele és itt csak mint a socialpolitikai munkálkodás ellentéte említettik fel.)

A munkásságnak minő tulajdonságaiban rejlik annak az oka, hogy a szociálpolitikát becsüli, a szegényügyi gyámolítást megveti? Minő azoknak a karakteristikonja, akik nem tesznek különbséget, azoké, akiknek mindegy, kitől és honnan kapják meg, amire életfentartásukhoz szükségük van. Azok az öreg emberkéek és nyomorult sokgyermekes özvegyek, akik gyanútlanul boldogan fogadják a barátságos bánásmódot, anélkül, hogy abban hívatlan gyámkodást látnának, akiknek még vérében van a birtokos osztályok iránti tisztelet, akik megtisztelve érzik magukat egy főrangú hölgy látogatása folytán kihalóban vannak.

Minő ellentétök ezeknek a modern nagyvárosi gyárimunkás, akinek különösen két tulajdonsága domborodik ki: osztálytudata és öntudata. Osztálytudata okozza, hogy ellenséges ellentétbe helyezkedik a többi osztálylyal. Semminemű életközösséget nem ismer el. Azoktól az osztályoktól, amelyek ellen küzd, nem akar jófíteményeket elfogadni. Öntudata osztálytudatából fakad. Mint növekedő, gyarapodó osztályhoz tartozó, érzi annak hatalmát, bízik jogában és diadalában. Elvetette a/ alázatosságot, szerénységet, mint akadályozó békákat. Csodálhatni, ha a jóltevők és gondozottak között való patriarchális viszonyt a szegényápolásban túlhaladottnak tekinti.

Mindezek természetesen első sorban a culturalis tekintetben haladottabb német munkásságra vonatkoznak, amelyről megjegyzendő, hogy azért is húzódik a szegényápolástól, mert ha közsegélyben részesül, választói jogosultságát veszíti.

Bárminő hiányos is a szegényügyi statisztika, mégis megállapítható,¹⁾ hogy az elszegényedés főokai első sorban a támogatott betegsége, a családfentartó halála, baleset, testi vagy szellemi hiba, aggkori elgyengülés. A létező statisztikákban mindezek 28.4-18.4-14.9-12.3 százalékkal szerepelnek. Jóval kisebb arányszámot mutat a nagy gyermekáldás (7.1), munkanélküliség (5.4), iszákosság (2.4), munkakerülés (1.2), mint az elszegényedés, illetve a közjótékonyág igénybe vételének oka. Ez a statisztika nagyon megingatja azt a régi és sajnos nagyon általános felfogást, hogy a szegénység rossz gazdálkodás folytán keletkezik.

A socialismus és a szegénygyámolítás közt elvi ellentétek vannak. A socialismus küzd a mai gazdasági rend ellen; a szegény gondozás kifoltozza. Ettől az elvi ellentétől eltérőleg más álláspontot foglal el a socialdemokracia a szegényügygyel. Jelszava nem is a szegénygondozás rögtön való mellőzése, hanem fokozatos fejlesztése. Concret programm,

¹⁾ Handwörterbuch der Staatswissenschaft 1909 Armenstatistik.

amely általános elvi zsinórmértékül szolgálhatna, nincs ez idő szerint. Csak nagyjában és egészében lehet rekonstruálni az ide vonatkozó felfogást országgyűlési jegyzőkönyvekből, községi programokból, pártgyűlési jelentésekből.

A szerző nagy szakértelemmel és szorgalommal állapította meg, hogy hetvenegy német község ügyében minő módon vesz részt a munkásság. Négyféle város vétetett figyelembe: 50-100.000, 100-200.000, 200-500.000, végül 500 ezernél több lakossal bíró. Az enquête eredményei azt mutatják, hogy az úgynevezett elberfeldi rendszer az uralkodó. 71 szegényügyi igazgatás közül 57 elfogadta (80.3%). Ennek az elberfeldi rendszernek egyik főjellemzője az individualisálás és a decentralisálás.

A szegénygyámosság a legtöbb helyen tiszteletbeli foglalkozás, bár ez nem lényeges az elberfeldi rendszer tekintetében. A munkások bevonását, illetőleg a következő adatok adnak felvilágosítást. 31 esetben a munkások egyáltalán nem vettek részt a szegénygyámolásban. Ott ahol résztvettek is, igen különböző volt részvételük. Tevékenységük megítélése tekintetében érdekesek az enquête következő eredményei;

	Igen	Nem
1. Beváltak a munkások.....	31	–
2. Ha igen, előnyükre szolgál a támogatottak milieujének ismerete?	28	–
3. A szegénygyámolásban ösztönző, haladó elemet alkotnak?	9	1
4. Hajlandók a rendes támogatásoknál magasabbakat engedélyezni?	–	25
5. Pártatlanok?	30	1

Ott, ahol a munkások nem vesznek részt a szegénygyámolásban, azt hozzák fel ellenök, hogy nem volt szükség arra, hogy munkáselemet is bevonjanak a szegényügy intézésébe, mert amúgy is volt elég önkéntes résztvevő. Vagy azt halljuk, hogy a munkásságnak nincs elegendő előképzettsége, nincs elég tekintélye a szegények szemében. Az árva-gondozásban aránylag még kisebb részt vesznek a munkások. A munkásnők részvétele még csekélyebb.

Magyarországi munkásmozgalmak 1910-11-ben.

(A magyarországi socialistikus munkásmozgalmak az 1910. évben. Budapest: Radó S. 1911. (1024.) 8°.

A magyarországi socialdemokratapárt 17. és 18. pártgyülésének jegyzőkönyvei. 1910-11. Budapest 1910. és 1911.)

A magyarországi socialdemokratapárt 17. és 18. pártgyülésének jegyzőkönyvei. 1910-11.

A magyarországi socialdemokratapárt politikai actioja úgyszólván legnagyobb részében az általános egyenlő titkos választójog érdekében kifejtett agitatioiban merült ki. A párt az 1910. évi választási mozgalmakban is élénk részt vett. 24 választókerületben lépett fel socialdemokrata jelölt. A jelöltek 8 kerületben szavazatot nem kaptak, 14 helyen 1-54 szavazatot nyertek. Gödöllőn a socialdemokrata jelöltre 291, Verseczen pedig 286 szavazat esett.

A községi politika terén már nagyobb eredményt mutat fel a socialdemokracia: összesen 15 községben 96 községi képviselő socialdemokrata. Ami a szervezetek működését illeti, a következő adatok érdemelnek említést: Az 1910-iki kimutatások szerint 35 nagyobb vidéki és 39 kisebb vidéki szervezet 408 népgyűlést rendezett, továbbá 876 felolvasást; 1.444 értekezletet tartottak, 93 tüntetés volt, 52 esetben történt ülésbetiltás. Az 1911-iki jelentések szerint 81 szervezet működése a következőképpen folyt: A 81 szervezet körében összesen 410 szakcsoport működött, 27.461 taglétszámmal. Ezek közül pártadót fizetett 19.608. A megtartott értekezletek száma 1.808 (+364), a népgyűléseké 361 (-47), a felolvasásoké 738 (-138), a tüntetéseké 96 (+3) volt. A büntetési esetek száma 91 volt.

Amint a gazdasági élet újabb lendülésével, a párt kissé kedvezőbb helyzetbe jutott, az alföldi pártszervezetek belső megerősítése végett állandó párttitkárságot szervezett. A kerület Szegeden alakult meg és agitatorius működését azonnal megkezdte, amennyiben maga az alföldi párttitkár 1910. évi augusztus hó 1-től 1911. évi február hó végéig résztvett 27 népgyűlésen és nyilvános egyéb gyűlésen, 87 értekezleten, két enquéten és maga 41 oktató előadást tartott.

A budapesti pártszervezetek állásáról csak az 1911. évi kimutatás ad tisztább képet, az előző évi kevésbé. Volt 1911-ben a székesfővárosi tíz kerületben összesen 31 működő agitációs csoport, 703 házi bizalmiférffival. Tartott 1.960 szervező-értekezlet (legtöbb a VII. kerületben: 890, legkevesebb

a X.-ben: 6, az I-II.-ban egy sem,) 330 népgyűlés (VI: 131, V: 70, VII: 63 stb.), 272 (+ 89; felolvasás. Helyi pártadóból, amelyet 8.832-en fizettek, befolyt 2.975 korona. (Ezenkívül fizettek még a fővárosi végrehajtó-bizottság pénztárába és az országos pártadóhoz, a központi pártpénztárba.) Tartottak 29 sajtónapot.

A bányamunkásoknak a munkásmozgalomba való bevonása végett már 1910 elején a pártvezetőség a szakszervezeti tanácssal történt megállapodás alapján, ideiglenes bányásztitkárságot létesített, amelynek feladata kizárólag a bányamunkások szervezése. A bányamunkások eleinte, törvényesen jóváhagyott egyesületek híján, szabad-szervezetekbe vonattak be: Pécs vidékén, Aninán, Resiczán, Brennbérgben, Pilisvörösváron, Pilisszentivánon, Hidas és Vulkán bányaterületeken. Ez a fajtája a szervezésnek nem mutatkozott eredményesnek, miért is csak a hírlapi agitatio folyik.

Ami a munkásmozgalommal illeti, azt a jelentések nem a legrózsásabb színekben tüntetik fel. A nőmunkások országos szervező-bizottsága igen szerény anyagi erővel rendelkezik; a munkásmozgalom az egyetlen valamennyi szervezet között az egész pártban, amely nem rendelkezik sem sajtóval, sem helyiséggel, sem független titkárral.

Már 1910-ben alakult a pártvezetőség és a szakszervezeti bizottság kebeléből egy közös bizottság, hogy korábbi határozatok alapján az ifjú munkások szervezetét előbbre vigye. Az agitatio felolvasások, előadások, értekezletek keretében folyik; rövid idő alatt 42 értekezletet tartottak, amelyeken 2.000-2.500 tanoncz vett részt.

A szövetkezeti mozgalom az elmúlt két esztendőben igen izmosodott. Az agitation kívül fontos szerepe van a szövetkezeti mozgalom erősítésében a szerfölött nagy drágaságnak. Magyarország legnagyobb munkásfogyasztási szövetkezete az utolsó esztendőben gyors fejlődésével a »millió« szövetkezetek sorába lépett. A szövetkezet taglétszáma 1909. évi december hó 31-én 7.931, 1910 végén pedig 10.592 volt. A jegyzett üzletrészek értéke ezen idő alatt 165.840 koronáról 219.360-ra emelkedett; a befizetett üzletrészeké 58.362-ről 68.525-re, a takarékbetéti állomány 121.467-ről 185.291-re. A forgalom 1908/9-ben 529.204 korona, 1909/10-ben pedig 987.840 korona volt (+458.636 – 86.66%). A vidéken is észlelhető némi mozgalom szövetkezetek létesítése iránt.

Áttekintve a párt bevételeiről és kiadásairól szóló összkimutatást, megállapítható, hogy a pártlapok, könyvkereskedés, párttitkárság összes bevétele 624.877 korona, kiadása pedig 629.610 korona volt. (1909/10-ben 374.122 és 375.924 korona).

Mind az 1910. évi, mind pedig az 1911-iki congressus-

nak közös napirendi pontjai voltak a rendes jelentéseken kívül: az agitatio, továbbá a politikai pártokkal és választójoggal szemben való állásfoglalás kérdése. Ezeken kívül foglalkozott az 1910-diki congressus a magyarországi munkásság gazdasági és kulturális helyzetével, a községi politikával és a szövetkezeti mozgalommal. Az 1911-diki pártgyűlés napirendjén szerepelnek a katonai terhek, a mezőgazdasági munkásmozgalom kérdései, valamint a beszámolás a nemzetközi socialdemokrata congressusról.

A budapesti főkapitánynak a kormányhoz intézett szokásos évi jelentése a socialistikus munkásmozgalmakról, ezen anyagnak minden egyoldalúsága mellett is egyik legértékesebb forrása.

Míg a socialdemokrata párt életéről szóló főmomentumok a pártgyűlési jegyzőkönyvekből, a szakszervezeti mozgalom nagy részére vonatkozó adatok a szakszervezeti értesítőből stb. vannak átvéve, egyes fontos kérdések tekintetében kizárólag ezen jelentésre van utalva az érdeklődő. Ott látjuk péld. az úgynevezett 48-as socialdemokrata pártról szóló jelentést, amely minden szűkszavúsága mellett is értékes. Kivehető a jelentés eme részéből, hogy a szóbanforgó pártnak működése jelentéktelen volt. Mint párt csak az általános képviselőválasztások alatt lépett előtérbe. Az ország kisiparosainak és kigazdáinak az Országos kigazda szövetségben, a Kisiparosok országos szövetségében és az Országos munkásvédő szövetségben való szervezése nem járt nevezetes sikerrel. A párt választási agitációja eredményre nem vezetett.

A kereszténysocialista-párt az 1910. évet kedvező auspiciumokkal kezdte meg. Résztvett az általános képviselőválasztásokon. Bár a párt azévi május 15-én kiadott communiquéje szerint 41 jelöltet állított, tényleg csak négy jelöltje küzdött mandátumért, akik közül egy meg is választott. A párt négy jelöltje 4.500 szavazatot kapott. A párt öt gyűlést és egy felvonulást tartott a fővárosban. A kereszténysocialista szakszervezeti mozgalom némi fellendülést mutat. A kőműveseknek 14 helyen, a szabóknak 9, a cipésmunkásoknak 7, a famunkásoknak 4, a vasmunkásoknak 5 helyen van szakszervezeti helyi csoportjuk. A magyarországi *forradalmi* socialisták buzgó tevékenységet fejtettek ugyan ki, de csekély számuk és ama körülmény folytán, hogy a socialdemokrata párttal szemben ellentétes álláspontot foglalnak el, nem érhetek el semmiféle szót érdemlő eredményt. Antimilii arista agitatiojuk 1910-ben szünetelt. Az orosz menekültek kis csoportja is tartott összejöveteleket, de vezetőik rövid budapesti tartózkodás után rendőrileg kiutasítottak.

A sociáldemokratikus irányú munkásmozgalom Horvát- és Szlavonorságokban még igen gyenge, bár a szakszerveze-

tek az 1910-ben erősödő irányzatot mutatnak. Zágrábban, az ország legindustrializáltabb városában az általános munkás szövetség nevű központban egyesítve külön szakszervezetben működnek: fémöntő-, építő-, bőr-, gőzfűrés-, élelmezési-, festő-, kő- és szabómunkások. A socialdemokrata pártszervezetek mellett még keresztényszocialista szervezetek is vannak Zágrábban.

A szakszervezeti mozgalom a rendőrségi jelentés szerint nem áll különösen jól. 1910-ben a szervezett munkások száma 85.266-ról 86.478-ra emelkedett. Tekintettel arra, úgymond az államrendőrség, hogy 1907-ben 130.120 volt a szervezetek taglétszáma s azóta e szám állandóan csökkent, a taglétszám emelkedése számottevőnek nem mondható. De nem jelenti a szakszervezeti mozgalom általános megerősödését sem, mert csupán az építőmunkások, valamint a vas- és fémmunkások szervezete mutat jelentékenyebb tagemelkedést. Az előbbinél 2.453, az utóbbinál 2.455 a szaporulat. Ezzel szemben a molnárok és malommunkások, valamint az éttermi pinczerek és kávésegédek szakszervezetei, a kedvezőtlen kimenetelű strike-mozgalmak miatt, jelentékenyen hanyatlottak. A rendőrségi jelentés ezután változatlanul reprodukálja a szakszervezeti tanácsnak a szakszervezetek 1910. évi állásáról szóló jelentését. Tíz éve, hogy a magyarországi szakszervezeti tanács rendszeresen kimutatja a kötelékéhez tartozó szervezetek taglétszámát és vagyoni állapotát. Bár a modern szakszervezeti mozgalom Magyarországon már a két évtizedet is túlhaladta, a szervezetek fejlődéséről csak az utolsó 10 évről állnak adatok rendelkezésre. Az első évtizedben rendszertelenül csak congressusok alkalmával készültek kimutatások, amelyek biztos alapot nem nyújtanak a következtetésekre. Érdekesek azonban az utolsó tíz év adatai is. Megtudjuk belőlük, hogy bár a magyar szakszervezeteknek 1907-től 1909-ig nagy tagvesztésük volt, általánosságban mégis nagy a gyarapodás az utolsó 10 év alatt. Mert míg 1901-ben még csak 10.000, azalatt 1910-ben háromévi hanyatlás dacára is 86.478 tagja volt a szervezeteknek. Figyelemreméltó az összehasonlítás abból a szempontból is, hogy nemcsak a taglétszám, hanem a szervezetek vagyoni állapota is évről-évre gyarapszik. A jelentés a rendőrségi beszámoló fenti közlésével ellentétben az 1910. évet is kedvezőnek mondja a szakszervezetekre. A szakszervezeti tanács jelentése szerint ugyanis nemcsak általánosságban emelkedett a taglétszám, hanem akkor látni különösen az emelkedést, ha az egyes szervezetek ingadozásait vizsgáljuk.

A mozgalom akadályát a szakszervezeti tanács főleg abban mutatja, hogy a munkások egyesülési joga korlátozva van.

A szakszervezetek 1910-ben is egyik fő feladatuknak tekin-

tették a munkások nevelését. Oktatásra és szaklapokra 86.000, magánhelyiségek fenntartására csak a budapesti szakosztályok és csoportok 110.000 koronát fordítottak.

Érdekesek a szakegylet! munkaközvetítés adatai is. Az összes szakmákban nagy volt a kereslet, minek folytán az összes jelentkezők közel 80 százaléka közvetítve lett, olyan eredmény, amelyet a szakszervezetek eddig még soha sem értek el. Sőt oly eredményt az állami, valamint a munkáltatói közvetítők sem tudnak felmutatni. A szakegyesületi közvetítés eredményeit a következő számok mutatják:

Év	A jelentkezők száma	Közvetítettek száma	A jelentkezők %-a
1904	16.938	11.026	65·09
1905	18.927	11.213	61·15
1906	24.952	17.633	70·67
1907	41.464	32.767	79·02
1908	41.158	29.959	72·79
1909	31.625	22.298	70·50
1910	33.076	26.280	79·45

Megjegyzendő, hogy e számok csak állandó közvetítésekről szólnak. Az egy-két napos közvetítések száma állítólag felühaladja a 10.000-et.

A rendőrség jelentésének utolsó, 85-ik fejezete a bérmozgalmakat tárgyalja 600 oldalon. Közli a létrejött egyezmények, munkarendek stb. szövegét, minnélfogva igen értékes tárháza azon adatoknak, amelyek a munkabér és rokon kérdésekkel foglalkozók számára nélkülözhetetlenek.

A Majna melletti frankfurti Institut für Gemeinwohl.

Korunk egyik legfeltűnőbb socialis tünete, hogy a mindinkább fokozódó városbatömörülés nemcsak a közhatalmi tényezők, az állami s a községi közigazgatás munkakörébe állított be egészen új feladatokat, hanem az összetorlódott munkástömegek anyagi és kulturális támogatása a magasabb társadalmi osztályok közreműködését is oly méretekben vette igénybe, amelyeknek a szervezetlen egyéni jótékonyosság távolról sem tehetett eleget.

A nagyvárosi élettel járó nagy erkölcsi és anyagi nyomor, de az általános kulturális haladás biztosításának szüksége is különösen a nyugati iparos államokban a társadalmi önsegély elve alapján szervezkedő egyesületek egyre növekvő számát hívta életre. A nem közhatósági socialis gondoskodás ügyének eme fejlettebb fokán előbb-utóbb előtérbe kellett nyomulnia annak a szempontnak, hogy ezen céljaikban széjjelágazó s szervezetükben legtöbbször egymástól független egyesületek működésében bizonyos egység érvényesüljön már a munkakörök összhangzó felosztása érdekében is.

S valóban (ezúttal a külföld egyéb államaitól eltekintünk) több német városban (Majna melletti Frankfurt, Halle stb.) gondoskodás is történt a socialis magán-tevékenység intézményszerű egységes szervezéséről. Ugyanis egy-egy oly tőkeerős egyesület alakult, amelynek hivatása egyedül a socialis segélyt szolgáló társaságok stb. alakulásának kezdeményezésére s megvalósítására, illetőleg a meglévő intézmények munkásságának támogatására irányul.

Személyes tapasztalataink alapján röviden bemutatjuk egyik ilyenmű socialis gyűjtőhelynek, a Majna melletti Frankfurtban működő »Institut für Gemeinwohlnak berendezését.

Ez az egymillió márka alaptőke s körülbelül 8 milliós évi költségvetés fölött rendelkező egyesület tisztán a helyi socialis magán-tevékenység központi szervezésének céljait szolgálja. Fennállása óta hozzájárult a kereskedelmi és socialis főiskola, a társadalmi múzeum, a magánjótékonyság központi óvodájának, úgyszintén a társadalompolitikai iroda, az ipar-egészségügyi intézet, kislakásokat építő társaságok és egyéb munkásjóléti intézmények alapításához. Ez egyesületeket szakszerű tanácsokkal s megfelelő anyagi eszközök rendelkezésre bocsátásával állandóan segíti, működésüket pedig a szükséghez képest irányítja. A közjótékonysági socialpolitika bármely ágában mutatkozó mozgalmakat figyelemmel kíséri, enqéteket rendez; közvetíti a munkamegosztás szervezését a meglévő egyesületek közt. (Pl. a helyi szegénységélyező egyesületek miheztartásául valamennyi segélyezetttről nyilvántartó jegyzékeket rendezett be.)

Szóval figyelme a socialis gondoskodás minden ágára kiterjed; azonban új intézmények létrehozásában csak a kezdeményező lépést teszi meg; a végleges megoldást pedig a társadalmi tevékenység egyéb szerveire bízta.

Továbbképző tanfolyam munkaközvetítő hivatalok vezetői részére.

A közép-németországi nyilvános munkaközvetítő hivatalok szövetsége a közvetítőintézetek vezetői részére a Majna melletti Frankfurtban folyó évi október 9-16. közt továbbképző tanfolyamot rendezett.

A szakszerű előadások sorozata s az azokat követő eszmecsere sokban hozzájárult több alapvető kérdés tisztázásához, mint például a nyilvános munkaközvetítés feladatainak elhatárolása egyéb socialpolitikai intézmények munkakörével szemben (például jogsegély, fiatalok gondozása, munkanélküliek foglalkoztatása stb.). Továbbá bő megvitatást nyert a munkaviszonyban előforduló vitákkal (strike, kizárás) szemben való állásfoglalás s a közvetítés ingyenességének kérdése.

A tanfolyammal kapcsolatban a frankfurti s wiesbadeni mintaszerűen berendezett községi munkaközvetítő hivatalok, menhelyek s foglalkoztató műhelyek megtekintése figyelemre-méltó közvetlen tapasztalatok szerzésére nyújtott alkalmat.

Illés Imre.

Magyar Társadalomtudományi Egyesület.

Közegészségügyi értekezlet.

Folyó évi február hó 23-án GAAL JENŐ főrendiházi tag, igazgató elnöke alatt tovább folyt a közegészségügyi értekezlet. Elsőnek NÉKÁM LAJOS egyetemi tanár szólalt fel. Felszólalását avval kezdte, hogy az indítványok sorozatához, amelyet a múlt értekezleten felszólaltak betérjesztettek, a maga részéről a legteljesebb mértékben hozzájárul, azokat ő is kitűnőeknek, hasznosoknak, célszerűeknek és sürgőseknek tartja. De volnának más indítványai, is, amelyekről azt hiszi, hogy azok talán még sürgősebbek és fontosabbak.

Az elnöki megnyitó meleg szavakban méltatta a drezdai kiállítást. Maga is a legteljesebb elismerés hangján emlékezhetik

Meg a kiállításról, különösen arról a pavillonról, amelyben az emberi test szervezetét és életműködését mutatták be. A kiállítás egyéb részei azonban nem állottak, ugyanezen a magaslaton. Ha valaki azért ment oda, hogy az egyes nemzetek pavillonjában megismerje az ott képviselt népek hygienikus állapotait, az nagyon csalódott. Egy nemzet sem volt, a magyart is beleértve, amely őszintén tárta volna fel a ténylées állapotokat. A modern hygiene technikai vívmányait is hiába kereste, mert csak a német ipar volt képviselve, a többit nem hívták meg. A külföldi klinikákon egész sorát használják a készülékeknek, amelyeket a kiállításon nem mutattak be. A modern socialpolitikai hygienei problémákra, vagy a közegészségügyi ministeriumok szervezetére vagy a sexuális betegségek elleni védekezésre vonatkozólag sem talált az ember felvilágosítást a kiállításon. Azután voltak más szépséghibák is. Az Ember pavillonban megrázó erővel mutatták be az alkohol romboló hatását az emberi szervezetre, de a pavillonból kijöve sörházak fogadták a látogatót és az egyik pavillonban híres művészek festette freskók illusztrálták, hogy a sör milyen traditionális történetű barátja a népnek. Épp ilyen szépséghiba volt az orvos-automata, amely 20 pfennigért mindenféle jó orvosi tanácssal szolgált, ami mindenestre ellentétben állott a történeti pavillon tendenciájával, ahol a babonák, kuruzslás ellen küzdöttek. A prophylaktikus anti-venerikus gyógyszerek használatát meg betiltották. Mindez azt igazolja, hogy a hygiene, mint mindenütt, itt is sokszor háttérbe szorult más szempontok előtt. De a kiállítás mégis igazolta, hogy Németországban az ember egészsége és élete' az állam kincse és Németország el van tökéelve, hogy ezt a kincset megvédje.

Ennek a tudatnak nálunk még inkább kell felébrednie. Magyarország szerencsétlen ország, ellenséges szomszédokkal van körülvéve, társadalmilag szét van szaggatva osztály- és felekezeti harcok következtében, gazdaságilag ki vagyunk zsákmányolva és így megtépdesve és megtörve kell nekünk a nemzetek küzdelmében részt vennünk. Ehhez még hozzátehetjük, hogy a magyar népnek roppant nagy ősi hibája van. Még mindig azt hiszi, hogy abban a korban él, amikor a virtuskodás és a nagy gestusok elegendők voltak hatás elérésére. Míg egy nyugati ember, még a Magyarországon, dolgozó bolgár kertész is, az ő évi munkagörbéjébe mindennap beír egy ordinátát, addig a magyar ember néha a megszakadásig dolgozik, azután nem csinál semmit. A német ember erőtartalékot gyűjt, a magyar ember existenciájának folytonosan a minimumán áll és az elmerüléstől egy szalmaszál védi: az egészsége. Ha egy esztendőben nem arat, akkor copiai, kétségbeesik, kivándorol vagy bünbe esik. Azért nálunk

a közegészségügynek még sokkal nagyobb a fontossága, mint bárhol másutt.

Azt kellene hinni, hogy ez a felfogás általános és a hygienét így is becsülik. De ennek nagyon ellentmond a statisztika, amelyből kiderül, hogy míg az utolsóelőtti tíz esztendőben az ország szaporulata 10.3 volt, a legutóbbi tíz évben már csak 8.5. Amellett azt kell látnunk, hogy az emberanyag minősége is romlott. Ezelőtt 15 esztendővel házasságon kívül 8.6% született, ma már 9.4. Hogy milyen siralmas az ember védelme a betegségek ellen, azt látjuk abból, hogy 100 halott közül csak 52 látott orvost; a halál okát csak 56 esetben vizsgálták és egész országrészek voltak, például Zemplén vármegyében 72 község, ahol senki sem állapította meg a halál okát. Talán úgy tűnnek fel ezek az adatok, mintha valaki szándékosan válogatta volna össze, hogy lehetőleg feketén tüntesse fel az állapotokat. Pedig nem így van, azt kell látnunk, hogy mindenütt ilyen vigasztalan a helyzet.

Ott vannak a kórházak; 1910-ben volt 458 kórházunk 43,000 ágygal. Ebbe bele vannak számítva az úgynevezett fertőző ágyak is. Ez a szám kétségkívül soknak látszik, 10.000 lakosra esik húsz ágy. Különösen kedvező a szám, ha az 1900-iki állapotot vesszük, amikor 434 kórházunk volt 30.000 ágygal, tehát 10.000 lakosra 15 ágy esett. De ugyanekkor Németországban 10.000 lakosra jutott 45.4 ágy. Franciaországban 45, Svájcban 68.4, tehát háromszor-négyszer annyi, mint nálunk. Ahhoz, hogy mi is a nyugati államok színvonalán legyünk, még 120.000 ágyra van szükségünk. A kórházak amellett túl vannak zsúfolva. Egy kórházi ágy évenként 308 napra van elfoglalva, ami hallatlan állapot. Aki nem jut be a kórházakba, az az utcán kóborol. Lupusosokat egyáltalában nem is vesznek fel; azok addig csatangolnak, amíg valamelyik orvos nem könyörül meg rajtuk és nem helyezi el őket valahol. Ez annál különösebb, mert a kórház jó üzlet. A főváros az irgalmasoknál helyezi el a betegek feleslegét és fizet értök 184 fillért naponként, viszont az államnak felszámít értök 320 fillért. Ez a 60.000 ápolási nap több mint 100.000 koronát hoz a fővárosnak évenként. (Mozgás.) A mi igénytelen közönségünknek különben nagyon egyszerű dolog kórházat berendezni. Nem szól a fertőző ágyakról, amelyek faluvégen parasztgazdáknál közönséges szalmazsákok; csak a fővárosi kórházakat nézi. Van a fővárosban egy 300 ágyas kórház, amelyben nincs gyógyszerár, nincs konyha, laboratórium, bonczterem, nincs olyan nappali szoba, ahova a betegek behúzódhatnának, nincs a sebészeti osztálynak Röntgenje, nincs museum, könyvtár, ambulancia, nincs az orvosoknak egy társalgó szobája. Ebben a kórházban 100.000 ápolási nap van és a főváros 320.000 koronát vesz be rajta.

Ilyen vigasztalan a helyzet más téren is. Ott van az eugenetika. Pár héttel ezelőtt Nagyszöllösön hallotta ezt az esetet: Egy parasztleánynak született házasságon kívül *négy* gyermeke. Ezeket az állam különböző családoknál helyezte el. A nő sorba járja a családokat, intézkedik, parancsol s lassankint a vidék jóltevőjévé alakul ki, aki kifejezi megelégedését és biztosítja a családokat további jóindulatáról. Ez még nem volna baj. De a gyermekek szegény családoknál vannak elhelyezve, amelyeknek szintén vannak gyermekeik. Azok, ha betegek, éheznek, senki sem törődik velők, míg a nálok levő törvénytelen gyermekekre ügyel az állam; orvostól, ellátásról, ruháról, mindenről gondoskodik számára. Az asszonyban lassan megérlelődik az a tudat, hogy tulajdonképpen a házasság intézménye volt az a ballépés, amely gyermekeit megfosztja attól, hogy hasonló gondozásban részesüljenek.

Vagy ott van a betegpénztárak ügye. Ezeket szolgálailag lemásolták a külföldi mintáról. Nálunk is behozták a 2.400 koronást censust, mint Németországban, Franciaországban, Angliában, holott nyilvánvaló, hogy ott sokkal több a gazdag ember, aki 2.400 koronán felül keres, tehát az orvosi rendet el lehet tartani. Nálunk másként van és bekövetkezett az, mint Németországban, hogy az orvosok kénytelenek voltak a qualitas rovására bizonyos esetekben tömeggyógyítást csinálni. Vissza is élnek a pénztárral. Kötelező tagja a pénztárnak pl. egy gyári művezető, akinek rendes fizetése 1.600 korona, de a mellékjövedelme annyi, hogy automobilt tart. A vasúti munkások, ha több ünnepnap jön, amikor nem kereshetnek, beteget jelentenek, és ha sikerül az orvost becsapniuk, megkapják ilyen módon a táppénzt. Azután felvesznek önkéntes tagokat is, akik nagy igényekkel lépnek fel s emiatt egészen immoralis állapotok keletkeznek. Meggyökeresedik az a felfogás, hogy a pénztár arra való, hogy a tagokat ellássa. Követelnek mindenféle furdősegélyt. A pénztár ezt nem látja indokoltnak, de az illető mégis használja, mert a választott bíróságok, ahol a magaszörű emberek ülnek, keresztül erőszakolják a dolgot. Az eredmény az, hogy a pénztárak roppant nehéz anyagi helyzetben vannak. Ezt valahogy sanálni kell, s minthogy az administratio olyan, hogy már 6 millió koronán felül van a deficit, mert valahol be kell venni, beveszik ezt az orvosokon. Az administratio a brutto jövedelem 17.4%-át fordítják, míg az orvosoknak csak 15.4% jut, holott Németországban 20%) esik az orvosokra. Egy magyar vasúti orvos évenként átlag 3'5 koronát kap egy egész család kezeléséért, míg Bajorországban pl. ez az összeg 18 márkáig is felmegy.

A közegészségügyi állapotokról szólva, a katonaságról is meg kell emlékezni. A katonaság a munkásember pályáját

kettévágja, mikor leszolgált, elfelejtette már a mesterségét; késlelteti a házasságot, elvonja az állam anyagi erejét, terjeszti a nemi bajokat, fokozza a törvénytelen születések számát. De nem ezeket a bajokat akarja részletezni, hanem egy közvetett hátrányát emeli ki a katonaságnak. Az orvostanhallgatóknak két külön félévben kell szolgálniuk. Az egyik, amelyet a tanfolyam alatt szolgálnak, április 1-től szeptember végéig tart. Hogy el ne veszítsék a két esztendő, megengedték nekik, hogy beiratkozzanak az, egyetemre, és így van azután, egy csonka nyári és egy csonka téli félév. Akik április 1-én mennek a katonasághoz, azok alig hallgatnak pár napot, úgy hogy egy tanár sem vállalhatja a felelősséget, hogy ilyen viszonyok mellett úgy képezheti ki a hallgatókat, ahogy az valóban kívánatos volna.

Még sokkal nagyobb baj, hogy mindenütt hihetetlenül dominálnak a pénzügyi érdekek. Népünk szegény, nincs téli keresete, nincs ipara, a nyomorúságát bizonyítja, hogy évenként 4 000 öngyilkos és több mint 1.600 gyilkosság van az országban, mégis az állam a közegészségügyet kereseti forrásnak tekinti. Keres rajta. A betegápolási pótadókból szerzett összegekből tartja fenn nemcsak a betegeket, hanem a lelenckezet is. De a lelenckezeken is keres, a múlt esztendőben 308.000 koronát takarított meg rajtok. Van lelke az állania, hogy az alkoholfogyasztást elősegítse. De nem azért az alkoholért, amely itthon készül és motorok hajtására volna felhasználható, hogy a külföldről importált benzint kiszorítsa vele, hanem az élvezeti alkoholért. Itt 160 millió koronát keres az állam a közegészségügy rovására.

Azt gondolhatnék, hogy ebből valamit mégis visszajuttat a közegészségügynek. De a budapesti egyetemen, ahol az ország orvosainak hathetedét képezik ki, a klinikákon hihetetlen nyomorúságos állapotok vannak. Öt fontos tanszék nincs elhelyezve, az egyik a Rókusban, a másik a Poliklinikán, a harmadik a kórboncztni intézetben van. Így bénítja az illető intézeteket és benuul ő maga is. Az egyetem próbált: ezen segíteni és kérte a pénzügyministeriumot, hogy adja oda neki a ferenczvárosi dohánygyári telket. A pénzügyministerium megtagadta ezt és kiadta a telek egyik részét egy kereskedőnek, másik részét egy felekezeti internátusnak.

De ez mind eltörpül amellet, hogy hogyan vezetik nálunk a közegészségügyet. Ilyen sok baj mellett azt lehetne hinni, hogyha hygiene vezetésére olyan embert választanak ki, aki a távoli perifériákon kezdte szolgálatát, lassankint jutott mind nagyobb látkörű állásokba és végül minden fórumon keresztül került az élre. Így volt ez régebben, amikor orvosok vezették a közegészségügyet, de most másképp van. Távolról sem akarja érinteni az illető vezető személyét, de

kétségtelen, hogy mikor a közegészségügy annyira exponáltrossz viszonyok között van, akkor nem volna szabad mellőzni a hivatott gárdát a vezetésnél.

De hiszen – vetnék ellene – van olyan közeg, amely a közegészségügy vezetésénél jó tanácsokkal szolgálhat, és ez a közegészségügyi orvosi tanács. Kétségtelen, hogy az orvosok legkiválóbbjai ülnek benn a tanácsban. De a szabályok mindjárt megjegyzik, hogy a tanácsnak semmi köze a közegészségügy administratiojához, pedig minden ezen fordul meg. Van ugyan initiáló joga a tanácsnak, de azt sohasem veszik tekintetbe. Néhány esztendeje szépen megindokolt memorandumot adott be a tanács a szabad orvosválasztás keresztülvitelére nézve. Semmi hatása sem volt. Küzdött a tanács a kuruzslók, hirdető orvosok, patikaszer-csalások, sósborszeszszédelgések, elektro-vitalizer humbugok ellen. Semmi hatása; nem veszik tekintetbe. Sőt megteszik azt, hogy egyenesen a tanács ellenére hoznak olyan rendeletet, hogy királyi kegyelemmel feljogosíthatók orvosi gyakorlatra emberek, akiknek erre semmiféle minősítésök nincs. Ilyen körülmények között nem lehet csodálni, hogy a közegészségügyi tanács is elveszíti az étellel a contactust, amikor pl. a községi és kör-orvosok nincsenek benne képviselve és megtörténik, hogy mikor mélyen az életbevágó kérdések kerülnek napirendre, olyan véleményt mond, amire országos felzúdulás kerekedik. A minister félreérti a helyzetet és a viszonyok javulását attól várja, hogy az orvosok száma szaporodjék, amint azt a kormányjelentés erősen hangsúlyozza. Tényleg, ha az ember nézi az adatokat, azt látja, hogy Magyarországon mindössze 5.578 orvos van, tehát minden tízezer lakosra 2.5 jut. E tekintetben negyedik helyen állunk – hátulról, utánunk már csak a svédek, oroszok, finnek jönnek. De a baj ott van, hogy az orvosok megoszlása rendkívül egyenetlen. 42% tartózkodik a városokban. Budapesten tízezer lakosra 15.3 orvos jut, míg a magyar megyékben 1.9, sőt Horvátországban, Varasdmegyében 0.5. Ez egészen oroszországi állapot. A vidéken sok orvosi állás van üresedésben. 737 községi orvosi állásból 143 betöltetlen. 1.191 orvosi körből 1.152 van betöltve. Ebből is csak 933-nak volt saját orvosa, a többi a szomszéd orvost bizta meg. Sárosmegyében 12 körből egy van betöltve, Szepesben 11 körből egy sem, Zólyomban 17 körből 1. Zólyomban van 120 község, ebből 5 község tartozik ahhoz az egy körhöz, amely be van töltve, 117 községnek a többi körben nincs orvosa. Ha meg is bízzák a szomszéd kör orvosát, hogyan teljesíthesse az kötelességét? Hunyadmegyében van 18 kör és 426 község. Beszterczében 6 kör és 95 község. Hontmegyében négy olyan kör van, melyhez 132 község tartozik. Itt semmit sem ér, ha a szom-

széd körorvos helyettesíti a kollégáját. A megyék régen kérték, hogy először szaporíttassanak a körök, másodsor ne a megye átiatára, hanem a természetes viszonyok szerint osztassanak be, mert mit csináljon az orvos, ha a kör közepén folyik a Tisza és jégzajlaskor nem kelhet át rajta. De a belügyminister máig sem hagyta jóvá a felterjesztéseket, ennek következtében a megyék nem tudják megcsinálni szabályrendeleteiket.

Egyéb bajok is vannak, mindenekfelett az, hogy az orvosoknak igen rossz a fizetésök. A kormányjelentés kimutatja, hogy egy községi orvos fizetése átlag 2.500 korona, de ebben benne vannak az úti átalányok, amit megint ki kell adniok. Az átlag valójában 1.600 korona kezdetben és az ötödéves pótlékokkal legjobb esetben 2.400 koronára megy fel. Egyes helyeken még helyi pótlék is van, 1.200 korona. De mit használ ez Sárosban, ahol az összes munkabíró emberek Amerikába vándoroltak, csak a krumplival és pálinkával elnyomorított gyerekek és öregek vannak otthon? Ezekből ő nem élhet meg. Ha az orvos egy körben letelepszik, ott gyökeret ver, házat épít, oda le van kötve, máshova többé nem mehet. Az orvosok épp ezért nem mennek az ilyen körökbe. Más dolgok is visszariasztják őket attól, hogy a vidéket felkeressék. Rendkívül sok az administratív teendő. Az orvos hivatása, hogy a betegeket gyógyítsa, de a vidéki körorvoá alig ér rá erre a sok administratív teendőttől. Meg kell figyelnie az egészségi állapotokat; ellenőriznie kell a bénákat, hülyéket, nyomorékokat, elmebetegeket; helyettesítenie kell az állatorvost, ha mint húsvágó biztos akadályozva van; jelentéseket kell tennie; ki kell szállania orvosrendőri ügyekben; alig marad ideje a practisálásra. Igen különös azután a disparitás, amivel az állam a megyei jegyzőket, tanítókat és orvosokat kezeli. A jegyzőknek, tanítóknak, még a segédtanítóknak is, megadja a vasúti félárú jegyet, pedig a tanítónak a falúban van a helye, nem kell neki a cultura haladását megfigyelnie. Az orvosok állandóan követelik, hogy jöjjenek fel a vidékiek szüneti cursusokra, de nem adják meg nekik a félárú jegyet. Az orvosnak példát kellene adnia a higienikus életre. És a községi jegyzőnek adnak természetbeni lakást, a körorvosnak nem. Pedig milyen jó volna Hunyadmegyében, ha az orvos házában volna egy úri szoba, amelyben a súlyosabb betegeket, akik messzebb laknak, elhelyezhetné, mindennap ápolhatná, esetleg operatiót végezhethetne rajtuk, míg azok a mai viszonyok között a véletlennek vannak kiszolgáltatva. Az orvosnak nagyon kellemetlen a helyzete a vidéken amiatt a praepotens magatartás miatt, amivel szolgabíró, jegyző, uradalmi tisztartó, állomásfőnök, szóval az összes vidéki potentátok vele szemben fellépnek;

mindegyiknek alárendeltje, mert oly kevés fizetést kap, hogy kénytelen számtalan állást összegyűjteni, hogy a morzsákból megélhessen. A gyermekeivel is meg van akadva, azokat nem nevelheti falun. A jegyzőknek épített az állam internátust, az orvosoknak nem. A nyugdíjuk sincs rendezve. Mikor hat esztendővel ezelőtt kérték a belügyministert, hogy annak a 12 orvosnak, aki még a negyvenes években szerezte diplomáját és csak vonszolja beteg testét, de nem hagyhat fel a praxisal, ha nem akar éhen halni, adják meg a nyugdíjat, megtagadták a kérést. 1908-ban végre meghozták a törvényt, el is rendelték, hogy egy éven belül állítsák fel az orvosok nyugdíjintézetét; ma sincs meg

És minő lealacsonyítása az orvosnak, hogyha egy ilyen állást meg akar kapni, akkor kénytelen sorba járni az emberek, voksokat kérni a fűszerestől, mészáróstól. És ha az egyik disznója megbetegszik, le akarja vágni, hogy eladja húsát, az orvos pedig ezt betiltja, halálos ellenséget szerzett benne örökre, aki kiüldözi állásából. Ilyen apró-cseprő dolgokból alakul ki azután a közegészségügy nyomorúsága.

Nemcsak a falusi orvos van így lealázva. Az állami hivatalnokokat a király nevezi ki, a törvényhatóság tisztviselőit választják, de a tisztí főorvost a főispán rendeli ki.

Rengeteg sok baj van nálunk, közegészségügyünk gyökeréig beteg és javulása csak akkor lehetséges, ha nagyon sürgős és erélyes intézkedések történnek. Ezek az intézkedések pénzbe sem kerülnének. Hat évvel ezelőtt egy memorandumot készített a felszólaló a belügyministerhez, amelyben ezeket ajánlotta: A vidéki köröket, ahová nem akad orvos, mert nem akar egész életében ott trespedni, egyszerűen osztályozza a belügyminister jobb és rosszabb körökre, és a jobb körökbe csak azokat nevezze ki, akik már szolgáltak rosszabban. Ha tudja az orvos, hogy nem kell mindig Sárosban maradnia, hanem később jobb állást kaphat, akkor szívesen áldoz egy-két évet az életéből erre, de hogy örökké ott legyen, ott pusztuljon el, arra már nem kapható. Ebből látható, hogy a mai viszonyok között absolute nem segít az orvosok számának szaporítása. Természetesen meg kell adni az orvosoknak, amit méltányosan kérnek és amit másoknak, a jegyzőknek, megad az állam.

Ezzel be is fejezte volna azokat a reformokat, amelyek könnyű szerrel és olcsón megvalósíthatók. Most következnek egy másik, amely azonban *conditio sine qua non*-ja közegészségügyünk javulásának: az államosítás. De nem úgy, hogy a belügyminister még egy ügyosztályt kapjon, hanem hogy az a parlamentben képviselettel és önálló költségvetéssel bírjon; valóságos ministerium legyen. Csakis ebben az esetben fog a mi közegészségünk javulni. Ebből a ministe-

riumból óriási ministeriuni lehetne. Ide tartoznék egész közegészségügyünk administratioja, ide tartoznának a betegpénztárak, minden intézmény, amely a közegészségügy terén működik; ide tartoznék az orvosi kiképzés. Csakhogy erre a reformra ma még nagyon kevés a remény. A mai helyzetet jellemzi az a válasz, amelyet KHUEN-HÉDERVÁRY KÁROLY GRÓF miniszterelnök úr 1911 november 24-én adott a képviselőházban GYÖRFFY GYULA képviselő felszólalására. A képviselő azt kívánta, hogy egészen rendszeres tervet adjon a közegészségügy szabályozására. A miniszterelnök azt válaszolta, hogy talán egy könyvnél fontos, hogy az ember fejezetenkint állapítsa meg a tervét, de az állami életben nehéz előre megállapított tervekkel dolgozni, hanem a felmerülő szükségletek szerint kell az ügyeket sanálni, amik a könyvben a hátsó fejezetekben vannak, azok sanálása talán az életben előbbrevaló. Ezt a kijelentést a jobboldal élénk helyesléssel fogadta. De még sokkal élénkebb helyesléssel fogadta volna, ha a miniszterelnök RUDOLF trónörökösnek azon szavait cizálja, amelyekkel ezelőtt 30 évvel a bécsi kiállítást megnyitotta: »Az állam legfőbb kincse a polgárok egészsége«.

FORBÁTH IMRE, műegyetemi magántanár: A negyedik kérdéshez akar hozzászólni. A lakásviszonyok hygienéjének kérdésénél első sorban a vízellátás fontossága emelendő ki, amire már történt utalás a szaktanácskozmányon. A vízvezeték kiegészíti a csatornázás. Ennek a két tényezőnek a fontosságát a városok eléggé ismerik, 23 város már meg is építette csatornázását.

A lakásviszonyok Budapesten rendkívül kedvezőtlenek. Hosszú évek agitatójának hatása alatt a főváros végre energikusan hozzáfogott a lakásviszonyok javításához, de hogy ezen a téren mennyi a teendő, azt legnyomósabban azok a számok világítják meg, amelyek a közelmúltban végzett népszámlálással egybekötött lakásszámlálás főbb eredményeit tüntetik fel. Budapestnek az utolsó népszámlálás alkalmával közel 880.000 lakosa volt, akik 169.000 lakásban laktak. Egyszobás lakásban lakott 402.000 ember, kétszobásban 207.000 ember. Tehát 609.000 ember lakott egy- és kétszobás lakásban. Albérlő volt 40.000, ágyrajáró 85.000. Az egy- és kétszobás lakások majdnem mind zsúfolt lakások voltak, vagyis 273.000-en laktak egyszobában hármásával, négyesével és 290.000-en több, mint négyesével. 80.000 lakos lakott úgy, hogy egy udvari szobában, több, mint heten voltak összezsúfolva; 15.000-en pedig úgy laktak, hogy több mint tizen voltak egy udvari szobában.

Ezek olyan állapotok, amelyek a főváros lakásactióját teljesen indokolttá teszik. Minden nagy városban óriási számban vannak az egy- és kétszobás lakások, de Budapesten

a legrosszabbak az állapotok a zsúfoltság tekintetében. Nem a szegénység az egyedüli oka ennek, hanem a helytelen építkezés is. Pontosan 414.000 ember lakott Budapesten az utolsó népszámlálás alkalmával udvari lakásokban, amelyeknek ablaka az udvarra nyílt, a másik oldalon pedig tűzfal állott, ahol tehát nem lehet jól szellőztetni, mert ha ki is nyitják az ajtót, a keresztuzat hiánya miatt a levegő csak lassan, cserélődhetik ki. Télen még rosszabb a helyzet, mert a szegény ember nem költhet sokat tüzelésre és azért nem tarthatja sokáig nyitva az ajtót.

Ott hibázták el a dolgot, amikor megengedték, hogy ilyen építkezési rendszer fejlődhessen ki. Amikor Budapest fejlődése megindult, bécsi minta után indultak és átvették onnan a bérkaszánya-rendszert. A körút mellett szűk utcákban emeletes bérkaszányákat építettek, amelyek szobái nem juthatnak levegőhöz és világossághoz. Ha akkor megállapították volna a beépítési sűrűség maximumát, fokozatonként az egész város területére, akkor a telkek ára nem mehetett volna olyan magasra, hogy azután a magas telekárak miatt kénytelenek legyenek az építkezők a helyet minél inkább kihasználni és tűzfalakat, udvari szobákat építeni.

Kétféle rendszabálylyal lehetne elejét venni ezeknek az állapotoknak a jövőben – és ez főleg a vidéki városokra szól: – szabályozási tervvel és építésügyi szabályzattal.

A szabályozási terv kidolgozásánál arra kell ügyelni, hogy minden utcát kellően tervezzenek, úgy szélességben, mint irányban. A forgalom lebonyolítására hivatott vonalakat válasszák külön a nyugalmas lakó-utcáktól és szélességüket aszerint szabják meg.

A blokk-méretezéssel kell azután lehetetlenné tenni a bérkaszánya-építkezést. Belgiumban, a Rajna vidékén, Angliában nem ismernek udvari lakást, mert a blokk-méretezésnél már figyelemmel voltak arra. Így aztán kikerüljük a mostani építkezés legfőbb hibáját és akárhány emeletes lesz is a ház, minden lakás az utcára fog nyílni és szellőztethető lesz. Budapesten a külteleken ma is el lehet ezt érni. Budapestnek van egy szabályozási tervezet helyettesítő vonalozási terve a külteleken, de az új szabályozási terv remélhetőleg nemsokára elkészül; a legutóbbi költségvetési tárgyaláskor már elfogadtak egy határozatot, amelyben utasították a tanácsot, hogy három hónapon belül adja be a szabályozási terv elkészítésére vonatkozó munkálatát.

A szabályozási tervet kiegészíti az építésügyi szabályzat, melynek feladata a szabályozási terv által alkotott keretek kitöltése olyan módon, hogy ez is lehetőleg az egészségügyi követelmények megóvása mellett történjék. A szabályzat állapítja meg a beépítési sűrűséget úgy magasság, mint alaprajz

szerint. Itt az első feladat a fokozatosság biztosítása a lak-sűrűséget illetően. Második feladata a szabályzatnak, hogy mindenütt biztosítsa a világosságnak és a levegőnek a minimumát. Az alapelv, aminek a pontos betartására törekedni kell, az, hogy a napsugár a nap valamelyik szakában 45 fok alatt érhesse be minden lakásba. Ezt úgy az utcái, mint az udvari oldalon keresztül kell vinni és akkor lesz minden lakásnak elegendő levegője és világossága.

A vidéki városok jól teszik, ha nem utánozzák Budapestet, amely maga is helytelen külföldi mintákat vett át. A magyar városok fejlődése nagyon egészséges. Kecskeméten, Szabadkán, Szegeden igen egészségesek például a lakássűrűségi viszonyok. Ha Budapest is megtartotta volna ezt a régi, jó, észszerű magyar elrendezést, akkor talán ma Budapesten a külteleken 8-10 ember lalnék egy lakásban, nem pedig 80-100, és nem állna elő az a ferde helyzet, hogy a lak-sűrűség kifelé növekszik. A helyes építésügyi szabályzatra példát adhat nekünk Anglia, ahol 1909-ben törvényben fektették le az építési rendszabályokat és törvényben tiltották meg, hogy az udvari szobákat lakásra használhassák.

ROSENBERG AUGUSTA, a nőegyletek országos szövetsége alelnöknője, felszólalásában reámutatott a magyar nő egészségügyi nevelésének szinte teljes, társadalomegészségügyi nevelésének pedig abszolút hiányára. Fejtegette, hogy a tanítás minden fokán, kezdve az elemi leányiskolán, a felső nép-, polgári vagy felső leányiskola vagy gymnasiumon keresztül, legeslegfőképpen pedig a tanítónőképzőkben nagy gondot kellene fordítani a higiéné tanítására, hogy majdan faluhelyen, ahol nincsen orvos és ki tudja, még meddig nem lesz, ahol nincsen tanult betegápoló, ahol bába is vagy egyáltalában nincsen, vagy legjobb esetben van másodrendű, a tanítónő az egészség követelményeinek megfelelő tanácsokkal szolgálhasson az anyáknak.

Mert fontos szerepe lehetne a tanítónőknek és általában minden műveltebb nőnek rettenetes arányú gyermekhalandóságunk csökkentése körül, kivált faluhelyen, ahol többnyire nincs is orvos elérhető távolságban, de még ahol van is, a tudatlan emberek idegenkednek az orvostól. A nép asszonyait falvaikban, gyermekeiket az iskolában meg kellene tanítani a gyermekápolásra, a gyermektáplálásra, a betegápolás elemi ismereteire és a ragályozó gyermekbetegségek, valamint a gümőkör elleni védekezésre.

Sürgősen megvalósítandónak tartja a tuberculosisnak mint fertőző betegségnek kötelező orvosi nyilvántartását, hogy legalább lakásváltoztatás és halálozás esetén hatóságilag fertőtlenítsék a betegek lakásukat.

Házasságkötéshez szükségesnek és elengedhetetlennek

tartja az egészségi bizonyítványt a venericus és minden más ragályozó betegség elleni védekezés okából. Úgy véli, hogy a család, a faj jövője szempontjából nagyobb fontosságú a házasságot kötők egészsége, mint az a körülmény, eleget tett-e a völegény katonai kötelezettségének?

A faj degeneratioja ellen küzd az alkoholelles mozgalom, amelyet az orvosok, sajnos, nem támogatnak eléggé, pedig jól tudják, hogy a testi-lelki elfajulást okozó tényezők közt első helyen áll az alkohol. Utal az alkoholelles mozgalomnak Norvégiában s egyebütt elért eredményeire és kéri, hogy a szaktanácskozmány is hangoztassa memorandumában a vasárnapi munkaszünetnek az összes szeszmérésekre, első sorban pedig a pálinkamérésekre való kiterjesztését. Fejtegeti, miként térülne meg az állam alkoholjövedelem-vesztesége a kórházak, tébolydák, börtönök stb. csökkenő kiadásaiból, de különösen emberanyaga testi-lelki és erkölcsi épsége alakjában.

Utal betegápolási ügyünk fejletlen és százszorosan elégtelen voltára. Szükségesnek tartja női munkásokat foglalkoztató gyárakban a női iparfelügyeletet, melynek körébe az ipartelep higiénije tartoznék. Czélszerűnek vélné városokban a női lakásfelügyelet intézményét is.

Az építési szabályzatnak a cselédszobák és világító udvarokra vonatkozó antihygenicus rendelkezéseit megváltoztatni kívánja s a szabályzat kiegészítését óhajtja betegszoba kötelező építése irányában. A padlás magasságában, a közös mosókonyha, mángoló- és vasalószoba mintájára épüljön közös, minden lakónak szükség esetén rendelkezésére álló előszoba, betegszoba és réchaud-val fölszerelt fürdőszobából álló betegszoba, amelynek használata ragályozó betegség esetén több gyermekes családnál kötelező. Bárkinek különösebb megterhelése nélkül segítene a ház betegszobája úgy a lakókon, mint a túlsúfolt kórházakon, de lendítene valamelyest a közegészség állapotán is.

Minden alkalmat fel kell használni, hogy népünket megtanítsuk lakása szellőztetésére. Mint Irlandban, nálunk is vannak ősszel bezáruló és tavaszig ki sem nyíló, fűrészporrall kitöltött közü arasznyi ablakok. A városi úri osztály asszonyai pedig még ma is úgy takarítatnak, hogy seprő és törő segítségével tőlük telhetőleg fölkavarják a port, ahelyett, hogy a por lekötésére törekednének. Mind e bajok orvoslását előmozdítaná a női lakásfelügyelet szervezése.

Előadó kéri, hogy kívánságai, melyekkel a »Magyarországi Nőegyesületek Szövetségének álláspontját tolmácsolta, nyerjenek kifejezést a szaktanácskozmány memorandumában.

TUSZKAI ÖDÖN orvos véleménye szerint első sorban egy nagy országos egyesület alapításával lehetne a közegészségügy

iránti érzéket fejleszteni, melynek tagjai olyan orvosok, kik a közegészségügy iránt érzékkel bírnak és egyúttal úgy népszerű, mint magasabb tudományos szellemben írni és előadásokat tartani tudnak. A meglevő egyesületek közül különösen az Országos Közegészségügyi Egyesület volna ilyen értelemben szervezendő és munkásságra bírandó, ezenkívül az University Extension, a Magyar Társadalomtudományi Egyesület, a Társadalomtudományi Társaság, a munkás-gymnasiumok stb. Szükséges volna továbbá, hogy a néptanítók, valamint a különböző tanítóképzőintézetek, éppúgy a középiskolák és felsőiskolák az egészségtannal behatóan foglalkozzanak és az őket ez irányban tanítók a statisztikán kívül a gyakorlat útján is nyerjenek alapos kiképzést az egészségtan alapelveiben. Ugyancsak ezen egyesületek kötelességévé teendő, hogy a fővárosban és egyes nagyobb vidéki városokban, egészségügyi kiállításokat rendezzenek, úgy hogy ezeket mindenki által könnyen megközelíthetővé tegyék és ezek egyben érdekesekek, vonzók és tanulságosak legyenek. Ez úton több esztendő után kétségtelenül általánossá tennék a higiéné iránti érzéket az ilyen irányú mozgalom által, melynek későbbi feladata volna ezen érzék ápolása és fejlesztése. A fejlődés egy megfelelő fokán azután egy szakbizottság egy új közegészségügyi törvényjavaslatot dolgozhatna ki, mely a tudomány haladásának, az ország viszonyainak megfelelne, vagy a számos pótrendelettel használhatatlanná vált 1876-iki törvényczikk revisioját készíthetné elő modern szellemben.

Az elemi iskoláktól kezdve a népnevelés és a felsőbb oktatás minden intézetében az egészségtant éppúgy be kell venni a nőnemű ifjúság tanítási körébe, mint ezt a fiúknál kívánják, azzal a különbséggel, hogy minden életkornak megfelelő hangon és terjedelemben a nők specialis egészségét és természetes hivatásuk folytán keletkező női működési körük különleges egészségtanát külön is kell tanítani és begyakorlatni, hogy például már elemi iskolákban az ott előadott egészségtan körébe a tisztaság és táplálkozás tanába felvennők az újszülött és a nagyobb gyermekek egészségtanát, ápolástanát, a 13-ik életévtől kezdve pedig ismertessük megfelelő módon a nők életének fordulópontjait, később a 16-18-ik életévtől kezdve a fordulópontok specialis egészségtanát, akkor a nőnevelést a higiéné szempontjából is tökéletesítettük és ezáltal nemcsak egészséges leányokat és asszonyokat, hanem egészséges nemzedéket is adnánk az országnak. Ez irányban első sorban Anglia mutat szép fejlődést az ország óriási hasznára és dicsőségére, ahol ez a rendszer különösen kiegészítést nyert a »nurse« és »high-nurse« rendszer kiképzése által, mely utóbbi cursusokra a társadalomnak minden, tehát legmagasabb osztályai is elküldik leányaikat.

Az előadó nézete szerint igen fontos volna egy nagyon erős társadalmi szervezetet létesíteni, mely a közegészségügytel tisztán socialis szempontból foglalkoznék és odahatna, hogy tudományos vizsgálódások alapján, főleg pedig közvetlen tapasztalatszerzés útján úgy, mint Londonban a Toynbeehallban szervezve van, a közegészségügyi politika számára irányadó eszmékkel szolgáljon. Ami ugyanis legégetőbben szükséges, az egy egészséges közegészségügyi politika megteremtése, melynek társadalmi vonatkozásaival az orvostudományi egyetem egy tanszéke foglalkoznék behatóan.

Oly óriási a közegészségügy terén megoldása váró feladatok száma, hogy ezekre kihatni csak egy ministeriumi szervezet képes, nem pedig egy vagy több ministerium egy-egy alárendelt szakosztálya. Ha azon óriási hasznot nézzük, mely az emberi egészségből mint a munkabírás, az anyagi boldogulás és boldogság forrásából az országra haramlik, akkor nagyon kicsinek kell azon pénzállozatot találnunk, mely egy egészségügyi ministerium felállításából, megteremtéséből származna. Elnöklő GAAL JENŐ igazgató szomorúan emlékezett meg azon tényről, hogy egyedül nálunk alacsonyabb a nők életkora, mint a férfiaké, ha pedig ezen kérdés okának keresésére indulunk, úgy találunk sokféle gazdasági, faji momentumot, de a kérdés elevenére csak akkor tapintunk, ha a még mindeddig oly kiáltóan szomorú gyermekágyi halálok statisztikáját vizsgáljuk. Daczára annak, hogy évek óta tudtommal kormánybiztos működik e téren, mégis mindeddig rendezetlen a babaügy kérdése és sok százezer fiatal anya és erőteljes újszülött megy évente tönkre, mert tanulatlan, tudatlan, képzés nélküli egyének nyújtanak segélyt az anyaság legnehezebb, legkényesebb pillanatában. Minden ország szégyene, ahol így van, de reánk kétszeresen, tízszeresen fájdalmasabb, mert a mi országunk adta Semmelweisst a világnak és a tudománynak.

Ezreket öl meg évenként nálunk a pálinka, és ezeket tesz nyomorékká éppen az ország munkásosztályában. A legförtelmesebb bűnök és bűnözések indító oka az alkohol és mégis nincs törvényjavaslat, mely becsülettel rendet csinálna az u. n. művelt államok e gyalázatos szégyenében. És nem is számíthatunk arra, hogy rend legyen, mindaddig, míg erkölcsi érzésünkkel megegyezhetőnek tartjuk, hogy az állam a pálinkaivást, tehát az alkoholemérgezést pártolja és terjessze azon haszonért, mely belőle az állampénztárnak jut. Hogy mennyire kicsinyes és haszonlesésében is hibás az állami szeszüzlet, azt azok a megfigyelések mutatják, melyeket minduntalan üzérkedő állam elé tárnak a megfigyelő orvosok. Így pl. egyetlen iszákos házaspártól leszarmazó betörők, gyilkosok, epilepsziások és elmebajosok 34 esztendő alatt fegyházi és kórházi költségekben 1 millió lírájába kerültek az olasz

államnak. Csak Finnországban volt a parlamentnek bátorsága kimondani, hogy a korcsmákból és kávéházakból egészen kitiltja a szeszes italokat; egy-két pohár sörnél és könnyű bornál többet senkinek sem szabad adni, és minden korcsmáros, aki részegségre gyanús egyént kiszolgál, fegyházzal sújtanak, hogy a pálinkamérést és az alkoholkiszolgálást egyáltalán kitiltás az élvezeti szerek közül.

Egy helyes egészségügyi politikának kétségkívül sürgető kötelessége egységesen szerveztetni az egész világgal nemcsak a fertőző betegségek ellen való védekezést, hanem a nagy népbetegségek elleni harcot is, melynek különösen a tuberculosis és a sexualis bajok. A socialis egészségtannak kellene sürgetni, hogy a nemzetközi egyezmények tárgyai közé a prostitutio kérdése is felvétsék.

Hazánkra egyik legsürgősebb kérdés volna az orvosok nevelésének, képzésének javítása, hisz ezek az egyetlen hivatott hirdetői és gyakorlati emberei az egészségtannak, pedig szomorú tudomásul szolgálhat, hogy ez irányban nagyon hátravagyunk, különösen most, mikor ismét óriási tömegekben tódul az ifjúság az orvosi pályára. Fényesek a laboratóriumaink, nagyszerűek a klinikáink és vannak derék emberek is bennök, de kétségtelen, hogy ez utóbbi pontban nem voltunk mindig szerencsések azok megválasztásában.

Mióta Le Tellier és Louvois, XIV. Lajos katonai szakemberei, az állandó hadsereg intézményét létesítették, azóta Európa évenként békében is 4 millió embert tart állandóan fegyverben és ez a körülmény a békét oly elviselhetetlenül drágává tette, hogy az állandó hadsereg fönntartása egyik legnagyobb akadálya a közterhek óriási megnövekedése folytán a nagy és tiszta népművelés és népnevelés elterjesztésének. Szükségesnek tartaná azért, hogy a fegyveres béke óriási terhe elviselhetővé váljék a nemzetre nézve, azt, hogy a katonaság-intézménye a nép nevelésére és pedig egészségügyi nevelésére is kellőképp kihasználtsák, mi túlságos nagy nehézségekbe aligha ütköznék. Csak egy kis jóakarát kellene hozzája. Ez úton egy egész országra, sőt egy-egy egész világra vinnének szét olyan tudást, melynek nyomában egészség, tehát munkaképesség és ezzel együtt jobb mód és boldogság fakadna.

Ha igaz, hogy az 1870-i porosz-francia háborút nem a hadvezérek, hanem az iskolamesterek nyerték meg, akkor igaz az is, hogy a jövő állam erejét, gazdagságát, boldogságát nem a véres veríték adójából fenntartott, nyakig fegyveres béke, hanem egyedül az a cultura fogja biztosítani, amely bejut a néprétegek legmélyebb területeibe és ott soha sem fog rombolni, csak építeni, ha a cultura által okozott ártalmak leg-hatalmasabb, legdiadalmasabb legyőzőjét, a hygiene tanításait ott készen találja.

PERCZELNÉ KOZMA FLÓRA. Azon első kérdésre, hogy miképpen lehetne a szociális érzéssel párhuzamosan a higiéné iránti érzéket is ápolni és fejleszteni a társadalomban, abban a véleményben van, hogy a tisztán ötletszerűen jelentkező, tudatlan és szűklátókörű szociális érzéssel szemben meg kell teremtenünk, illetőleg a legszélesebb körökre átvinnünk azt a világosan látó, tudományosan művelt, öntudatosan működő szociális érzést, melynek egyik fő feladata az egészségügyi szolgálat. A legkívánatosabb volna tehát nemcsak egészségügyi dolgokról minél több és népszerűen előadott felolvasásokat tartani, hanem az általános felvilágosodottságot és a szociális érzéshez szükséges *tudást* is mindenféle módon, minél szélesebb körben terjeszteni. S miután úgy a családok vezetése, mint a jövő nemzedék szociális nevelése nagyrészt az asszonyok kezében van, rendkívül fontos misszió számukra is az igaz tudáson és elfogulatlan látáson alapuló szociális érzést megteremteni.

Rövidség kedvéért behatóbban csakis a ragályos betegségek értelmetlen tovább adásáról, az ellenők való óvszabályok be nem tartásáról kivan szólni. A legszociálisabb érzésű, áldott jó szívű emberek a kellő tudás és intelligencia hiányában valóságos terjesztői a ragálynak! Egy jótékonyágban kiváló, nagyon derék és előkelő családnál tapasztalta, hogy látogatónapjukat megtartották, holott az egyik udvarra nyíló ajtón a kanyarót j-lző vörös czédula volt kiragasztva, a másik főbejáraton pedig (valószínűleg orvosuk tudta nélkül) a látogatók serege vonult be gyanútlanul. Természetesen kevesen tudták meg, hogy miért betegedett meg egy sereg ismerős gyermek ugyanegy időben kanyaróban. Midőn felszólaló családjában volt ragályos baj, legszociálisabb érzésű ismerősei erővel jöttek be hozzája, mert ők nem hisznek a ragályban és kötelességük ilyenkor a vigasztalás! De arra nem gondoltak, hogy hány szegény gyermeket inficiálhatnak esetleg ruhájukkal, kivált ha villamosra szállnak. Legelőkelőbb szociális munkásokat figyelt raeg, kik csupa emberszeretetből a legnagyobb influenzával összecsókölták az összes elejbük jövő ismerőseiket. Szóval a szociális érzés fejlesztése mellett okvetetlenül tudományosan felvilágosító előadások szükségesek különösen a nők számára. Amilyen elévülhetetlen érdeme van – Molière irodalmától kezdve – a józan írók azon satyráinak, melyek a hóbotos szerénytelen, ultramodern tudálékosságot ostorozzák az aszszonyban, olyan igaz értéket képvisel az igazi és komoly tanítás, úgy a nőkre, mint a fiatalságra nézve. Meg van győződve arról, hogy az anyáknak és a fiatalságnak irodalommal és előadásokkal való okos és felvilágosító kioktatása nagyban javítani fogja az egyetemes egészségügyi állapotokat.

Ezzel azután a felszólaló el is érkezett a 6-ik pont azon részé-

hez, mely az irodalomnak, egyesületnek és egyháznak feladatait kívánja tárgyalni. Hogyha folytonos tanító és felvilágosító egészségügyi cikkek és előadások mellett mennyire az általános szellemi emelésen kell az irodalomnak és a különböző egyesületeknek dolgozniuk, azt csak az érti meg kellőképp, akinek alkalma volt falusi körökben tapasztalni, mennyire nem veszi be a szellemileg hátramaradt nép az orvosi előadások tanításait. A Fejérmegyei Irodalmi és Közművelődési Egylet keretében folyton tartanak a községekben egészségügyi előadások, de szomorúan tapasztalják, hogy míg a könnyebb fajtájú szórakoztató előadásokat érdeklődéssel és komolyan végig hallgatják, addig tréfás és kicsinylő megjegyzéseket tesznek különösen a ragályos bajok elleni védekezés tanításánál! Pedig ezekben az olvasókörökben állandóan olvashatnak egészségügyi lapokat, valamint az ingyenes előadások is többnyire a higieneről szólnak. Ezért hiszem én, hogy a folytonos tanítás mellett vállvetve kellene irodalomnak, egyesületnek és egyháznak az általános szellemi emelésen dolgozni, hogy előkészítsék a nép lelkét a magasabb intelligentiát követelő higienikus igazságok befogadására.

Felszólaló a vallás szerepét a közegészségügyi elvek terjesztésénél is igen fontosnak tartja; hiszen csak arra kíván utalni, hogy a közegészségügy legnagyobb ellenségét, a babonát küszöböli ki. Az egyházak felvilágosító és tanító munkája mellett a legfőbb missiójukat abban látja, hogy az egészségügygel összhangban nem levő szertartásoknak megreformálásával ösztönözzék a többi intézményeket is a szükséges újításokra. Mert daczára a gyönyörű szociális munkának és felvilágosító tanításoknak, melyeket egyházaink ma tényleg produkálnak s melyeket csak azok nem ismernek el, kiknek érdekükben van a vallást mint a tudományos és szociális műveltség ellenségét, hátramosztóját feltüntetni, a mindnyájunknak kedves hagyományok bizony itt-ott nem felelnek meg a modern hygiene követelményeinek. A protestáns egyházban az úrvacsora nemcsak kenyérsztaból, hanem a leggyönyörűbb demokratikus szellemtől vezetve, egyetlen pohárnak a körülhordozásából is áll. De vájjon a mai tudóvész és egyéb irtózatot betegségek korszakában Istennek tetsző dolgot cselekszünk-e, mikor nem reflektálva az orvosi tudomány tanításaira és előrehaladott állapotára, néhány száz emberből álló gyülekezet közepette egymásután iszunk?! Vájjon Krisztus Urunk, a legszociálisabb érzésű, legvilágosabban látó humanista a világon, nem maga fogná-e meg a kehelyért nyúló kezünket, ha a mai szerencsétlen egészségi viszonyok között teremne egyszerre közöttünk? Vájjon e gyönyörű ceremóniának valamiképpen való megváltoztatása nem volna-e istenebb és jóakaratóbb még demokratikusabb, mint csupa

kegyeletből a megváltozott viszonyok daczára mozdulatlanul hagyni azt?! Németországban már külön kis kelyheket hoznak forgalomba, – melyeket a drezdai higienikus kiállításon be is mutattak – hogy ki-ki a magáét vigye a templomba s csak a korsó – melyből a pap a bort önti – legyen közös. De ez a dolog még ott is csak egy félve és tartózkodóan megindult mozgalom, mert azt hiszem ők is érzik, hogy ezen újítás bizony ezen szertartásnak imponáló szépségét, egyöntetűségét tönkretenné.

Inkább talán a katolikus egyház mintájára lehetne egyszerűsíteni e ceremóniát s a bort teljesen elhagyni. Hogy ennek a kényes kérdésnek az előhozatalára szóló rászánta magát, annak oka éppenséggel nem a mindenáron reformálni szerető modern asszonyi természetben van, hanem inkább a nem régen családjában előfordult eset indította arra, mely közvetlenül meggyőzte a veszély nagyságáról. Szóló legfiatalabb leánya a nyári falusi tartózkodás alatt ugyanis egy reggel arra ébredt, hogy az egész bal arcza meg van merevedve, a szemét fordítani nem tudja és akadozó, nehéz a beszéde, valamint óriási láz gyötri. Vizsgálat után az orvos első kérdése az volt, nem ivott-e valaki idegen után, mert a szájon keresztül történt valami súlyos infectio, amely a jelzett tüneteket okozta. Kiderült, hogy a fertőzés az előbbi napi úrvacsora alkalmával történt.

Miután a többi egyházban is többé-kevésbé vannak ehhez hasonló, a modern hygienének meg nem felelő szokások vagy szertartások, vajjon nem lehetne éppen a keresztény szeretet és krisztusi socialismus nevében megközelíteni az egyházakat, hogy azok is tanácskozzanak a helyes reformokról? Valamint felkérni őket, hogy amint a békeegyesület felszólítására magukévá tették a háború ellenes mozgalom szent ügyét, ugyanúgy vegyék programjukba az egészség ápolásnak is egyházi szónoklatokban és népies czikkeken való hirdetését!

DETRE LÁSZLÓ egyetemi magántanár először is a tuberculosis ellen való védelem hatályos eszközeiről szól. A tuberculosis terjedésénél a táplálkozás nem szerepel. Szerepel egyedül a gyermekeknél, ahol a forralt tej használatát a népem ismeri. De a felnőttek táplálkozása egyenes szerepet nem játszik, legfeljebb közvetett, amennyiben a hiányos táplálkozás, a mértéktelen alkoholélvezés az ellenálló erőt csökkenti, A lakások szellőztetésének hatása megint csak relatív, nem közvetlen. A szellőztetés tökéletlensége eredményezi, hogy a bacillus megreked és nedves állapotban hónapokig megtartja fertőző képességét. Ha a lakást szellőztetik, akkor a bacillus kiszárad. Más fertőző betegségeknél ez hatályos óvintezkedés, de a tuberculosisnál nem, mert az, ha kiszárad,

akkor is fertőz és csak a napfény öli meg. A padló annyiban fontos csak, mert nyirkos léven, conserválja a bacillust.

Mi tehát az, ami a rettenetes tuberculoticus halandóságot okozza? Tisztán és egyedül az, hogy a parasztember nem tudja, hogy fertőzi meg a családját. És itt nem is a súlyos betegek a legveszélyesebbek. 250 tuberculoticus betegen végzett vizsgálatokat és megállapította, hogy a bajt nem a súlyos betegek terjesztették, hanem azok a bizonyos köhögők, akiket nem is tartanak betegeknek. Ezek a 30-40 évig köhögő emberek a rettenetes pusztítói a magyar népnek. Ott lakik a családban a nagybácsi vagy munkaképtelen apa, reggeltől estig köpköd és fertőzi egytől egyig a gyermekeket. Egész láncolatát lehet kimutatni a családonál az ilyen direct fertőzésnek.

A legmesszebbmenő drákói rendszabályokat keli elővenni, hogy megakadályozhassuk, hogy a tuberculosis alattomosan megmaradjon a családokban és hogy az állam megvédje a családokat a bacillus-gazdától, akik mindenkit megfertőznek. Itt beavatkozásnak kell történni, még pedig az egyéni szabadság rovására, mert másképp nem lehet eredményt elérni. Norvégiában is csak így sikerült a legszigorúbb állami rendszabályokkal elnyomni a leprát. Ott 30-35 év alatt egy ötödre szállt le a halálozási arányszám.

A rendszabályok ezek volnának: Először is meg kell követelni a kötelező bejelentést. Ha az orvos ezt elmulasztja, vagy a bajt nem ismeri fel, akkor büntetéssel sújtandó és büntetni kell azt is, aki nem engedi magát megvizsgáltatni. Kötelezően kell kimondani, hogyha egy családban hosszabb ideig, három négy hétig, köhögős az egyik ember, annak a köpete felküldendő az állami vizsgáló intézetekbe. Minden nagyobb gócpontban kellene ilyen vizsgáló-állomást felállítani, ahova a köpetet beküldi az orvos. A diagnosist tehát nem az orvos állapítja meg, hanem a centrális állami közeg. Az állomás vezetője azután kötelezve volna kiszállani az illető helyen és megállapítani, hogy történt-e intézkedés az iránt, hogy a köpet sterilizáltassék, ne terjesztessék mindenfelé, tudja-e az az ember, hogy köpete fertőző, van-e neki köpöcsészéje, ha igen, védve vannak-e a család többi tagjai? Az újabb vizsgálódások alapján vannak módszereink, egyszerű reakciók, amelyekkel a kezdődő tuberculosis felismerhető. Köteleztessék a központi állomás illető szakértője, hogy ne csak a köhögős embert hanem az egész családot megvizsgálja. És köteleztessék, hogy ezt a vizsgálatot később megismételje és két év múlva a család újonnan született tagjait is megvizsgálja. Így azután minden központban meg volna Magyarország tuberculosisjárványtani térképe, amelyen rajta áll, hogy ebben és ebben a városban új megbetegedés

ennyi, tuberculosis gazda ennyi, ilyen és ilyen környezetben élnek, ebből fertőzött ennyit. Ha látja az ember, hogy a tuberculosis mindezen rendszabályok ellenére mégis terjed, akkor a hiba a központban van, a rendszabály nem volt kielégítő, vagy nem volt tökéletesen keresztülvive. Az egész nagyon egyszerű dolog: orvosrendőri nyilvántartás, a betegeknek köpőcsészékkel való felszerelése, gondoskodás arról, hogy az illetők önmaguk és családjuk feltétlenül felvilágosíttassanak azon veszély felől, mely őket fenyegeti és végül a családtagok rendszeres vizsgálata a tekintetben, hogy terjedt-e a tuberculózis, vagy sem? Ez az államra valami különösebb anyagi áldozatokat nem ró, csak néhány állomásról kell gondoskodni, néhány száz orvostól, akik ezekkel a dolgokkal foglalkoznak: evvel már sikeresen el lehet kezdeni a tuberculosis ellen a küzdelmet. Nem sanatoriumok viszik előbbre Magyarország közegészségügyét, amelyek csak a gazdagabbaknak valók és csak a súlyosabb betegeket izolálják, hanem az ilyen munka a perifériákon szükséges, mert ott van a rettenetes halálozás.

A nép felvilágosítására legalkalmasabb embernek a tanítót tartja, mert a bába vagy ápolónő csak kurzusolna. Nem az iskola-orvosok szervezése a fontos, hanem egészen egyszerűen az egészségtan oktatása az iskolában. Az egész dolgot a tanítóknál lehet megfogni, ha az oktatást kellő gondossággal végzik a tanítóképzőkben. A magasabb népiskolai osztályokban már lehet tanítani az egészségtant. A középiskola utóvégre a lakosságnak csak kis százalékát foglalja magában. Itt pedig nem az intelligentiára kell helyezni a fősúlyt, amely amúgy is olvas és hall eleget hygienéről; de nekünk a néphez kell lehatolni, tehát a hygiene oktatását a népiskolákba kell bevezetni.

Két concret indítványa tehát az, hogy először tegye meg az állam azokat az intézkedéseket, amelyek nemcsak a tuberculosisnak a nyilvántartására, hanem a tuberculosicus fertőzésnek is a nyilvántartására vonatkoznak; másodsor az egészségügy oktatására vonatkozólag tegyék meg az első lépést a tanítóképzőkben és történjék meg az elhatározó, a döntő ütközet a népiskolákban.

Választmányi ülés.

Az egyesület választmánya *februárius hó 25-én* APÁTHY ISTVÁN egyetemi tanár, igazgató elnöklete alatt ülést tartott, melyben az elnöklő igazgató – GAAL JENŐ főrendiházi tag, igazgató gyengélkedése folytán az ülésen részt nem vehetvén – először is a birtokpolitikai értekezlet eredményeinek közzétételére vonatkozólag tett a választmánynak jelentést, jelezvén hogy a földművelésügyi minister támogatásával megjelenő 60 ívre tervezett kötet már sajtó alatt van. A választmány a birtokpolitikai tanácskozás körül kifejtett buzgóságukért BERNÁT ISTVÁN orsz. képviselőnek és SEBESS DÉNES táblai tanácselnöknek köszönetet szavazott.

Ezután a Széchenyi-cyklusról számolt be az elnök. A választmány őszinte örömmel fogadta a szép sikerről szóló jelentést és azon fáradtságos, nehéz munkáért, melyet GAAL JENŐ igazgató, ki a Széchenyi-cultus jelentőségének kifejtése által ezen cultus megalapítója, a cyklus eszméjének felvetése és számos akadály közt fényes sikerrel megvalósítása körül kifejtett, őszinte meleg köszönetet szavazott. A Széchenyi-cyklus sikerére utalva, a választmány a propaganda ügyének a felkarolását jelezte kívánatosnak és ezen kérdés alapos megvitatása után egy, az egyesület eredeti programját újból a hazai intelligencia figyelmébe ajánló körlevél szétküldését határozta el. Az őszre egy, az egyesület céljait és eszközeit megvitató előadás tartását is elhatározta a választmány és erre APÁTHY ISTVÁN igazgatót kérte fel.

Az elnök ezután a közegészségügyi tanácskozás lefolyását ismertette és bejelentette, hogy annak eredményei emlékiratban fognak feldolgoztatni, melynek megszerkesztésére GERLÓCZY ZSIGMOND, az orsz. közegészségügyi egyesület titkára és HELLER FARKAS egyesületi titkár nyertek megbízást.

Az egyesület szabad iskolájának tevékenysége az első félévben úgy Budapesten, mint Kolozsvárt sikeres volt, a második félévben ellenben úgy a fővárosban, mint Kolozsvárt szünetelni fognak az előadások.

A választmány ezután a f. évi közgyűlés előkészítésével foglalkozott és több folyó ügyet intézett el. Végül elhatározta a választmány, hogy Szűcs BERTALAN pénztárnokot, a Magyar Bank és kereskedelmi részvénytársaság czégvezetőjét igazgatóvá történt kinevezése alkalmából üdvözli.